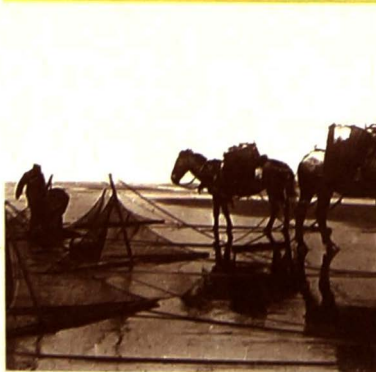

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR
IN VLAANDEREN

Colofon

Van Mensen en Dingen

Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen

Voorheen: **Oost-Vlaamse Zanten** (sedert 1926) en **Mengelmaren** (sedert 1993).

Uitgegeven door:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (K.B.O.V) en de Bond van West-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (B.W.V.), i.s.m. het Huis van Alijn (Gent) en het Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge).

Onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen v.z.w. (F.V.V.).

Met de steun van de provincie Oost-Vlaanderen.

Websites en E-mail-adressen:

<http://users.pandora.be/kbov> - kbov@pandora.be;

<http://www.volkskunde-vlaanderen.be> - volkskunde-vlaanderen@pi.be;

<http://www.huisvanalijn.be> - huis.alijn@gent.be;

<http://www.vcv.be> - info@vcv.be;

<http://www.brugge.be/musea> - musea@brugge.be.

Redactie:

Adres: Van Mensen en Dingen, Kraanlei 65, 9000 Gent.

Hoofdredacteur: Jacques Van Keymeulen
(tel. 09-231 13 64, jacques.vankeymeulen@ugent.be).

Redactiesecretariaat:

Arnold Eloy (tel.: 09-245 37 43;

arnold.elay@skynet.be), Veronique De Tier
(tel. 09-383 53 98; veronique.detier@ugent.be).

Redactie: Mark Adriaen, Bea Baillieul, Rob Belemans, Johan Dambryne, Emiel Decock, Veronique De Tier, Willy Dezutter, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Sybilla Goegebuer, Guy Hoebeke, Harlinda Lox, Antoon Naert, Margaretha Van Huele, Jacques Van Keymeulen, Danny Vanlooche, Harry Van Royen, Els Veraverbeke, Christophe Verbruggen, Rinus Willemsen.

Redactieraad: prof. dr. Jan Art, em. prof. dr. Willy Braekman, prof. dr. Elze Bruyninx, lic. Marcel Daem, prof. dr. Chris De Backer, prof. dr. Marcel De Cleene, prof. dr. Magda Devos, prof. dr. Luc François, lic. Walter Giraldo, prof. dr. Rik Pinxten, prof. dr. Gerard Rooijackers, prof. dr. Hugo Soly, prof. dr. Jan Tolleneer, em. prof. dr. Romain Van Eenoo.

Concept lay-out: Nina Hoste

Vormgeving, opmaak en druk: Geers Offset nv - Gent, Oostakker.

Abonnementen-informatie:

KBOV: Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen)

tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@pandora.be

BWV: Danny Vanlooche, Vooruitgangstraat 66,

8310 Assebroek, tel. 050-36 16 09 -

e-mail: d_vanlooche@hotmail.com

Abonnementsgeld: 16 EUR

Te storten op rekeningnummer 703-0327514-23 van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. of op rekeningnummer 470-0267131-17 van de Bond van de West-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. met als mededeling: ABONNEMENT.

Abonnees krijgen 4 nummers per jaar en een jaarboek.

Losse verkoop: 5 EUR per nummer

Copyright:

K.B.O.V. vzw;

B.W.V. vzw.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur.

Artikels kunnen opgestuurd worden naar het redactiesecretariaat en worden voorgelegd aan een leescomité. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toege-stuurd.

Foto's op de kaft:

Paardenvissers in Oostduinkerke (± 1935)

(KBOV-Fototheek.Verzameling Trefois. Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen UGent)

Een imker aan zijn bijenhal (Proven, omstreeks 1920)

(Verzameling Woordenboek Vlaamse Dialecten UGent)

Moderne spelletjes

Sinterklaas en Zwarte Piet

(Verzameling De Tier)

Jaargang I-2003

Woord vooraf

Beste lezer,

Ons tijdschrift *Van Mensen en Dingen. Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen* is gelanceerd. Tijdens de persconferenties in Gent en Brugge op 6 juni kregen we een ruime belangstelling van de pers en andere belangstellenden. Op beide bijeenkomsten waren zo'n 30 mensen aanwezig - het weer was schitterend. We hechten eraan om Sylvie Dhaene en Willy Dezutter, de conservators van resp. Het Huis van Alijn in Gent en het Stedelijk Museum voor Volkskunde van Brugge van harte te bedanken voor de uitstekende accommodatie. De regionale TV (AVS), nationale en regionale radio en kranten hebben aan ons tijdschrift aandacht besteed. Er melden zich dan ook heel wat nieuwe abonnees.

We zijn ook gestart met een campagne om ons tijdschrift meer bekendheid te geven. Er werden folders gedrukt, die nu naar allerlei doelgroepen verspreid worden. We hopen op die manier de studie van de volkscultuur via ons tijdschrift naar het grote publiek te brengen.

Een eerste nummer van een nieuw tijdschrift heeft altijd wat kinderziekten. In dit tweede nummer staan er achteraan samenvattingen van de hoofdartikelen en de personalia van de auteurs, ook die voor het eerste nummer. Op blz. 122 van vM&D 2003/1 is de laatste regel weggevallen, daarom wordt de (korte) tekst 'Klooster voor 'bekeerde' hoeren en bedrogen meisjes te Gent (17de eeuw)' van W.L. Braekman in dit nummer hernomen.

De redactie hoopt dat het eerste nummer aan de verwachtingen van de lezers voldaan heeft.

Jacques Van Keymeulen
hoofdredacteur

P B 1 0 8 3 3 5 7

Inhoud

Woord vooraf, JACQUES VAN KEYMEULEN	113
Vlaamse haardtegels uit Poperinge, MARK ADRIAEN	117
Het ontstaan van de dierentuinen, een nieuw fenomeen, HEIDI ALBRECHT	149
Vergadering van het jongerengezelschap uit de Gentse Begijnengracht in 1707, W.L. BRAEKMAN	165

VINGER AAN DE POLS

Perskroniek: geknipt voor u

ANTOON NAERT	177
--------------	-----

Museum in de kijker

De Torhoutse stedelijke musea, ANTOON NAERT	185
---	-----

Voor u gekozen

Vier gebrandschilderde ramen (1929) uit de voormalige apotheek van Paul Vande Vyvere (Brugge), WILLY P. DEZUTTER	188
--	-----

Boekbesprekingen en Signalementen

Van Hoonacker, Egied. <i>Het herbergleven in Kortrijk</i> . GUY HOEBEKE	195
---	-----

Rau, Jaak. <i>Circusmagie. Tweehonderd jaar circusbezoek in Brugge 19de - 20ste eeuw</i> . WILLY P. DEZUTTER	201
--	-----

Bruijnen, Yvette en Paul Huys Janssen. <i>De vier jaargetijden in de kunst van de Nederlanden 1500-1750</i> . HARRY VAN ROYEN	202
---	-----

Heirman, Johan. <i>Jan II Breughel en het vuur. Een studie van de metallurgie in de zeventiende eeuw</i> . HARRY VAN ROYEN	203
--	-----

MOZAÏEK

- Klooster voor 'bekeerde' hoeren en bedrogen meisjes te Gent
(17de eeuw), W.L. BRAEKMAN 205
- 'Onreyne Beeldekens' bij de religieuzen van de St.-Pietersabdij bij Gent
(1635), W.L. BRAEKMAN 206
- Cauderliër, DE ACADEMIE VOOR DE STREEKGEBONDEN GASTRONOMIE 208
- Ruzie tussen twee schilders: Oscar Colbrandt en Gust De Smet.
Een hoofdstuk Gents dialect, JAN DE BRABANDERE 211

AGENDA

- Het Huis van Alijn (Gent) 217
- Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge) 219
- Bond van West-Vlaamse Volkskundigen 221
- Academie voor de Streekgebonden gastronomie 223

SUMMARIES

224

Vlaamse haardtegels uit Poperinge

Mark Adriaen

Inleiding

Vlaamse haardtegels worden met dezelfde techniek gemaakt als de middeleeuwse vloertegels met 'slibinlegwerk' en zijn er een voortzetting van. De middeleeuwse vloertegels werden vervaardigd in veel productiecentra over heel Vlaanderen verspreid. De techniek werd naar het buitenland geëxporteerd door Vlaamse emigranten, bijvoorbeeld naar Frankrijk en Engeland, waar in bepaalde centra gelijkaardige vloertegels gebakken werden. In Poperinge werden in 1974 middeleeuwse vloertegels met inlegwerk uit de 15de eeuw opgegraven in de Pottestraat. Die tegels werden afgewisseld met onversierde tegels in rood aardewerk die met koperoxide groen geglaazuurd waren op witte engobe. Ze bevonden zich nog op de oorspronkelijke plaats en zijn vermoedelijk een overblijfsel van een vloer van een daar gevestigde pottenbakker. Aangezien hun vindplaats in de Pottestraat, in Franstalige bronnen 'Rue des Potiers' (Pottenbakkersstraat) te situeren is, zijn deze tegels wellicht van lokale makelij, te meer omdat we ze niet op andere plaatsen terug gevonden hebben.

Afb. 1. Middeleeuwse vloertegels uit Poperinge, tekeningen Antoon Couttenye.

De Vlaamse haardtegels met inlegwerk werden vooral in West- en Frans-Vlaanderen vervaardigd. Heel wat productiecentra zijn gekend:

- West-Vlaanderen: Brugge, Diksmuide, Izegem, Kemmel, Kortrijk, Menen, Poperinge, Roeselare, Tielt, Torhout en Wervik.
- Frans-Vlaanderen: Armentiers, Belle, Kassel, Duinkerke, Hazebroek, Rekspoede, Rijsel, Sint-Omaars en Wormhout.

Buiten dit gebied zijn enkel Oudenaarde en Dottenijs, dat bij de aardewerkproductie van West-Vlaanderen aansluit, als productiecentra bekend.

De Vlaamse haardtegels met slibversiering werden vanaf de 17de tot in de 20ste eeuw vervaardigd. De bloeiperiode ligt tussen 1740 en 1780. Tijdens de Oostenrijkse Tijd was er welvaart in Vlaanderen, waardoor Vlaamse haardtegels, die toch een zekere welstand illustreerden,

gevraagd en geplaatst werden. In Poperinge bleef deze traditie het langst standhouden, tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw. In de techniek en vormgeving was er weinig vernieuwing. De Vlaamse haardtegels met slibversiering zijn een product van de Vlaamse volkscultuur en verdienen onze aandacht als onderdeel van ons Vlaams erfgoed.

In Poperinge waren er meerdere pottenbakkerijen waar Vlaamse haardtegels vervaardigd werden. We citeren Piet Swimberghe: *“In Poperinge waren de belangrijkste ateliers van de Westhoek en we vinden er de oudste tegels. De stad had befaamde pottenbakkerijen. Het oudste atelier lag op het Burgemeester Bertenplein. In de achttiende eeuw waren er vier voorname pottenbakkersfamilies, Mavaut, Crousel, De Bads en Berat. Poperinge is bekend voor zijn mooie leeuwentegels en palmettentegels.”* (1) Poperingse haardtegels met slibversiering worden in open haarden teruggevonden tot in Brugge, Gent, Anderlecht en Antwerpen.

In dit artikel bespreken we de tegelproductie van ‘de pottenbakkerij aan de Kleine Markt’ op het Burgemeester Bertenplein. Dit is immers het enige Poperingse productiecentrum waarvan de oude tegelvormen, het gereedschap voor de tegelproductie en het archief bewaard bleven dankzij drie generaties lang verzamelen. Mijn grootvader, veearts Hendrik Adriaen, kon in 1937 bij de toenmalige uitbater Louis Ver Elst-Dupont ondermeer een oude tegelvorm, een ongebakken leeuwentegel en nieuwe tegels bekomen. Mijn vader Fernand Adriaen verzamelde Vlaamse haardtegels en in 1967 ging ik zelf op interview bij de laatste uitbater Michel Ver Elst en zijn pottenbakkersgast Hector Scherpereel. Ik kon er enkele foto’s nemen van de oude tegelvormen en ander gereedschap. In 2002 kon ik dankzij mijn broer Johan de restanten van de pottenbakkerij recupereren net voor de afbraak van het woonhuis en de zijgebouwen. Meerdere interviews bij kunstenaar Lucien De Gheus uit Poperinge maakten deze studie mogelijk, waarvoor dank. Deze kunstenaar liet in zijn beginperiode midden vorige eeuw zijn keramiek bakken in de ovens van Louis Ver Elst-Dupont en was daardoor een bevoorrechte getuige van de activiteit van deze pottenbakkerij.

Momenteel loopt tot eind september 2003 in de hal van het stadhuis te Poperinge een gelegenheidstentoonstelling over de productie van Vlaamse haardtegels door de pottenbakkerij Ver Elst-Dupont aan het Burgemeester Bertenplein. De tentoonstelling geeft een duidelijk beeld van het productieproces van Vlaamse haardtegels tijdens de laatste periode. Het stadhuis aan de Grote Markt te Poperinge is in de voormiddag open van maandag tot zaterdag.

De Pottenbakkerij ‘aan de Kleine Markt’

De pottenbakkerij ‘aan de Kleine Markt’ bestond reeds in de 14de eeuw. In de 18de eeuw, en wellicht vroeger, werden er Vlaamse haardtegels ver-

(1) Piet SWIMBERGHE, Vlaamse tegels, in *Vlaanderen*, jg. 46, 3, mei-juni 1997.

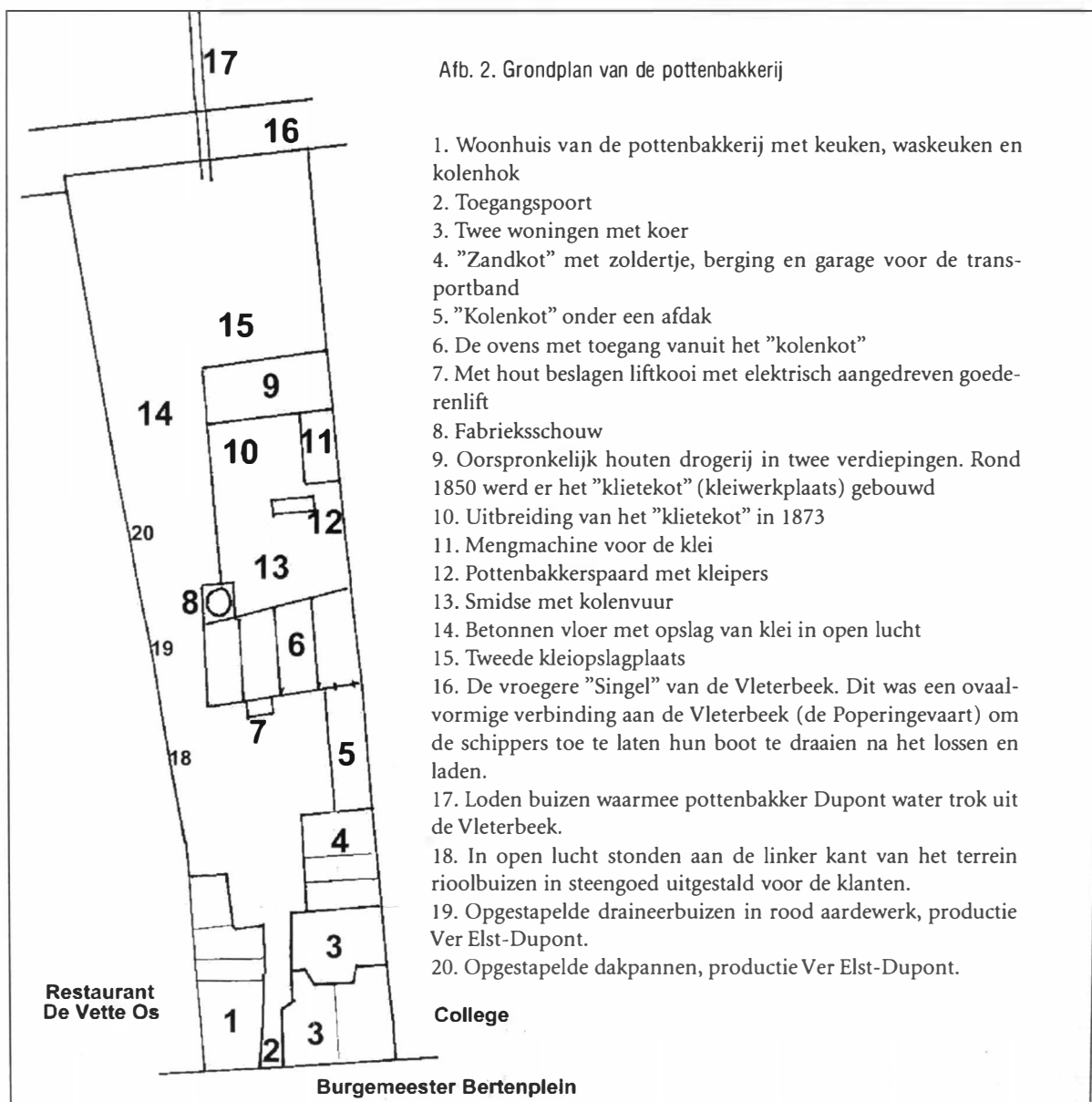
vaardigd. In de jaren 1950 werd de productie van Vlaamse haardtegels er definitief stopgezet. In 2002 werden de restanten van de pottenbakkerij afgebroken.

De 'Kleine Markt' werd bij de aanleg 'Nieuwe Marct' genoemd. In de 20ste eeuw werd het plein omgedoopt tot Bertenplaats en later tot Burgemeester Bertenplein. We konden in de geschiedenis teruggaan en vonden in archieven, literatuur en op de plaats zelf meerdere sporen terug van pottenbakkersactiviteiten op deze site. We zetten hierna de verschillende eigenaars en huurders op een rijtje.

- 14de eeuw Na de afbraak van het pottenbakkerswoonhuis en de beide huizen ernaast, die vanouds tot de pottenbakkerij behoorden, werden er funderingswerken uitgevoerd voor de nieuwbouwappartementen 'Tuilerie' (dakpannenfabriek) die er ondertussen gerealiseerd zijn. Bij deze funderingswerken vonden wij talrijke misbaksels in 14de-eeuws aardewerk. We vermoeden dat de pottenbakkerij zich toen uitstreckte tot aan de overkant van het latere plein, waar in 1955 bij de nieuwbouw van de suikerbakkerij Verhack een 14de-eeuwe gedeukte ongeglazuurde kookpot opgegraven werd.
- 1543 De Potterie is vermeld in de lijst van bezittingen van het GASTHUIS van Poperinge.
- 1611 Andries (Adrianus) CROUSEL (Cruzeet) – ROUGEAU
- 1645-1651 Bartholomeus BEAUPRÉ
- 1651-1676 Anthonius VANBELLE-GLORIEUS
- 1676-1700 Na het overlijden van Anthonius VANBELLE stond de pottenbakkerij vermoedelijk leeg.
- 1700-1707 Louis CROUSEL-VANDENAMEELE, achterkleinzoon van Andries.
- 8 mei 1743 Elisabeth DEVOS doet schenking onder levenden van de onbewoonde potterie aan haar zus Pieternelle DEVOS.
- 1758-1785 Pieter WAEYENBURG-DE NECKER-LAVA huurde de pottenbakkerij.
- 1786 Jean Baptiste COLLEYN-BERAT huurde de pottenbakkerij.
- 1792 Jacobus Ludovicus VAN GOESTEENE (eigenaar)
- 1792 Charles LEBBE-MAVAUT
- 1795 Barbara LEBBE-MAVAUT, wed. Charles LEBBE
- 1798 Pieter MAVAUT-MAVAUT
- 1821 Barbara MAVAUT-MAVAUT, wed. Charles LEBBE en Pieter MAVAUT

1829	Franciscus MAVAUT-WALLE, zoon van Pieter en Barbara MAVAUT-MAVAUT
1846	Rosalie MAVAUT-WALLE, weduwe van Franciscus MAVAUT-WALLE
1846	Benedictus DUPONT-WOUTERMAERTENS
1859	Eduard DUPONT-STROOM
1894	Kamiel DUPONT-DECORTE
1929	Louis VER ELST-DUPONT
1961-1975	Michel VER ELST-MEERSSEMAN

Het productieproces

1. De klei

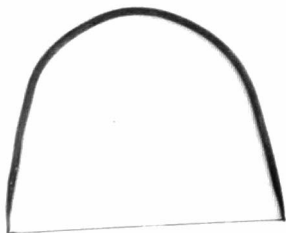
Klei van Poperinge is roodbakkend door de aanwezigheid van ijzeroxide. Dergelijke klei wordt ook rivierklei genoemd. De Poperingse klei is vettig en krimpt bij droging 10% tot 15%! Daarom moet deze klei verschraald worden om de krimp te verminderen en ook om het scheeftrekken bij droging te beperken. Voor deze verschraling gebruikte men leem, ook 'magere klei' genoemd, en ook het gruis van vermalen misbaksels. De pottenbakkerij bezat een mooie pletmolen om dit aardewerk tot gruis te malen. Deze techniek van verschraling bestond reeds bij de Merovingers. In hun plaatselijk aardewerk kunnen we meestal vermalen Romeinse dakpannen onderscheiden.

De Poperingse klei werd in deze pottenbakkerij met 1/3 Poperingse leem gekneed en machinaal geperst tot een vierkante onversierde tegel. De vette klei werd opgegraven in de Westouterseweg en de leem in de Koestraat te Poperinge. Dit gebeurde op eigen gronden en met eigen personeel. De klei en de leem werden met paard en kar vervoerd naar de pottenbakkerij en er in open lucht opgeslagen op twee plaatsen. Michel Ver Elst, uitbater van 1961 tot 1975, kocht voor het kleivervoer een vrachtwagen aan. Dit was de enige modernisering in de laatste periode van de pottenbakkerij.

Wanneer men klei nodig had, ging de pottenbakkersgast van de kleihoop repen klei afsnijden met een metalen boogvormige kleisnijder (zie afb. 3). De boogpees van dit voorwerp bestond uit een metaaldraad, die gemakkelijk door de klei kon worden geduwd. Men stond met open benen aan de kleihoop en sneed repen klei af, die tussen de benen naar achteren vielen. Het mengen en kneden gebeurde omstreeks 1800 reeds met een kleimolen die door een paard aangedreven werd.

De klei die vermengd en gekneed was, werd in een houten raampje geduwd en met een houten rol goed ingedrukt en afgestroken. De rol had de vorm van een grote deegrol en was gewoonlijk met leder overtrokken. Na lichte droging tikte men op het raampje met een houten stok zodat de tegel los kwam (zie afb. 4). Zo bekam men een kleitegel die iets groter was dan het uiteindelijk exemplaar.

Eduard Dupont, die het bedrijf leidde van 1859 tot 1894, was de grote vernieuwer. In 1874 deed hij bij het stadsbestuur een aanvraag om in zijn pottenbakkerij een stoomketel te plaatsen. Pas in 1885 verkreeg hij de toestemming. Met deze stoomketel werd een mechanische kleimolen aangedreven. Van deze mengmachine zijn enkel de kleimessen bewaard gebleven (zie afb. 5).

Afb. 3. Metalen boogvormige kleisnijder.

Afb. 4. Tegelraamtikker.

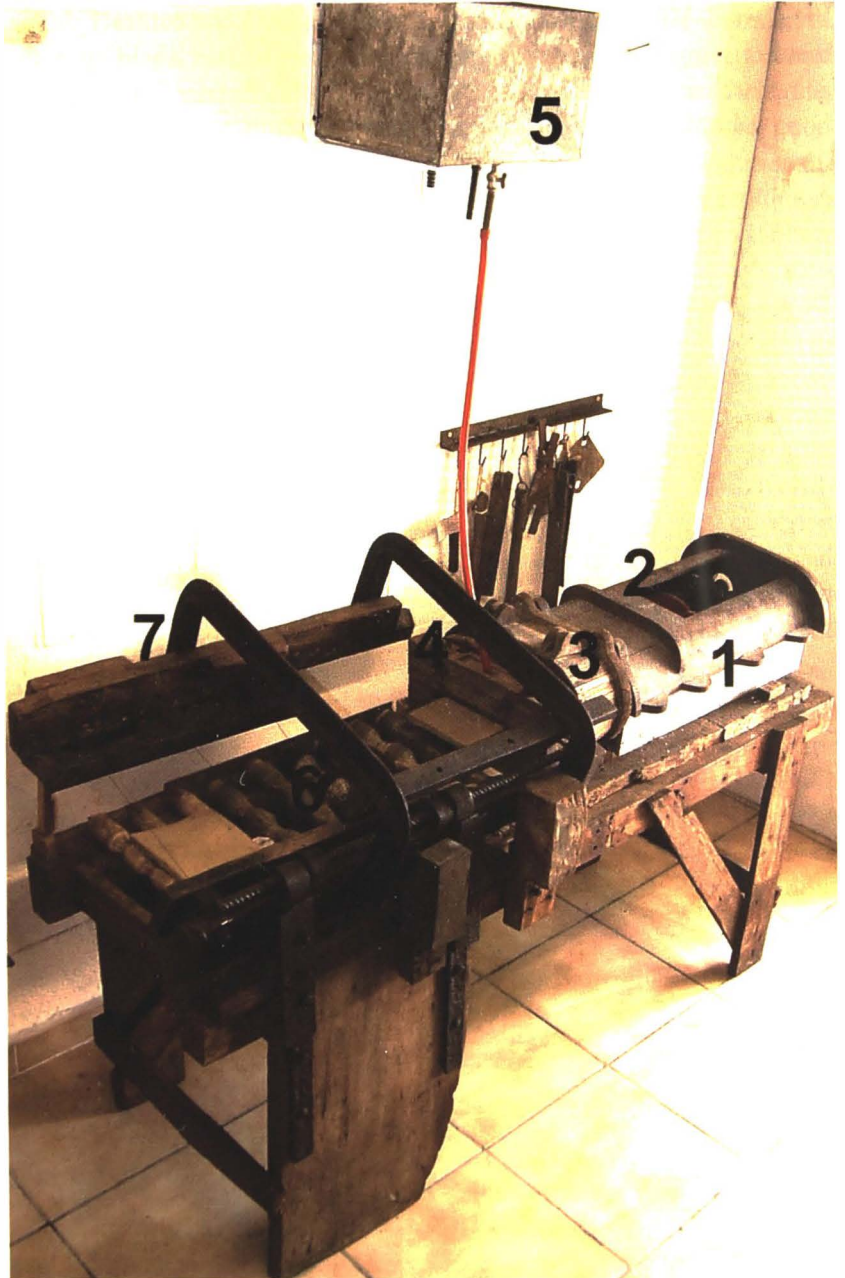
Afb. 5. Kleimessen.

Na de installatie van de stoommachine in 1885 liet Eduard Dupont ook een persmachine vervaardigen waarmee tegels, dakpannen, buizen en bakstenen konden worden geperst. Dit was een grote verbetering voor de kwaliteit van het aardewerk. Hij kon met zijn toestel ook een hogere productie aan. Zijn persmachine bleef dienst doen tot 1975, toen de activiteit in het bedrijf stopgezet werd na het overlijden van de laatste uitbater, Michel Ver Elst. Dit toestel, ook paard genoemd, is grotendeels bewaard gebleven (zie afb. 6).

Vanuit de mengmachine kwam de klei in een machine met twee cilinders, waarmee de klei geplet werd en door een trechter gestuurd werd naar de open bak (1). Hierin waren er twee 'wormen' of 'slangen'(2), die door middel van draaiende schoepen de klei gelijkmatig uit het toestel duwden via een tussenbak (3) naar een persvorm (4). Enkel de houten modellen van de open bak en de 'wormen' zijn bewaard gebleven. De gietijzeren exemplaren zijn met veel ander materiaal als oud ijzer verkocht bij de stopzetting van de pottenbakkerij. De 'wormen' werden door middel van riemen aangedreven door de stoommachine. De persvorm bestaat uit een houten en een gietijzeren deel met handvat. Beide zijn met schroeven en bouten aan elkaar gezet. Het gietijzeren deel gaf reeds vorm aan de uitgeperste kleistreng. Het houten deel zorgde voor de definitieve vorm. De uitgang is verstevigd met metaalplaat. Door twee ijzeren draadjes aan de zijkanten werd de lap klei versmald om de juiste breedte te hebben voor de tegel. De houten persvorm is met een rubberen darm verbonden met een zinken waterbak (5). Tijdens het persen moest de houten persvorm voortdurend en overvloedig inwendig bevochtigd worden voor een goede geleiding van de kleistreng. De persvorm, en ook het volledige toestel, werd vaak filière genoemd, wat snij-ijzer betekent. Aan de linkerkant van dit pottenbakkerspaard was er een transportband met rolletjes (6) voor de kleistreng die tijdens het productieproces constant uit de pers bleef komen. De streng werd op het juiste moment in twee tegels versneden met een beugel (7) waaraan verplaatsbare metaaldraden bevestigd waren. Door de beugel neer te laten sneden deze draden in de kleistreng. De twee natte kleitegels werden zo vlug mogelijk van de transportrollen gehaald.

In de pottenbakkerij waren er tientallen persvormen, onder meer voor dakpannen, nokpannen, draineerbuizen, oventegels, vuurvaste bakstenen, gewelfstenen, schouwpotten en kabelgootjes. De meeste toebehoren waren in de pottenbakkerij zelf vervaardigd; er was immers een smidse. Enkel de stukken in gietijzer werden uitbesteed na eerst zelf een model in hout of in gips vervaardigd te hebben. Deze stukken werden gegoten bij de ijzergieterij Van Campen & Dubois, Bruggesteenvweg in Ieper. Na de vernieling van Ieper tijdens de Eerste Wereldoorlog werden de stukken gegoten bij de ijzergieterij Lambrecht in de Westouterseweg in Poperinge.

Afb. 6. Pottenbakkerspaard, foto op 25 mei 2003.

Afb. 7. Detail van de persvorm voor haardtegels.

Afb. 8. Persvorm om 4 tegels tegelijk te persen

Er was ook een persvorm waarmee vier tegels tegelijk geperst werden (zie afb. 8). Een rechthoekig blok klei werd tijdens het persen door middel van drie ijzeren draadjes in vier latten klei versneden. Het vergde heel wat vaardigheid om te vermijden dat de repen opnieuw aan elkaar zouden verkleven.

De kleimengmachine en het perspaard stonden in het 'klietkot', de kleiwerkplaats (nr. 10 op het grondplan), die door Eduard Dupont uitge-

breid werd. Hij kon hiertoe op 18 september 1873 een contract sluiten met het aanpalende College teneinde 4,88 meter van de scheidingsmuur gemeenschappelijk te maken, zodat hij er kon aanbouwen. Het was een hoog gebouw zonder verdieping, gedekt met pannen die binnenin met 'stropoppen' geïsoleerd waren tegen de tocht. Aan de buitengevel van het gebouw ernaast was er een kettinglift met twee rijen kettingen, elk met 14 wieltjes en haken. Deze lift was gemaakt door Allaey, een familielid.

De gevormde pannen, buizen, tegels en andere producten werden van het perspaard naar de kettinglift vervoerd met draagberries, die vervaardigd waren met pannenlatten. De draagberrie met de werkstukken werd aan twee haken van de manuele kettinglift gehangen en naar de eerste verdieping boven de ovens getrokken, waar de stukken verder bewerkt en in de droogrekken geplaatst werden. Boven moest er dus iemand staan om de berrie met werkstukken af te nemen. Werkstukken die geen verdere bewerking nodig hadden als draineerbuizen werden mét de berrie in het droogrek geplaatst. Lege berries werden aan twee haken van de dalende kant van de kettinglift gehangen om ze naar beneden te brengen.

2. Het aanbrengen van de tekening op de haardtegel

Er waren drie mogelijke technieken. Hieronder geven we enkele voorbeelden van tegels die met de drie technieken (met een houten blok, met een vorm in natuursteen en met een gipsen vorm) gemaakt zijn.

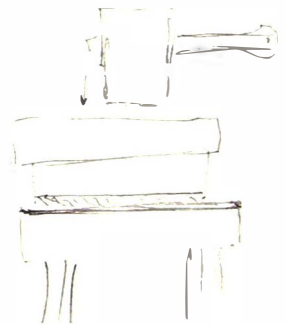
2.1. Met een houten blok

Reeds eeuwenlang werd de tekening met een houten vorm in de klei gestempeld. Op een houten bank lag een plankje, waarop een lap roodbakkende klei gelegd werd. Hierop kwam de houten vorm met de tekening naar beneden. Op deze vorm werd een dikke houten plank geplaatst en met een zware houten hamer stempelde men de tekening enkele millimeter in de natte klei (zie afb. 9).

Enkele voorbeelden:

Afb. 10, 11 en 12: houten vorm voor 18de-eeuwse wafeltegel, vier geglaazuurde wafeltegels en een 19de-eeuwse houten kopie van de originele

Afb. 9. Tekening Lucien De Gheus op 8 mei 2003.

Afb. 10

Afb. 11

Afb. 12

vorm. Deze vorm werd door een meubelmaker hersneden omdat de oude vorm een barstje vertoonde. De vier wafeltegels zijn gerecupereerd uit de open haard van de oude hofstede 'Het Paddekot' te Abele. Het gebouw in vakwerk was op de bovendeurdeur gedateerd 1771. De boerderij werd in 1977 afgebroken en overgebracht naar het openluchtmuseum te Bokrijk. Het gebouw werd er reeds in 1978 plechtig ingehuldigd.

Afb. 13

Afb. 14

Afb. 13 en 14: 18de-eeuwse houten tegelvorm én 18de-eeuwse leeuwentegel die met deze vorm vervaardigd werd. Bij de oude Poperingse leeuwentegels was er een geel kader rond de tegel. Bij het bijsnijden van de tegel verdween dit kader vaak gedeeltelijk. Typisch voor de Poperingse leeuwentegels is dat de leeuw met één achterpoot op een hoekige randversiering, een 'geer', staat. Veel andere productiecentra hadden een dubbele 'geer'.

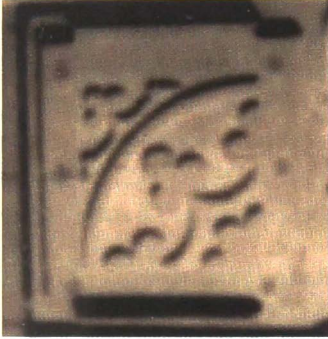

Afb. 15

Afb. 16

Afb. 15 en 16: in het midden van de 19de eeuw werden voor deze leeuwentegels nieuwe vormen in hout gesneden omdat de oude blokken versleten waren door het voortdurend inkloppen in de klei. Bij deze versie verdween het kader rond de leeuwentegel. De puntjes zijn ronder gemaakt en het uiteinde van de leeuwenstaart is meer in gesloten vorm. Door dergelijke kleine afwijkingen zijn tegels soms dateerbaar.

Afb. 17

Afb. 18

Afb. 17 en 18: houten tegelvorm voor een geometrische vierpastegel (foto 1967) en een licht afwijkende tegel.

In de pottenbakkerij waren er nog meer houten tegelvormen. Heel wat blokken werden door Louis Ver Elst-Dupont in de oven opgestookt omdat hij dit procédé verlaten had. Toch kunnen we nog enkele tegels aan dit atelier toeschrijven:

Afb. 19

Afb. 19: de Poperingse haardtegels waren zeer bekend en gewaardeerd. Een 19de-eeuwse leeuwentegel uit de pottenbakkerij Dupont te Poperinge werd tijdens het interbellum nagemaakt door de faïencefabriek Boch Frères.

Afb. 20: Eduard Dupont vervaardigde een speciale reeks tegels voor het oude stationsgebouw aan de handelsdokken te Oostende. Het station werd op 30 juli 1882 ingehuldigd en in 1955 afgebroken. Bij de afbraak

Afb. 20

werden enkele tegels gerecupereerd. Ze hebben een typische rand- en hoekversiering. Er waren tegels zonder binnenversiering, alsook rechts- en linksijkende leeuwen, gelijkaardig aan de bovenstaande leeuwentegels, evenwel met minder detaillering ter hoogte van de manen. Een andere tegel is een 'epigrafische' tegel met de gotische letter O als initiaal van Oostende.

Afb. 21

Afb. 21: een leeuwentegel van de pottenbakkerij Dupont uit Poperinge, 2de helft 19de eeuw. Dit type werd later met kleine afwijkingen hernomen door Louis Ver Elst-Dupont.

Afb. 22

Afb. 23

Afb. 22 en 23: een tegel met bloemenmotief kan aan deze pottenbakkerij toegeschreven worden wegens de tulpanen als hoekversiering en de puntjes in een boogvorm errond. Er bestonden rand- en hoektegels die als omlijsting van de bloementegels gebruikt werden. Deze bloementegels vonden we in 1967 in een schouw van de hoeve van Gaston Vandenberghe, Provenseweg te Poperinge en onlangs in de schouw van de kelder en de gelijkvloerse verdieping van het klooster der zusters karmelietessen te Vlamertinge. De rand- en hoektegels troffen we aan in een hoefetje in de Sint-Sixtusstraat in Poperinge.

2.2. Met een vorm in natuursteen

Afb. 24 en 25: tegelblok in witte natuursteen (foto in de pottenbakkerij in 1967) en een gerecupereerde vierpastegel met hetzelfde roosmotief, eind 17de –18de eeuw. Op deze tegel komt heel oude traditionele symboliek voor. De beugelvormige versieringen aan de zijkanten van het vierpas zijn Bourgondische vuurslagen.

Afb. 24

Afb. 25

2.3. Met een gipsen vorm

Omstreeks 1910 woedde er een zware brand in de pottenbakkerij van Kamiel Dupont. De productie van dakpannen en draineerbuizen werd daarna hervat, maar Kamiel Dupont vervaardigde na de brand geen pijpen en tegels meer. In 1937 maakte zijn schoonzoon Louis Ver Elst-Dupont in deze pottenbakkerij na een lange onderbreking opnieuw Vlaamse haardtegels. Hij maakte gipsen vormen, afgeleid van de oude modellen in de pottenbakkerij. De gipsen blokken waren niet bestand tegen het inkloppen van de vorm in een lap klei met een zware hamer. Daarom werd op het gipsen tegelblok rond de tekening met latjes een kader gelegd. De binnenruimte werd opgevuld door er klei in te duwen. Men noemde dit estamperen. Men moest ervoor zorgen dat er aan de rand van de tekening geen luchtbellen of kleine scheidingen tussen de kleilagen voorkwamen. De gipsen duwvormen werden doorgaans fijn ingepoederd voordat de klei er ingeduwd werd. Men deed dit opdat de klei gemakkelijk zou loskomen van de vorm. 'Ludovicus' Ver Elst-Dupont gebruikte hiervoor zeer fijn gemalen en gezeefd pannengruis dat in een vrouwenkous van zijde of nylon gedaan werd. Hiermee schudde men boven de gipsen duwvorm.

Afb. 26

Afb. 26: Louis Ver Elst-Dupont liet een reclamekaartje drukken met twee types leeuwtegels. Hij vermeldde verkeerdelijk 1840 als stichtingsdatum. De pottenbakkerij is veel ouder. Dit blijkt uit de vele aankoopakten die er bewaard bleven tot voor de afbraak. De stamvader Benoit Dupont kocht het bedrijf aan in 1846. We vermoeden dat Louis Ver Elst-Dupont de viering van het 100-jarig bestaan in 1940 wilde voorbereiden.

Afb. 27 en 28: het eerste type tegel is de voortzetting van een oude 18de-eeuwse tegel uit deze pottenbakkerij. Een nieuwe tegel, met achteraan 1937 ingekrast, is bewaard gebleven. Na de Tweede Wereldoorlog, in juli 1949, deed Louis Ver Elst een nieuwe poging om de traditionele industrie

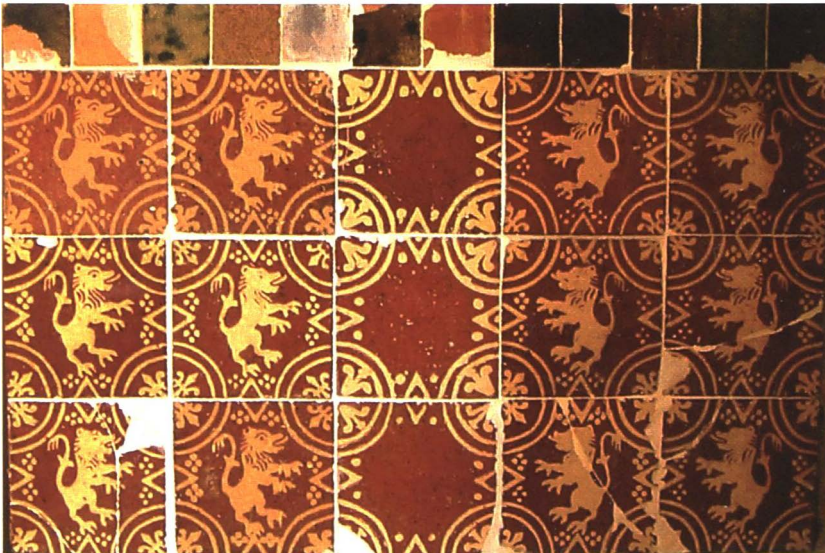

Afb. 27

Afb. 28

van Vlaamse haardtegels te doen herleven. Hij vervaardigde voor dit type een nieuw model in gips. Hij goot het van de houten 19de-eeuwse tegelvorm. Hij verbeterde het gipsen model en noteerde op de keerzijde alle gegevens met de vermelding 'te bewaren'. Afmetingen van het model: 15,3 x 15,3 x 2 cm.

Afb. 29: Reconstructie van de haard in de pottenbakkerswoning.

In de pottenbakkerswoning was er in de voorkamer een haard met dergelijke tegels. De afmetingen zijn 13,8 x 13,8 x 1,9 cm. Van de restanten werd een reconstructie gemaakt. Bovenaan was een rij van 16 tegeltjes van 5,6 x 5,6 x 1,5 cm. Ook deze tegeltjes werden geperst met het paard. Ze waren onversierd en werden in diverse tinten geglazuurd. Op de keerzijde is er een nummeraanduiding die verwijst naar het type glazuur. Deze tegeltjes waren een nabootsing van de Romaanse vloertegels die in 1949 opgegraven werden in de Duinenabdij te Koksijde. We vermoeden dat deze schouw omstreeks 1950 geplaatst werd.

Links waren er zeven rijen van drie rechtskijkende leeuwen en rechts waren er evenveel linkskijkende leeuwen. De leeuwen keken dus naar elkaar, en waren nooit staart tegen staart. Een vluchtende leeuw werd in een Vlaamse schouw niet afgebeeld. In het midden was er telkens één tegel zonder binnenversiering, maar met een verkeerde hoekversiering: tulpanen in plaats van lisbloemen. De gipsen vormen voor de haardtegels zonder binnenversiering zijn voor de twee leeuwentypes van de reclamekaart bewaard gebleven. Ze werden in 1937 door Louis Ver Elst-Dupont vervaardigd (zie afb. 30 en 31).

Afb. 30

Afb. 31

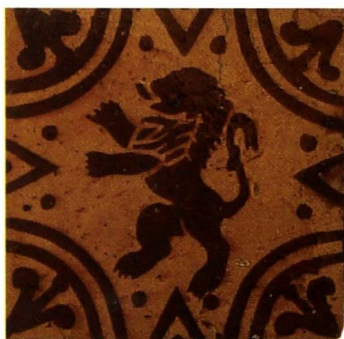
Afb. 32

Afb. 32: gipsen vorm en een onafgewerkte ingeduwde tegel van de leeuw met tulpanen als hoekversiering. Dit type leeuwentegel staat onderaan op het reclamekaartje van Louis Ver Elst in 1937. Deze leeuwentegel is de voortzetting van een 19de-eeuwse tegel van de pottenbakkerij Dupont. Bij deze latere versie waren de tulpanenbloemen van de hoekversiering afgeplat, net als bij de hoger vermelde tegels zonder binnenversiering met tulpanen als hoekversiering.

Afb. 33

Afb. 33: gipsen vorm voor een afwijkende tegel: leeuw in rood aardewerk op gele achtergrond, met twee afgewerkte tegels.

Afb. 34

Afb. 35

Afb. 36

Afb. 34: gelijkaardige variant, een leeuwentegel in rood aardewerk op gele achtergrond. Deze tegel is als het ware het negatief van de leeuwentegels onderaan op de reclamekaart van 1937. Deze types met rode leeuwen op gele achtergrond hadden weinig succes in de streek.

Afb. 35 en 36: gipsen duwvorm en ongebruikte lelietegel, periode 1937-38.

Louis Ver Elst maakte in 1949 een totaal nieuw ontwerp voor een leeuwentegel zonder hoekversiering. De duwvorm is in gips. Er waren links- en rechtskijkende leeuwen. De leeuwentegels konden afgewisseld worden met een onversierde haardtegel in geglaazuurd rood aardewerk. De tegels meten 13,8 x 13,8 x 1,5 cm. In deze reeks zijn de donkere stippen op de rode achtergrond zeer duidelijk zichtbaar. Deze stippen zijn

typisch voor de Poperingse haardtegels en worden veroorzaakt door deeltjes ijzeroxide in de Poperingse klei (zie afb. 37, 38, 39 en 40).

Afb. 37

Afb. 38

Afb. 39

Afb. 40

Afb. 41

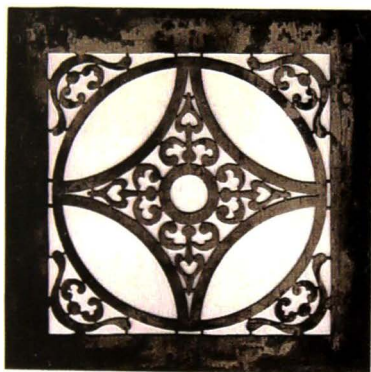
Afb. 41: Louis Ver Elst maakte in dezelfde periode nog een andere gipsen vorm voor een leeuwentegel zonder hoekversiering. De leeuw is van het eerste type op de reclamekaart van 1937. Deze vorm werd gebruikt met vier opstanden in gips voor de tegelranden. Op de achterkant staat in potlood "niet nodig". Deze tegel werd blijkbaar niet in productie genomen. Afmetingen van de vorm: 17,2 x 17,2 x 2,2 cm.

De laatste tegels van na de Tweede Wereldoorlog hadden evenwel geen groot succes. Enkele liefhebbers kochten een aantal tegels en het bedrijf bleef met een voorraad afgewerkte tegels zitten. Omstreeks 1970 verkocht Michel Ver Elst af en toe nog enkele exemplaren aan tegelverzamelaars.

2.4. Stempelmachine

Bij het materiaal van de pottenbakkerij Ver Elst-Dupont vonden we een fragment van een gipsen tegelvorm die als stempel gebruikt werd. De vorm voor een leeuwentegel was op vier plaatsen doorboord en met schroeven en moeren aan een toestel met hefboom bevestigd (zie afb. 46). Deze tekening is gemaakt naar aanleiding van ons bezoek aan de pottenbakkerij Damide in Dottenijs in 1969. De familie Damide was

bevriend met de familie Ver Elst-Dupont uit Poperinge. Beide maakten Vlaamse hardtegels met inlegwerk, en ze wisselden hun vormen uit. Pottenbakker Damide had een dergelijk toestel met een eigen procédé. De klei werd in het bakje geduwd en met het toestel stevig geperst. De schroefkoppen van de persplaat werden daardoor in de tegel gedrukt, en bleven op de gebakken tegel zichtbaar aan de achterkant. Na persing werd de tegel gedraaid. Men legde er een zinken sjabloon met het tegel-

Afb. 42: Zinken sjabloon met sporen van witbakkende klei voor een ornamenttegels van Charles Damide. Afmetingen: 20,2 x 20 cm.

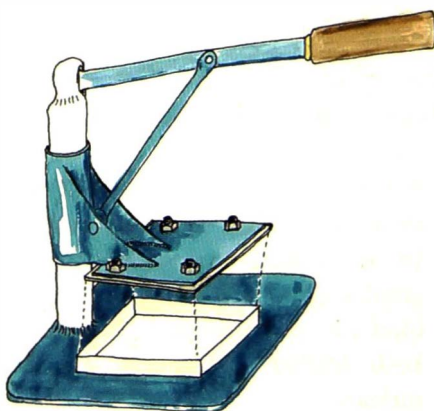
Afb. 43: Poperingse ornamenttegels, midden 19de eeuw, die model stond voor de sjabloon van Damide. Afmetingen: 12,6 x 12,6 x 1,5 cm.

Afb. 44: Palmettentegel van Damide. Typisch zijn de fijne onderbrekingen in de gele motieven, veroorzaakt door verbindingen in het sjabloon. Afmetingen: 14,6 x 14,4 x 1,2 cm.

Afb. 45: Fragment van een gipsen tegelvorm voor de stempelmachine van Louis Ver Elst-Dupont.

Afb. 46: Tekening van de stempelmachine bij Damide door Luc Adriaen op 16 februari 1974.

motief op. Het sjabloon werd met witbakkende klei opgevuld en afgestreken. Na verwijdering van het sjabloon plaatste men een plaat op de tegel. Er werd met het toestel opnieuw druk uitgeoefend zodat de witbakkende klei in de roodbakkende klei geperst werd. Na droging werd de tegel geglaazuurd. Dit productieproces werd bij Damide tijdens de eerste

helft van de 20ste eeuw toegepast. Ook bij pottenbakkerij Laigniel te Kortrijk werd dit productieproces gebruikt.

Bij Ver Elst-Dupont werd het toestel op een andere manier gebruikt: de gipsen tegelvorm werd eraan bevestigd en er werd in een vierkante lap klei gestempeld.

Het was geen succes: de gipsen tegelvorm was niet bestand tegen de druk van het toestel. Dit procédé sloot aan bij het eeuwenoude productieproces, waarbij de houten tegelvorm, een 'blok', in een lap klei gestempeld werd.

3. Het inlegwerk

Bij inlegwerk werd de tekening opgevuld met een papje van geknede, witbakkende klei. Deze witte aarde, door sommigen *pijpaarde* genoemd, werd eerst met karren en later met de trein aangevoerd vanuit de streek van Dinant en Andenne. Dit product is zuivere klei en vrij van ijzeroxide. In tegenstelling tot de roodbakkende rivierklei is dit bergklei.

Afb. 47: Zak met brokstukken witbakkende klei.

De klei werd gedroogd aangeleverd in jutezakken die gevuld waren met brokken witbakkende klei. Deze klei werd in een afzonderlijk hok bewaard. Bij gebruik werden de brokken vermalen met de *broyeur*, een pletmolen die in de smidse (nr. 13 op het grondplan) stond. De *broyeur* had een grote gietijzeren kuip met een doorsnede van twee meter. Hierin draaiden twee grote cilinders, die de klei fijnwreven. Na deze bewerking moest de klei eruit geschept worden en gezeefd tot poeder. Ook deze witte aarde moest in de pottenbakkerij gemengd worden om hetzelfde krimppercentage te bekomen als de mengeling voor het roodbakkende deel. Anders zouden er barsten ontstaan tussen beide kleisoorten. Dit was een stielkennis die samen met andere pottenbakkersvaardigheden overging van generatie op generatie.

Afb. 48

Het overschot aan witbakkende klei moest heel voorzichtig met een fijn mes 'uitgelepeld' worden, anders bekwam men strepen van witbakkende klei. Dit afstrijken begon in de hoeken, telkens naar binnen toe. Pas als laatste werd de binnerversiering gereinigd. Wanneer de klei lederhard was, werd de voorkant van de tegel gepolijst door hem af te strijken. Omstreeks 1950 werd hiervoor volgens pottenbakkersgast Hector Scherpereel een afgestompte bajonet uit de Eerste Wereldoorlog gebruikt (zie afb. 48). Uitbater Louis Ver Elst was van Zillebeke, waar er veel bajonetten gevonden werden. Het gebeurde dat men na het reinigen de leeuw nagenoeg niet zag. Die tegels werden weggeworpen.

4. Het scheren

De tegel had dus reeds enkele bewerkingen ondergaan, zodat de grootte vaak afweek van het oorspronkelijke formaat. Om de klaargemaakte

tegels allemaal dezelfde grootte te geven werd er op de bovenkant van de tegel een vierkant plankje geduwd met een handvatje en aan de tegelkant twee uitzittende fixeernageltjes in twee tegenoverstaande hoeken. Sporen van deze nageltjes zijn soms onder het glazuur nog zichtbaar. De uitzittende randen werden dan naast het plankje afgesneden. Men noemde dit het scheren van de tegel. Vaak werden de tegels schuin gescheerd om het plaatsen in een schouw te vergemakkelijken. De nageltjes moesten voorkomen dat de tegel zou verschuiven bij het scheren.

5. Het drogen

Voor het droogproces werden de tegels plat in houten droogrekken geplaatst. De planken waren bestrooid met vermalen steenpoeder of met droog zand om verkleving te voorkomen. Na verwijdering van de gedroogde stukken werden de planken schoongemaakt met een zinken kleischrapper (zie afb. 49).

De droogrekken stonden op een verdieping boven de oven. Door de hitte van de oven verliep het droogproces sneller. Hierdoor moesten de tegels meer gekeerd worden om kromtrekken en barsten te voorkomen. Klei

Afb. 49: Zinken kleischrapper.

droogt immers 'met putten en bulten'. Men spreekt van 'levende klei': bij het drogen is er krimping en de klei verplaatst zich beetje bij beetje. De ongebakken tegel krult zich met de hoeken naar boven. Regelmatig draaien moest de tegel ook vlakker maken. Gebakken tegels waren vlak of licht bolrond: de binnentekening was iets hoger dan de hoekversieringen. Heel wat vakkennis was vereist om dit resultaat te bekomen tijdens het droogproces.

De droogplaats was warm en droog, een ideale biotoop voor krekels. Om te vermijden dat er tijdens het droogproces krekels op de natte klei liepen en die beschadigden, werd er in het droogrek een insectenval (zie afb. 50) geplaatst. Op de onderkant van het metalen voorwerp staat de gebruiksaanwijzing:

"DEMON" BEETLE TRAP (Patent N° 2512 A.D. 1887.)
STRONG-SIMPLE-CERTAIN To TRAP.

Afb.50: Insectenval.

Remove the top to which the "wings" are fixed (lifting by the rim, not by the centre), sprinkle the bottom of the trap with sugar or crumbs, replace the dop, bait the top centre with creacle, beer sugar or cheese. Remove the top and destroy the beetles with boiling water. Keep the trap dry.

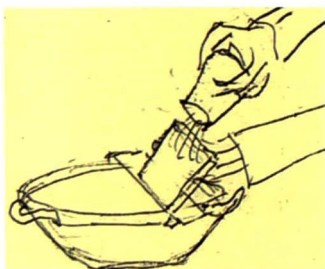
BE CAREFUL NOT TO BEND THE WIRES.

Ask for the "Demon" Beetle Trap to be had of

ALL IRONMONGERS IN THE UNITED KINGDOM.

6. Het glazuren

Na droging werd de bovenkant van de tegel overgoten met loodglazuur. Op de heel grote glazuurkom in gebakken aardewerk werd een plankje gezet met vier korte pootjes die op de rand van de glazuurkom pasten. De glazuurder Hector Scherpereel hield met één hand een gedroogde tegel schuin op het plankje en met de andere hand schepte hij met een potje wat loodglazuur uit de kom en goot dit op de voorkant van de tegel. Wanneer er een deel geen glazuur gekregen had, wreef hij er met de natte vinger wat over. Overtollige druppels die aan de onderkant bleven hangen, werden met een vlugge beweging afgestreken. Telkens moest er in de glazuurkom goed geroerd worden om bezinking van de loodmenie te vermijden.

Afb. 51: Het glazuren van haardtegels, tekening Lucien De Gheus op 8 mei 2003.

Het loodglazuur bestond uit de uiterst giftige loodmenie, vermengd met lijnzaadolie en opgelost in water. Er werd een bindmiddel toegevoegd. Nu gebruiken ceramisten vaak papierlijm, maar vroeger werd gewassen klei als bindmiddel gebruikt. Zonder bindmiddel zou de loodmenie van de gedroogde klei vallen en aan de handen kleven bij verhandeling van de te bakken voorwerpen. De klei werd met water vermengd, het water werd weggegoten en de gezuiverde klei werd als bindmiddel bij het glazuur gevoegd. Omdat de Poperingse klei veel ijzeroxide bevat, bekwam men een typisch glazuur met warme tinten van het rood- én witbakkend aardewerk. Het hoge gehalte ijzeroxide is afkomstig van de Diesteriaanse ijzerzandsteen op de Rodeberg te Westouter. Door erosie kwamen voortdurend ijzerhoudende sedimenten op de Poperingse klei terecht. Door de ligging bevat de klei aan de Westouterseweg het meeste ijzeroxide. Het was daar dat de pottenbakkerij Dupont, maar ook pottenbakker Roye van Poperinge hun kleiputten hadden. In de omgeving, in de Nieuwstraat, vond ik in 1965 een afvalput met 14de-eeuwse misbaksels van een Poperingse pottenbakkerij. Ook dit wijst erop dat deze klei gewaardeerd werd door de Poperingse pottenbakkers.

In de verkoopakte van de pottenbakkerij aan het Burgemeester Bertenplein in 1785 is er sprake van de 'lootmolen'. We mogen er dus van uitgaan dat de loodmenie in het bedrijf vervaardigd werd. Dit poeder, de loodmenie, werd roomenie genoemd. Deze grondstof werd ook gebruikt voor de rode kleur op middeleeuwse handschriften met miniaturen.

7. Het bakken

De tegels werden in de pottenbakkersoven gebakken. Ze werden twee tegen twee in tentvorm gestapeld.

Het gebouw met de ovens (nr. 6 op het grondplan) bestond uit 3 delen met elk een zadeldak. De ovens waren op de gelijkvloerse verdieping met achteraan de fabriekschoorsteen. Op de aquarel van 1997 was de schoorsteen nog 23 meter hoog, maar was jaren voordien reeds ongeveer tien meter afgebroken. Vooraan was er een met hout beslagen liftkooi met elektrisch aangedreven goederenlift (nr. 7 op het grondplan). Wegens dreigende belasting op leegstand van 200.000 BEF per jaar werd in 1997 beslist dit gebouw met de schoorsteen te slopen. Zo verdween in januari 1998 een uniek stuk industrieel erfgoed in Poperinge.

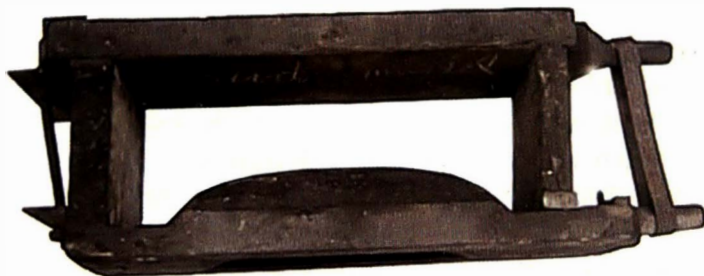
De ovens werden tot in de 18de eeuw gestookt met houtbundels (fagotten). Per jaar waren er 17.000 houtbundels nodig. In de loop van de 19de eeuw werd overgeschakeld op kolen en dit bleef zo tot in 1975. De kolen werden met kruiwagens vanuit de kolenopslagplaats (nr. 5 op het grondplan) aangevoerd. De toegang was uiterst rechts van het ovengebouw.

Afb. 52: Aquarel door de Poperingse kunstenaar Luc Ameel in oktober 1997, vóór de afbraak van deze gebouwen.

Tot in 1975 werden fagotten gebruikt om het kolenvuur van de eerste oven aan te steken. De tweede oven werd op gang gebracht door met een schop gloeiende kolen van de eerste oven naar de stookplaats van de volgende oven te brengen. Met kolen van de tweede oven werd vervolgens de derde oven aangestoken, en op die manier ook de vierde oven.

Boven de ovendeur was er een tonggewelf in vuurvast aardewerk dat in het bedrijf vervaardigd werd. In de klei werd 'refractaire'-poeder vermengd. De klei werd door middel van het pottenbakkerspaard geperst met een speciale persvorm voor het ovengewelf. Het oude houten model voor de gietijzeren persvorm is bewaard gebleven (zie afb. 53).

Afb. 53: Oud model voor de persvorm van het ovendeurgewelf.

Boven ieder ovendeel was er een gaatje dat afgesloten kon worden. Dit waren kijkgaatjes om het bakproces te kunnen volgen. Bovenop het gestapeld aardewerk stonden er 'Segherskegeltjes', dit zijn smeltkegeltjes van ongeveer 6 cm hoogte, die in een voetje van vuurvaste klei geduwd werden. Er bestaan 59 verschillende graden van versmelting. Wanneer de juiste hitte bereikt wordt, laat het kegeltje het spitse topje vallen, het 'valt flauw'. Onder het kijkgat werden er enkele kegeltjes van verschillende versmeltingsgraad naast elkaar gezet. Door het smeltproces te volgen kon men mislukkingen voorkomen. Er werd gestookt tot 700° à 800°.

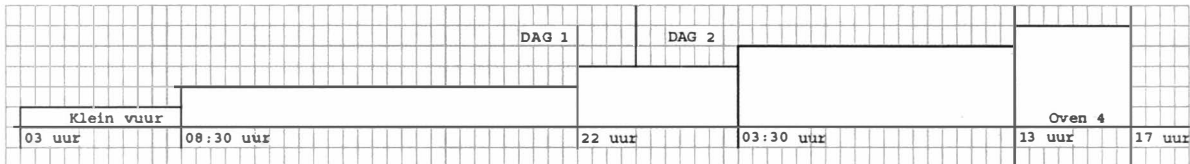

Afb. 54: De afsluiting van de oveningang met metalen valdeur en tegengewicht. De breedte was juist gepast voor een kruiwagen (foto: Davy Breyne, 1997).

Afb. 55: Gebruikte Segherskegeltjes uit de pottenbakkerij Ver Elst-Dupont.

Louis Ver Elst-Dupont hield van 1940 tot 1942 heel nauwkeurige statistieken bij van het stookproces. Er werd tweemaal per maand gestookt. De duurtijd varieerde van 30 tot 40 uur en kan als volgt schematisch weergegeven worden.

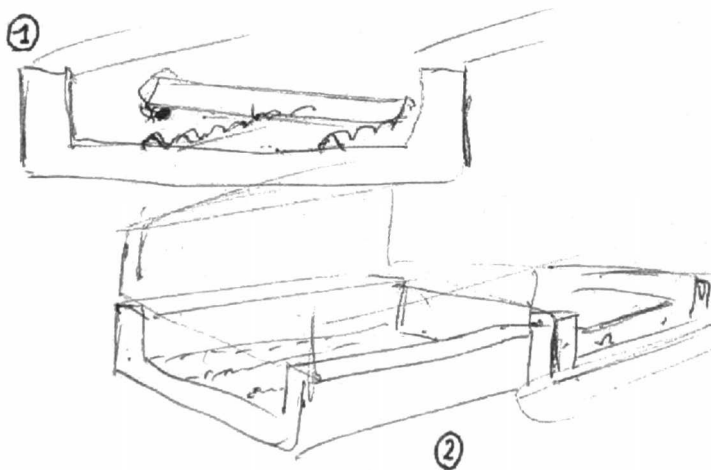
Op 5 augustus 1940 werd de eerste oven aangestoken met 'klein vuur'. Hiervoor werd vaak papier en afval verbrand⁽²⁾. Deze fase duurde 5 1/2 uur en diende om alle vocht uit de ovens en schoorsteen te verwijderen. Daarna begon men met 'groot vuur' in de eerste oven. Na 13 1/2 uur werd deze oven stilgelegd en werd de tweede oven aangestoken. Door de grote hitte van de eerste oven ging dit bijna vanzelf. Na 5 1/2 uur werd ook deze oven gedoofd en werd de derde oven aangestoken. Deze bleef 7 1/2 uur branden. Daarna ging de vierde oven aan en die brandde gedurende 4 uur. Er was één kg steenkool nodig voor 5 tot 6 kg gebakken aardewerk. In november 1941 werd de oven gevuld, maar er kon door oorlogsomstandigheden niet gestookt worden. Wellicht was er onvoldoende brandstof, zodat de oven zes maand lang gevuld bleef tot er in april 1942 gebakken werd. Niettegenstaande het bakproces verlengd en voortdurend bijgestuurd werd, had Louis Ver Elst geen goed resultaat. Hij beschreef dat het aardewerk doorgaans 'flauw' was. De onderste laag was overal heel slecht door de 'wakte' (vochtigheid). Vele buizen en dakpannen hadden geen klank. Van de 'verlote' (geglazuurde) dakpannen in de onderste lagen was het glazuur door de vorst afgevallen nadat het door de vochtigheid week was geworden. Tijdens de periode 1940-42 werden hoofdzakelijk dakpannen, buizen en nokpannen gebakken.

Omdat er met kolen gestookt werd, sloeg er in de oven verbrand kolengruis neer op het aardewerk. Voor de geglazuurde tegels was dit een groot probleem. Ze werden ver van het vuur en soms onder te bakken dakpannen en in grote buizen gelegd om de schade te beperken, evenwel niet steeds met succes.

Na afkoeling werd de oven geleidigd en op de binnenplaats vóór het ovengebouw 'uitgelezen' (gesorteerd). Buizen waren vaak aan elkaar gesinteld en moesten met een beetelhamer losgemaakt en gereinigd worden, een tijdrovend werk. Na het bakproces werd de kolenas gezift. Wat nog goed was, werd herbruikt om bij de volgende bakbeurt de oven traag op te warmen.

(2) Tijdens het derde kwart van de 20ste eeuw werd hiervoor papier en vuilnis aangevoerd door de reinigingsdienst van de stad Poperinge.

Louis Ver Elst had een systeem uitgedacht om de haardtegels tijdens het bakken te beschermen tegen het kolengruis. Hij perste machinaal tegelcassettes met twee rechtopstaande zijranden. Deze werden ongeglazuurd gebakken in rood bakkend aardewerk. Op de bodem waren er opzettelijk twee rijen oneffenheden aangebracht bij het persen met de filière (persmachine). Op deze oneffenheden werd de tegel gelegd. Wanneer er bij het bakken glazuur afdrupte, kleefde de tegel toch niet aan de bodem. De tegelcassettes werden geschrinkt gestapeld in blokken van ongeveer één kubieke meter, zodat de meeste cassettes elkaar afsloten. De open gebleven cassettes werden afgesloten met dakpannen.

Afb. 57: Tekening Lucien De Gheus, 25 mei 1973

In 1960 werd de oven aangepast door Michel Ver Elst. Hij liet de oven uitgraven zodat men erin kon rechtstaan en erin kon rijden met een metaal karretje om het aardewerk aan en af te voeren. Er kwam een nieuw type oven in twee afzonderlijke grote delen in plaats van de vroegere vier delen die met elkaar in verbinding stonden. Het was een oven met overslaande vlam ter vervanging van het open vuur van voorheen. Er stond een muur tussen het vuur en het aardewerk zodat er geen vuil meer op het aardewerk viel. Sindsdien waren de buizen steeds in orde.

8. Reliëftegels

Op afb. 58 zien we een houten model, een gipsen vorm en geglazuurde reliëftegel met afgeplatte hoeken. De ruitvormige tegel heeft een half verheven afbeelding van een mythologisch dier: een gevleugeld hert. De tegel is in witbakkend aardewerk met groen glazuur van koperoxide. Datering: eind 19de eeuw. Deze figuur kwam voor op oude Vlaamse haardstenen en was omlijst door een ruitvormig kader (zie afb. 59).

Afb. 58

Afb. 59: Vlaamse haardsteen van 1602 met links een vliegend hert. Afmetingen: 15,4 x 9,3 x 4,5 cm.

Op afb. 60 staat een houten model, een gipsen vorm en een geglazuurde reliëftegels. Het ruitvormig tegeltje met een rozentak is in witbakkend aardewerk met loodglazuur. Er bestaan exemplaren waarbij de bloem mangaanpaars en de blaadjes groen werden bijgekleurd. Het bijkleuren gebeurde vóór het bakken met respectievelijk koperoxide en mangaanoxide. Er zijn ook varianten in lichtgroen glazuur. Datering: eind 19de eeuw.

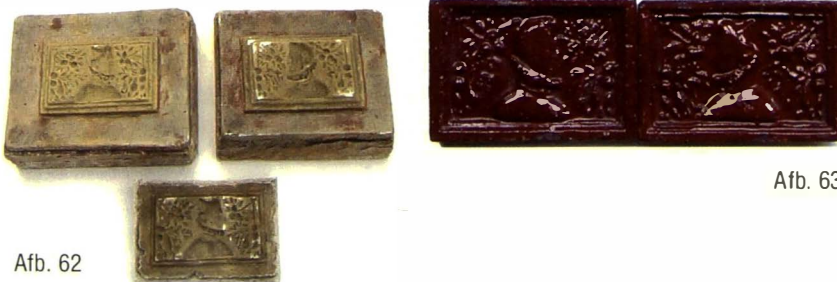
Op 1 september 1949 vervaardigde de 17-jarige Michel Ver Elst enkele ruitvormige tegeltjes om de stiel te leren. Hij maakte zowel de roosjes als het vliegend hert. Hij gebruikte evenwel roodbakkende klei. Hij werkte ze af met loodglazuur. Michel Ver Elst kraste op de achterkant de datum en zijn initialen "M.V" in. Het roostegeltje is 7,5 cm breed, 9,6 cm hoog en 1,4 cm dik (zie afb. 61).

Afb. 60

Afb. 61

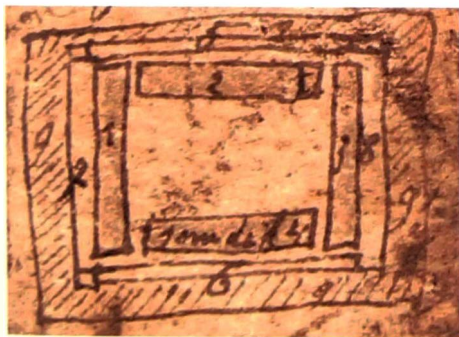
Afb. 63

Afb. 62

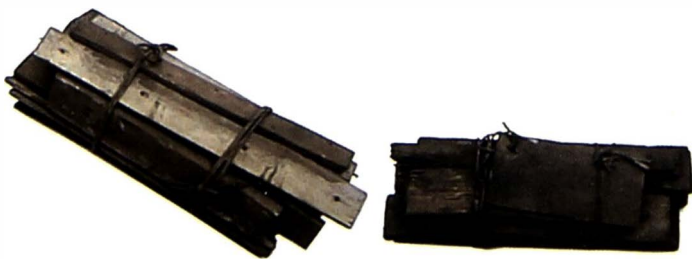
Op afb. 62 staan gipsen vormen en op afb. 63 twee geglazuurde reliëftegels met de afbeelding van Albrecht en Isabella. De tegels meten 12,9 x 9 x 1,2 cm. De oude gipsen vormen werden omstreeks 1960 gerestaureerd

door de Poperingse kunstenaar Lucien De Gheus. De vormen waren in zeer slechte staat. De motieven zijn slechte kopies van 17de-eeuwse Vlaamse haardstenen, zoals aanwezig in de schouw van het stadhuis te Oudenaarde. Deze haardstenen hadden de dikte van een baksteen terwijl de exemplaren van de pottenbakkerij Ver Elst de dikte van een tegel hadden. In de verzameling van veearts Hendrik Adriaen is er een vroeg 19de-eeuws exemplaar van Albrecht, dat eveneens slechts de dikte van een tegel heeft. De afmetingen zijn 14,1 x 9,8 x 1,3 cm. Zowel de 17de-eeuwse als de vroeg 19de-eeuwse reliëftegels met Albrecht en Isabella waren ongeglazuurd. Enkel de late reeks, vervaardigd door Michel Ver Elst omstreeks 1960, werd met loodglazuur overtrokken, waardoor de detaillering vervaagde.

Louis Ver Elst-Dupont, die in de pottenbakkerij 'ingetrouwd' was, noteerde zeer veel van de vakkennis die hij verwierf. In 1949 maakte hij een tekening "om een plaasteren blok te gieten voor tegels" in reliëf van 16,5 cm in het vierkant. Deze maat is voor een tegel in ongedroogde en ongebakken klei. Volgens de beschrijving was het kader (nr. 9 op de tekening) 24,5 cm bij 24,5 cm groot en 6,9 cm dik. De nummers 1, 2, 3 en 4 verwijzen naar platte latjes. De ruimte tussen de latjes en het kader werd met klei opgevuld.

Afb. 64: Ontwerptekening door Louis Ver Elst voor het vervaardigen van een gipsen duwvorm.

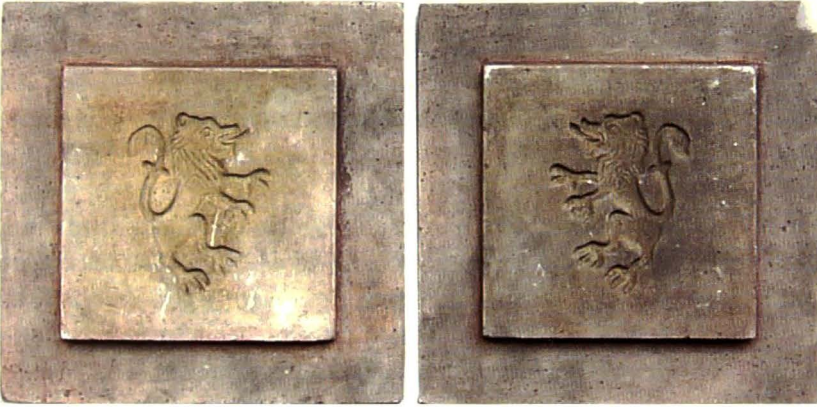

Afb. 65: Houten latjes voor het vervaardigen van gipsen duwvormen.

Er werd dus van een gipsen negatief een nieuwe gipsen duwvorm vervaardigd. Aangezien gips aan gips verkleeft, moest het negatief ingestreken worden met zeep. Bruine zeep werd de dag voordien in water gemengd. Na een nacht rusten werd geroerd en de grote brokken werden verwijderd. Het negatief werd met dit zeepsop ingestreken met een scheerborstel. Het zeepschuim werd met de hand verwijderd en met een borsteltje werd heel voorzichtig lijnzaadolie op de zeep aangebracht. Dit vormde een soort mayonaise. Hierop kon de modelleur gips aanbrengen zonder het negatief te beschadigen.

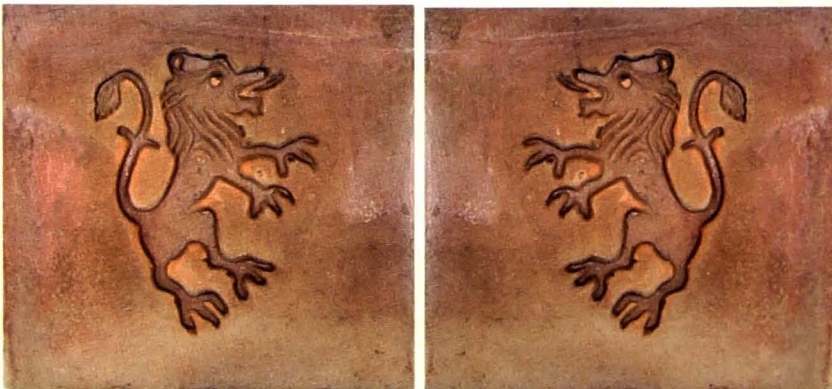

Dankzij de afmetingen op de ontwerptekening kunnen we dit negatief identificeren. Hiermee werden de vormen vervaardigd voor reliëftegels met links- en rechtskijkende leeuw zonder rand- of hoekversieringen. Het type leeuw is identiek aan de typische leeuwentegel met inlegwerk van deze pottenbakkerij. Die vormen van 1949 zijn zeer goed afgewerkt. Het zijn wellicht twee van de laatste tegelvormen uit deze pottenbakkerij.

Afb. 66

De eindproducten, ongeglazuurde reliëftegels met deze leeuwen, vonden we in een schouw van de voormalige beenhouwerij Liefoghe, Casselstraat 69 te Poperinge. De schouw werd omstreeks 1950 gerenoveerd. De tegels meten 15 bij 15 cm en zijn 2 cm dik.

Afb. 67

Een andere reliëftegel van dezelfde periode is een lelietegel, afgeleid van een oudere lelietegel met inlegwerk van 1937 uit deze pottenbakkerij (zie adb. 68 en 69). Zowel het gipsen model als de gipsen vorm zijn bewaard gebleven. Op de keerzijde van het model heeft Louis Ver Elst-Dupont in de verse gips volgende tekst ingegrift: *1949 te bewaren. Model om de leliebloem te maken in relief. Om te gebruiken, bezie het model van de leeuwjes in reliëf, n° 1.* Er wordt dus verwezen naar bovenstaand model.

Afb. 68

Afb. 69

Tot slot

We eindigen dit artikel met een reeks Poperingse haardtegels met slibversiering, waarvan we de pottenbakker niet konden identificeren. Vermoedelijk zijn er nog tegels bij die in de “pottenbakkerij aan de Kleine Markt” vervaardigd werden. Niet alle tegelvormen van deze pottenbakkerij zijn immers bewaard gebleven.

Afb. 70: Ruitertegels, vroege 18de eeuw. Herkomst: Poperingse schuttersgilde Sint-Joris. De lansen vormen het Sint-Andrieskruis.

Afb. 71: Lelietegels, 18de eeuw. Herkomst: beenhouwerij Liefoghe, Casselstraat 69 te Poperinge.

Afb. 72: Leeuwentegels, vroege 18de eeuw. Sporen van kaderversiering.

Afb. 73: Leeuwentegels, 19de eeuw.

Afb. 74: Palmettentegels, 18de eeuw.
Herkomst: hofstede De Roo Balie te
Vlamertinge.

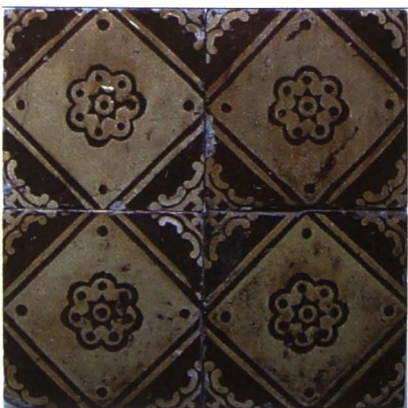
Afb. 75: Ornamenttegels met centrale
bloem in vierpas, 18de eeuw. Een dergelijke
Poperingse haardtegel werd opgegraven
in het centrum van Veurne.

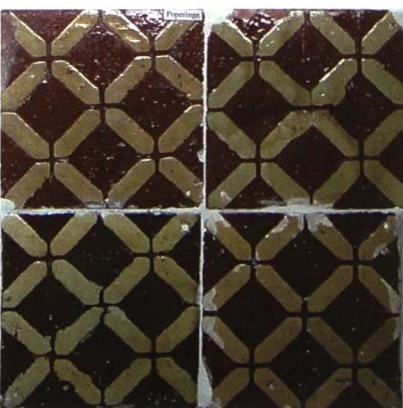
Afb. 76: Kwadraattegel met rand- en
hoekversiering, 19de eeuw.

Afb. 77: Ornamenttegel met rand- en
hoekversiering, 19de eeuw.

Afb. 78: Kwadraattegels, 19de eeuw.

Afb. 79: Wafeltegels met sjablonen ver-
vaardigd, 19de eeuw. Herkomst: open
haard van het oud Gasthuis te Poperinge.

Afb. 80: Arendtegel in schildvorm, 16de eeuw.

Afb. 81: Arendtegel, 17de eeuw.

Afb. 82: Lelietegel met anjers in de bovenhoeken, midden 18de eeuw.

Afb. 83: Leeuwen-tegel, 18de eeuw.

Afb. 84: Leeuwen-tegel, 18de eeuw.

Afb. 85: Leeuwen-tegel, 19de eeuw.

Afb. 86: Leeuwen-tegel met de "Leo Belgicus", motief van de Zeventien Provinciën, 19de eeuw.

Afb. 87: Ornamenttegel, met traditionele versiering van middeleeuwse mozaïektegels 19de eeuw.

Afb. 88: Ornamenttegel, 19de eeuw.

Afb. 89: Ornamenttegel, 19de eeuw.

Afb. 90: Hoektegel voor omlijsting van een ornamenttegel, 19de eeuw.

Afb. 91: Variant van de hoger vermelde Poperingse wafeltgels, 18de eeuw.

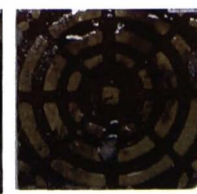
Afb. 92: Kwadraat-tegel, 19de eeuw. Deze tegel werd ook in negatief vervaardigd: rode tekening op gele achtergrond.

Afb. 93: Bloementegel met ornamentkader, 19de eeuw.

Afb. 94: Kwadraat-tegel, 19de eeuw.

Afb. 95: Sjablonen-tegel, 19de eeuw.

Bronnen

- Archief pottenbakkerij Ver Elst-Dupont.
- Notities Louis Ver Elst-Dupont.
- Interview Michel Ver Elst, 1967.
- Interview Hector Scherpereel, 1967.
- Interview Robert Dewulf, 2002.
- Interview Lucien De Gheus, 1973, 2003.
- Diverse gesprekken met aalmoezenier Antoon Lowyck, 1968-2003.
- Adriaen Johan, Denaegel Jacques, Parret Jan en Tillie Willy, *Poperinge ondersteboven*, Poperinge, 1990, tentoonstellingscatalogus.
- Cocks Jan, *Pottenbakkerskunst*, Antwerpen, 1940, 44 blz.
- De Knock Paul, Tegelnummer, *Aan de Schreve*, 1976, nr. 1-2.
- Laenen, M., Het woonhuis van de hofstede "Het Paddekot" in Abele, in *Aan de Schreve*, 1984, nr. 1, blz. 18-31.
- Lowyck Antoon, tegelnummer *Ons Heem*, 1961, nr. 5-6.
- Swimberghe Piet, *Kunst op tegels, Ambachtelijke tegelschilderkunst Atelier De Knock*, Gent, 1994, 40 blz.
- Swimberghe Piet, Vlaamse tegels, in *Vlaanderen*, jg. 46, 3, mei-juni 1997.
- Wemaere Bart, De laatste dagen van de steenbakkerij Dupont, in *Ticket*, december 1997, blz. 40-41.
- Tillie Willy, Potten- en pijpenbakkers in Poperinge (16e-20e eeuw), *Aan de Schreve*, 1983, nr. 1.
- Tillie Willy, De Knock Paul en Malfait A., *Vlaamse haardtegels met slibversiering*, Brugge, 1987, 142 blz.

Het ontstaan van de dierentuinen, een nieuw fenomeen

Heidi Albrecht

Iedereen gaat wel ééns in zijn leven naar de dierentuin. Ondanks alle negatieve commentaren van dierenrechtenorganisaties, blijft de dierentuin een attractie voor klein en groot. In dit artikel trachten we een beeld te geven van de oorsprong van het fenomeen dierentuin en bekijken we in het bijzonder de "Maatschappij voor Natuurlijke Historie" van Gent, wat betreft de dierencollectie.

1. Inleiding

De mens heeft altijd een specifieke band gehad met de dierenwereld. Terwijl in het begin het dier zijn eigen leefwereld had ver weg van de mens, is daar na het ontstaan van de eerste menselijke nederzettingen verandering in gekomen.

Oorspronkelijk was er enkel de jacht om te voorzien in de behoefte aan vlees en huiden. Een andere band met het dier was de verering ervan, zoals bijvoorbeeld de holenbeer. Met de nederzettingen deden ook de veeteelt en de domesticatie hun intrede. Zo ontstond er een ander aspect in de mens-dier verhouding, namelijk de drang van de mens om de natuur te beheersen. Deze drang heeft de hele geschiedenis overleefd, denken we maar aan de dierentemmers in het circus. Maar ook de bewondering voor het onbekende is blijven bestaan, evenals de vrees voor de exotische carnivoren, vooral bv. de grote katachtigen.

Wellicht spelen deze twee factoren een belangrijke rol in het ontstaan van dierenverzamelingen. Het eerste dierenpark treffen we aan in de Sumerische stad Ur rond 2300 voor Christus, en vanaf dan zijn er in Azië en het Nabije Oosten steeds meer heersers die elkaar exotische dieren schenken of ze met elkaar ruilen voor hun dierenparken. ⁽¹⁾ Een andere factor in het ontstaan van dierentuinen is ongetwijfeld de evolutie van de wetenschap. In de 3de eeuw voor Christus verscheen 'Geschiedenis der dieren' van de hand van Aristoteles (384-322 v. Chr.), een werk dat beschouwd wordt als de basis van de zoölogie en waarvoor Aristoteles zijn eigen privé-dierenverzameling had aangelegd. ⁽²⁾

De zoo's in die tijd waren echter niet wat wij nu kennen onder die naam. Ze werden onder andere gebruikt voor de pracht en de praal, om de edelen de gelegenheid tot jacht te verschaffen, om de mensen te vermaken met dierengevechten en bv. in Rome als plaats waar wilde dieren konden worden gehouden tot ze in de amfitheaters op de gladiatoren werden losgelaten. ⁽³⁾

(1) Page J.; *Zoo, the modern ark.* Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990. p. 13.

(2) Baetens R., *De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo.* Tiel, Lannoo, 1993.

Page J.; *Zoo, the modern ark.* Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990.

(3) Page J.; *Zoo, the modern ark.* Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990.

Al zeer vroeg echter wist de mens dat hij de dieren die nodig waren voor voedsel of vermaak moest beschermen. In de Middeleeuwen waren er parken waar allerlei jachtdieren konden verblijven en reeds in de 13de eeuw waren er al statuten, verordeningen en jachtwetten die door het invoeren van jachtseizoenen, het broedseizoen van de dieren veilig moesten stellen. (4) De middeleeuwse graven van Vlaanderen hadden reeds een diergaerde, waaronder zich een leeuw bevond. Deze collectie was eerst gevestigd in het Gravensteen en werd later overgebracht naar het Prinsenhof. Het leeuwenhof verdween in 1640, nadat de laatste leeuw gestorven was. (5)

Ten tijde van de kolonisatie was het voor de Europese vorstenhuizen zeer gemakkelijk om een privé-dierenverzameling aan te leggen. De dieren konden door de ontdekkingsreizigers gewoon worden meegebracht. Deze verzamelingen waren echter niet toegankelijk voor het publiek, dit in tegenstelling tot die van Akbar, de Grootmogol van India in die tijd, die bij zijn dood in 1605 vele parken naliet waarin de dieren in stevige kooien zaten en waar dierengevechten verboden waren; ook had hij 'dierenartsen' in dienst. (6)

2. Het ontstaan van dierentuinen

Evolutie in de wetenschappen en de vele ontdekkingsreizen hadden een duidelijke invloed op de aandacht voor flora en fauna. Mede door de uitvinding van de microscoop kwam het wetenschappelijk onderzoek in een stroomversnelling, die duidelijk werd in de 18de eeuw.

Dierentuinen werden opgericht met als belangrijkste doelstellingen het propageren van de natuurgeschiedenis en het bestuderen van de dieren. Het verfraaien van de steden was een belangrijk aandachtspunt. Ook op sociaal vlak veranderde er veel. De steeds grotere rol die de burgerij speelde binnen de politieke en sociale wereld leidde ertoe dat ze zich meer ging profileren in andere bezigheden. De burgerij had een belangrijke functie binnen verschillende verenigingen en maatschappijen. De ondernemingszin van de burgerij zou eveneens bijdragen tot de groei van allerlei culturele organisaties, waaronder planten- en dierentuinen, die ze zagen als een mogelijkheid om hun netwerken verder uit te bouwen.

2.1 Evolutie binnen Europa

De 18de eeuw bracht in Europa een omwenteling teweeg in de zoölogie. De exacte wetenschap kwam meer en meer op de voorgrond; vele auteurs verdiepten zich in de natuur: Buffon onderzocht de onderlinge samenhang in de natuur, terwijl Linnaeus in zijn twee werken "Species plantarum" (1753) en "Systema naturae" (1758) plant en dier systematisch indeelde door middel van een binaire naamgeving die nog steeds geldt als basis voor de huidige biologische naamgeving. Ook de voorlopers van Darwin met hun ideeën over evolutie en mutatie laten van zich horen. (7)

(4) Thomas K.; *Het verlangen naar de natuur, de veranderende houding tegenover planten en dieren*, 1500-1800. Amsterdam, Agon, 1990. (vertaling uit het Engels).

(5) De eerste diergaerde in België, Het Gentsch Leeuwenhof. In: *Onze zoo*, s.l., jg.2, 1936, n. 7, pp. 127-129.

(6) Page J.; *Zoo, the modern ark*. Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990.

(7) Baetens R.; *Zoo, the modern ark*. Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990. p. 13.
Zuckerman S., *Great zoos of the world, their origins and significance*. Londen, Weidenfeld&Nicolson, 1980.

Dit bracht mee dat in Frankrijk en Engeland een ander aspect van de dierenverzamelingen ontstond: het wetenschappelijk onderdeel. De dieren van de menagerie van Versailles (gesticht in 1665) samen met deze van rondtrekkende circussen werden bij de omverwerping van de monarchie overgebracht naar de "Jardin des Plantes" te Parijs (1794). Hierdoor werd een dubbel doel verwezenlijkt: enerzijds kreeg het Franse volk een prachtige tuin annex dierversameling en anderzijds hadden de wetenschappers van het "Musée d'Histoire Naturelle", gelegen op dezelfde site als de tuin, nu ook de beschikking over een verzameling levende dieren, die ze bij hun dood ook onmiddellijk konden onderzoeken en gebruiken voor vergelijkende anatomische studies. ⁽⁸⁾

In Londen werd in 1826 de "Zoological Society" opgericht (de eerste in haar soort) en wanneer in 1829 het "Royal Charter" werd toegekend, had ze als doelstelling onder andere "the advancement of zoology and animal physiology", m.a.w. een duidelijk wetenschappelijke onderbouw. De koninklijke dierenverzameling bleef evenwel behouden in de Tower tot 1834, wanneer ze werd overgebracht naar Regent's Park, waar ook de "Zoological Society" gevestigd was. ⁽⁹⁾

Als we de 'moderne zoo' omschrijven als een dierenverzameling die gebruikt wordt om de exotische dieren dichterbij de Europese bevolking te brengen en om ze wetenschappelijk beter te kunnen bestuderen, kunnen we stellen dat in Parijs aan deze voorwaarden voor het eerst voldaan zijn. Er was ook de grote publieke belangstelling voor dit nieuwe fenomeen, wat ook door de maatschappijen uitgebuit kon worden, want de fondsen waarover men beschikte waren te klein om zowel het wetenschappelijk onderzoek als de verzorging van de dieren te kunnen betalen. ⁽¹⁰⁾ Om nieuwe gelden te kunnen innen, moesten er natuurlijk wel een aantal voorwaarden vervuld zijn. Een zoo moest beschikken over dieren die het bekijken waard waren: rare dieren als een giraf, grote dieren als beren en olifanten, monsterachtige dieren als de neushoorn, enz.; maar door dit soort dieren aan te trekken moest men natuurlijk ook de veiligheid voor de toeschouwers en de verzorgers optimaliseren: de beren werden in putten gehouden (de berenkuil) en voor de andere dieren werden stevige kooien gebouwd. ⁽¹¹⁾ Een belangrijk financieel nadeel was dat deze dieren uit tropische streken kwamen en dan hier in een gematigde klimaatzone werden gehuisvest, waardoor men genoodzaakt was om gebouwen te voorzien die verwarmd konden worden: elke zoo had dus een gebouw voor vogels en een voor zoogdieren, zelden met een buitenloop. Het was ca. 1910 dat Carl Hagenbeck een nieuw soort dierentuin ontwierp, te vergelijken met wat we nu gewoon zijn: zijn privé-zoo te Stellingen (Duitsland) had in plaats van kooien open stukken grond met boomstammen en rotspartijen waarin de dieren vrij konden bewegen, voor het publiek afgesloten door meer natuurlijke barrières dan de stalen afsluitingen die tot dusver gebruikt werden. ⁽¹²⁾

(8) Baratay E. & Hardouin-Fugier E., *Zoos: histoire des jardins zoologiques en occidente (XVIme-XXme siècle)*. Paris, La Découverte, 1998.

(9) Zuckerman S.; *Great zoos of the world, their origins and significance*. Londen, Weidenfeld&Nicolson, 1980.

Thomas K.; *Het verlangen naar de natuur, de veranderende houding tegenover planten en dieren, 1500-1800*. Amsterdam, Agon, 1990. (vertaling uit het Engels).

(10) Page J.; *Zoo, the modern ark*. Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990.

(11) *Ibidem*

(12) Rothfels N., *Savages and Beasts: The Birth of the Modern Zoo*. Baltimore, J. Hopkins University Press, 2002.

2.2 Het sociale klimaat ten tijde van de opkomst van de dierentuinen

Het opkomen van de moderne zoo's in Europa is te situeren in de periode van de industrialisatie, de verstedelijking en de groeiende vrije tijd. Het houdt ook verband met de roep van de burgerij naar meer groen in de steden. R. Baetens stelt evenwel dat de industrie in onze streken zich later manifesteerde, namelijk na het verwezenlijken van meer stadsgroen, een feit dat volgens hem zeker opgaat voor Amsterdam, Antwerpen en Brussel. ⁽¹³⁾

Verder speelt voornamelijk de mentaliteit van de burgerij een belangrijke rol: de meeste zoo's werden gesticht door prominente burgers die vonden dat ook hun stad zijn eigen dierentuin moest hebben, maar toch zijn er altijd mensen bij betrokken die vanuit hun beroep of hobby met dieren in aanraking kwamen. De zoo van Rotterdam werd zelfs gesticht door twee spoorwegarbeiders die als hobby wilde dieren hielden. ⁽¹⁴⁾

De vonk die aanleiding heeft gegeven tot de stichting van een dierentuin in Gent, is niet te achterhalen. Maar in een periode waarin de bourgeoisie samenkwam in koffiehuisen en salons, om daar met gastsprekers te praten en te discussiëren over de nieuwste ontwikkelingen, is het niet onwaarschijnlijk dat de aandacht van de burgerij werd opgewekt door een gastspreker, die het had over exotische dieren en de ontwikkelingen errond.

Een andere stimulans die de nodige gevolgen gehad zou kunnen hebben op het ontstaan van de Gentse dierentuin, is het feit dat Gent al bekend was als de tweede universiteitsstad (naast Leuven) en dat men het gerechtvaardigd vond om in deze universiteitsstad een dierentuin te openen. ⁽¹⁵⁾ Door de ontwikkelingen in de wetenschap en de opkomst van de literaire salons en koffiehuisen werd de burgerij aangetrokken tot intellectuele lezingen, wat zou uitstralen in de vrijzinnige gedachtengang van de liberale burgerij. Dit engagement werd niet enkel gezien als een ontspanningsmogelijkheid, maar bood ook de gelegenheid om buiten het beroep om contacten te leggen. De opname in de informele circuits van verenigingen en maatschappijen kon in handels- en financiële milieus van nut zijn voor zakelijke contacten. ⁽¹⁶⁾ In de statuten van de Gentse maatschappij vinden we als één van de doelstellingen: Art. 2 "Elle a pour but principal de propager le goût et les connaissances d'histoire naturelle, d'en faciliter l'étude, et d'augmenter, en même temps, les agréments de la ville". Hier wordt nogmaals duidelijk dat de maatschappij zowel geïnteresseerd was in het wetenschappelijk aspect van de dierkunde, als in het verfraaien van de stad, door middel van het bezorgen van een aangename wandelgelegenheid, zoals blijkt uit art. 3 van de statuten: "Son local sera disposé de manière à offrir une promenade pittoresque. Lorsque ses ressources le lui permettront, elle y fera construire un jardin d'hiver". ⁽¹⁷⁾ Ook in het werk van Thijs Caspers over de geschiedenis van de natuurbescherming, wordt ervan uitgegaan dat interesse en bezorgdheid om de

(13) Thomas K.; *Het verlangen naar de natuur...*, Amsterdam, Agon, 1990.

Page J.; *Zoo, the modern ark*, Toronto, Key Porter Books Ltd., 1990.

Baetens R.; *De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo*, Tielt, Lannoo, 1993.

(14) Zuckerman S.; *Great zoos of the world, their origins and significance*, Londen, Weidenfeld & Nicolson, 1980.

Baetens R.; *De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo*, Tielt, Lannoo, 1993.

(15) Universiteit Centrale Bibliotheek, Fonds Vliegende Bladen, IJ4(2), brief van 30 sept 1850

(16) De Vries B.; *Electoraat en elite, sociale structuur en sociale mobiliteit in Amsterdam, 1850-1895*, Amsterdam, De Bataafse Leeuw, 1986.

(17) Statuts et règlement de la société Royale d'Histoire naturelle. Jardin zoologique de Gand, Gent, G ; De Busschere, 1851.

Arbeiders en toezichters van de Gentse dierentuin. (VG 84 - 171, Beeldarchief Het Huis van Alijn).

natuur, flora en fauna, gegroeid zijn uit esthetische en recreatieve belangstelling door de (hogere) burgerij. ⁽¹⁸⁾

Het stichtingscomité van de Gentse Maatschappij voor Natuurlijke Historie, bestond uit een aantal belangrijke personen uit de Gentse burgerij:

Jean Baptiste D'hane-De Potter, senator

Alphonse Borluut, grondbezitter

Serafin De Smet de Lange, administratief ontvanger

Joseph Verbaere, advocaat aan het hof van beroep

Adolphe Burggraeve, professor aan de universiteit

Adolphe Pauli, professor aan de Academie voor Schone Kunsten

Jean Blancquaert Mertens, grondbezitter in Gent

Emile de Crombrugge de Picquendaele, grondbezitter in Vladsloo

Pierre Joseph Kerfyser, architect

Pierre Bernard Dobbelaere Hulin, handelaar en gemeenteraadslid

Ferdinand Vanbeerleere-Casier, rentenier

Edouard Jacquemyns, fabrikant en gemeenteraadslid

Alphonse Antheunis-Vandenberghhe, ontvanger van de gemeentelijke belastingen

Louis Joseph Auguste Leurs, majoor van de artillerie

Alphonse Vanaeken, dokter

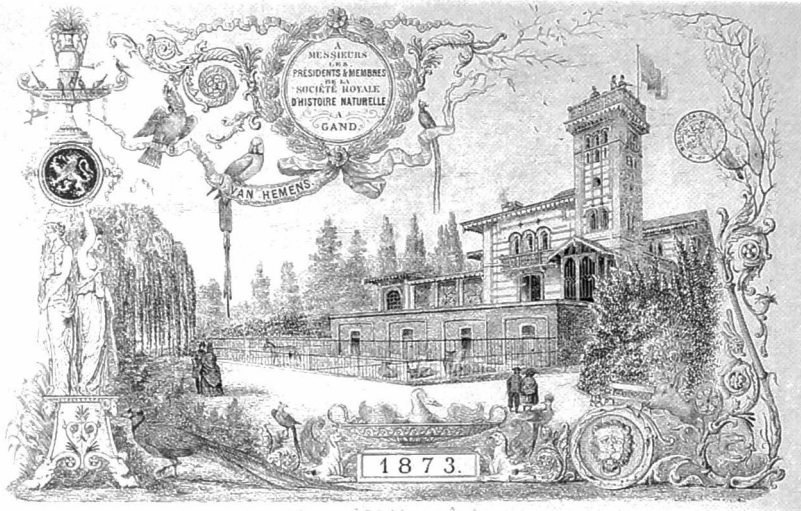
Louis Roelandt, architect

L. Tydgadt, advocaat en secretaris van de maatschappij ⁽¹⁹⁾

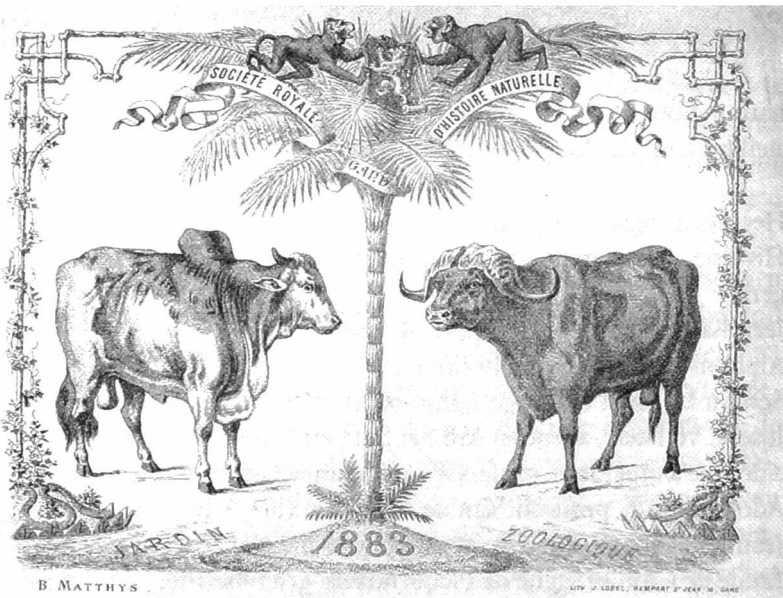
Het culturele leven en de levenswijze van de burgerij waren gebaseerd op uiterlijk vertoon en culturele belangstelling. Het ontstaan van de verscheidene verenigingen en maatschappijen waren hier een bewijs van.

(18) Caspers Thijs, *De geschiedenis van de natuurbescherming in Vlaanderen 1910-1940: een tijdperk vol onbegrip en onvermogen*, Gent, 1991.

(19) U.C.B., *Fonds Vliegende Bladen*, 119(7), notariële akte.

Twee geporcelinde kaarten over de Gentse dierentuin.
(Beeldarchief Het Huis van Alijn)

Het kwam dan ook voor dat personen door hun ruim interesseveld lid waren van meerdere verenigingen waren.

We kunnen wel zeggen dat de mentaliteit van de 19de-eeuwse burgerij gebaseerd was op 'zien en gezien worden'. Het was een klasse die genoot van het leven en volop deelnam aan de activiteiten die belangrijk waren voor het behoud van haar sociale status. Dit bleek ook uit het feit dat in de beginjaren enkel de leden werden toegelaten en toen later ook de middenklasse werd toegelaten, kon dat enkel op speciale uren en dagen zodat de leden niet in hun privacy werden gestoord. ⁽²⁰⁾

(20) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursvergaderingen, 18 juli 1852, 9 juli 1853, 7 juli 1854.

3. De dierencollectie

3.1 De samenstelling van de collectie

Om het project van een dierentuin op gang te brengen, werd er van de organisatoren verwacht dat ze speciale dieren en vogels aan het publiek toonden. Dit was ook het geval voor de "Maatschappij van Natuurlijke Historie" van Gent.

Gezien het tijds kader waren bijna alle dieren in de collectie opmerkelijk en vreemd. Het was dan ook de bedoeling, in het midden van de 19de eeuw, om een aparte collectie aan de bezoekers te tonen. Om deze exotische dieren aan te kopen, moest er een speciaal budget vrijgemaakt worden.

De verzameling werd samengesteld met de bedoeling dat de aanwezige dieren weinig verzorging nodig hadden. Ze bestond uit een aantal graseters waaronder herten, reebokken, lama's, kangoeroes, zeldzame geiten en schapen en een aantal gemakkelijk te verzorgen vogels, voornamelijk sierhoenders (fazanten-eenden-kippen-duiven-...) ⁽²¹⁾

De organisatie moest ook rekening houden met de huisvesting van de dieren, die werd bemoeilijkt door de kortstondige uitbreiding van de collectie. ⁽²²⁾ Vele stallingen moesten nog gebouwd worden of waren in aanbouw, waardoor de dieren na een lange reis nog moesten wachten op hun hok.

Samenstelling van de collectie

Zoogdieren

<i>Vleeseters carnivoren</i>	<i>Planteneters herbivoren</i>	<i>Alleseters omnivoren</i>
tijger	damhert	bruine beer
jakhals	hert	baviaan
hyena	reebok	agouti
luipaard	lama	maki (lemuren)
ijsbeer	kangoeroe	
vos	uitheemse schapen	
	uitheemse geiten	
	gazelle	
	eekhoorn	
	pony	
	axishert	
	rendier	
	nilgau	
	buffel	
	zeboe	
	zebra	
	dromedaris	

(21) *Gazette van Gent*, 14 april 1851.

(22) *Gazette van Gent*, 11 september 1851.

Vogels

<i>Roofvogels carnivoren</i>	<i>Planteneters herbivoren</i>	<i>Alleseters omnivoren</i>
wouw	soorten fazanten	soorten pauwen
koningsgier	soorten papegaaien	nandoe
arend	soorten parkieten	struisvogel
koningswouw	soorten duiven	
oehoe	soorten zwanen	
reiger	soorten eenden	
pelikaan	soorten kippen	
ooievaar		
zeearend		
condor		
jufferkraan		

Het dierenbestand van de Gentse dierentuin onderging een evolutie, wat de exotische dieren en vogels betreft. Vooral de siervogels wekten de belangstelling van het publiek, duidelijk merkbaar in de verkoop van deze dieren.

Exotische dieren en vogels kunnen vanuit 2 verschillende manieren benaderd worden:

- Het oogpunt van de Gentse burgerij in de 19de eeuw

De dierentuin was een nieuw gegeven in de samenleving. De dieren die toen bekend waren bij het publiek beperkten zich tot inheemse dieren, veelal huisdieren. Het is dan ook logisch dat de dieren die min of meer 'anders' waren, een bijzondere belangstelling genoten. De meeste aandacht ging naar de wilde dieren, voornamelijk de roofdieren, die altijd een speciale aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op de mens.

- De betekenis van exotische dieren voor mensen van de 21ste eeuw

De exotische dieren zoals wij die zien, zijn hoofdzakelijk roofdieren en bedreigde diersoorten. In de loop van de jaren is onze kennis in verband met dieren dermate uitgebreid dat we nog maar weinig dieren indrukwekkend vinden. Het is niet zo dat deze dieren ondergewaardeerd worden, maar het 'nieuwe' is verdwenen. Er is wel nieuwe belangstelling gekomen voor de oude inheemse rassen van pluimvee en kleinvee. Denk maar aan het in stand houden van rassen zoals de Mechelse koekoek, het Brakels hoender, het Vlaamse paard, enz.

De samenstelling van de verzameling werd flink uitgebreid met verschillende soorten antilopen, herten en schapen; ook de exotische dieren kre-

gen een plaatsje in de dierentuin. Onder deze dieren bevonden zich verscheidene leeuwen, een poema en de trots van de Gentse dierentuin: een olifant genaamd 'Betsy'.⁽²³⁾ Het vogelrijk van de dierentuin werd aangevuld, om de voortplantingsmogelijkheden te vergroten.

De vele geboorten waren een ware triomf voor de maatschappij, aangezien het klimaat en de verzorging niet voldoende waren aangepast om zich te specialiseren in de voortplanting van sommige dieren.⁽²⁴⁾ Door de gunstige voortplantingsresultaten en de aanvulling van de verzameling bleef de nadruk in de Gentse dierentuin liggen op de uitgebreide verzameling siervogels en -hoenders en graseters, in het bijzonder de barbariëschapen.⁽²⁵⁾

3.2 Op peil houden van de collectie

De grootste bedrijvigheid van de dierentuin bestond uit het verzorgen van de samenstelling van de collectie. Men deed een beroep op uitwisseling met andere dierentuinen, aan- en verkopen bij dierenhandelaars en particulieren, maar ook giften van aandeelhouders en/of prominente.⁽²⁶⁾ De handel tussen de vele verscheidene dierentuinen in Europa was intens. Dit was niet ongewoon wat de 'exotische' dieren betreft: de dierentuinen zijn tenslotte in die soort gespecialiseerd.

België bezat in de periode 1851-1880 een viertal dierentuinen: Antwerpen (1843) - Brussel (1851) - Gent (1851) en Luik (1861) (Jardin d'acclimatation de Liège). De maatschappij profiteerde natuurlijk van de gelegenheid om bij de sluiting van de dierentuin van Brussel (1879) enkele exotische dieren aan te kopen tegen een gunstige prijs. De transacties met de maatschappij van Antwerpen kunnen beschouwd worden als de meest indrukwekkende tussen de Belgische natuurhistorische maatschappijen. Vanaf de jaren 1870 vinden we regelmatig transacties terug. De meeste ervan betreffen sierhoenders en siervogels, o.a. pauwen, exotische vogels, verscheidene soorten fazanten, eenden en duiven.

Vanaf 1888 veranderde het soort dieren, die nu meer specifiek waren voor een dierentuin. Een belangrijke aankoop voor Gent was de Indische olifant, die als het ware als mascotte van de Gentse maatschappij werd beschouwd.

Naast de transacties tussen de Belgische dierentuinen, had de Gentse maatschappij ook connecties met buitenlandse dierentuinen waaronder Londen (GB); Parijs en Rijsel (FR); Den Haag, Rotterdam en Amsterdam (NL) en Aken, Hamburg en Dusseldorf (D). De aankopen vanuit Hamburg worden in de bronnen teruggevonden onder de naam van dhr. C. Hagenbeck, een niet onbekend figuur in de wereld van de dierentuinen. We weten dat hij eveneens in contact stond met de dierentuin van Antwerpen.⁽²⁷⁾ De dierentuin van Londen werd beschouwd als een

(23) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d'animaux (1851-1853).

Gazette van Gent, 11 oktober 1855.

(24) *Gazette van Gent*, 15 oktober 1855.

(25) Peel C.V.A., *The zoological gardens of Europe*, Londen, 1903.

(26) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), notulen van vergaderingen: 21 november 1857.

waardevolle diertuin, die er niet voor terugschrok grote bedragen uit te geven om de collectie te vervolledigen. ⁽²⁸⁾ Via de contactpersoon dhr. Mitchell, directeur van de zoo van Londen in de jaren 1850, zijn er transacties bekend, voornamelijk door middel van het ruilen van dieren. Bij een verschil in waarde tussen de twee dieren, werd het verschil in geld bijgepast. ⁽²⁹⁾

We kunnen concluderen dat de transacties tussen de Europese diertuinen en Gent voornamelijk tot doel hadden de zwaartepunten van de collectie te versterken en de voortplantingsmogelijkheden te vergroten door koppels aan te kopen of dieren waarvan men reeds één of meerdere exemplaren bezat.

De persoon die instond voor de aan- en verkoop van de dieren, de directeur/bestuurder, deed vooral een beroep op dierenhandelaars en ook op particulieren, die een eigen verzameling bezaten. Voor de Gentse maatschappij waren vooral de particulieren belangrijk omdat de Gentse diertuin een uitgebreide sierhoendercollectie bezat en ook de particulieren zich hadden toegelegd op specifieke soorten van sierhoenders. De dierenhandelaars stonden in voor de verkoop van meer exotische dieren en vogels. Apen werden er ook verkocht door particulieren. Maar wanneer we nagaan waar deze particulieren woonden, kunnen we veronderstellen dat ze op één of andere manier in verband stonden met de scheepvaart en zo in staat waren exotische dieren te verhandelen. Een ander opmerkelijk verschijnsel is dat er naar het einde van de jaren 1890 veel eieren werden opgekocht door de maatschappij; aangezien de maatschappij een broedmachine in haar bezit had, kon men zelf de eieren uitbroeden, zoals ook werd gedaan in de Antwerpse diertuin. ⁽³⁰⁾

Naast de personen die we beschouwen als particulieren en die van hun hobby ook een bron van inkomsten maakten, hebben we ook te maken met dierenhandelaars, de meeste afkomstig uit Engeland. De voornaamste dierenhandelaar was zeker dhr. Charles Jamrach uit Londen. We vinden zijn naam terug vanaf 1873 tot het einde van het bestaan van de maatschappij. Door een van zijn rekeningen kunnen we met zekerheid zeggen dat hij een dierenhandelaar was, gespecialiseerd “dealer in foreign birds, waterfowls, animals, birdskins, shells, & c.”; hij bezat eveneens een museum en een ‘menagerie’ te Londen. ⁽³¹⁾ De verkopen gaan van parkieten en papegaaien tot arenden en van agouti’s tot kangoeroes, apen en antilopen en axisherten. ⁽³²⁾ Dhr. William Cross resideerde in Liverpool, de havenstad bij uitstek en dus de ideale uitgangspunt om het beroep van dierenhandelaar uit te oefenen. Hij heeft de diertuin in de jaren 1890 twee Indische buffels en twee jonge beren aan de hand gedaan. ⁽³³⁾ De laatste manier waarop de maatschappij aan dieren kwam, was door schenkingen. Deze schenkingen vonden we hoofdzakelijk terug tijdens de

(27) Baetens R., *De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo*, Tielt, 1993.

(28) *Gazette van Gent*, 5 nov. 1852.

(29) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), 12 april 1856.

(30) Baetens R., *De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo*, Tielt, 1993.

(31) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ9(7), rekening jan. 1879.

(32) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ9(7), registre d’animaux (1873-1883). U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d’animaux (1888-1903).

(33) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d’animaux, 1 feb. 1891- 8 maart 1894.

beginjaren, van 1851 tot 1855. De aandeelhouders, ondernemers en diplomaten wensten hun steentje bij te dragen om de maatschappij een aantrekkelijker uitzicht te geven. Het is duidelijk dat deze schenkingen van groot belang waren voor de dierentuin, niet enkel voor de soorten dieren die men schonk, maar ook voor het extra vergroten van de reputatie van de maatschappij.

De diplomatieke connecties die men had in Chili, Kaïro, St. Louis en Terneuzen, wierpen vruchten af. Naast de consuls, die rechtstreeks exotische dieren konden verkrijgen, waren er ook de uitreders en overzeese handelaars, die hun naam op een 'plakkaat' konden zien staan bij de door hen geschonken dieren. De heer Versluys, een grondeigenaar in Java, beloofde aan het bestuur van de maatschappij een zwarte panter mee te brengen uit Java. ⁽³⁴⁾ De reder August De Cock schonk een Braziliaans muskuszwin en beloofde een olifant. Er werden op het schip van dhr. De Cock, de 'Theodore', drie olifanten ingescheept te Calcutta, maar ze stierven gedurende de reis naar Europa. ⁽³⁵⁾ De maatschappij kwam later toch in het bezit van een olifant, dankzij de heren Verhaeghe en De Nayer. Deze olifant werd in augustus 1855 ingescheept in Akyab op het schip 'Stad Antwerpen'. Ondanks de zware reis mocht de maatschappij de olifant in ontvangst nemen op 11 oktober 1855. ⁽³⁶⁾ De olifant 'Betsy' overleed in 1887 en dit was een zwaar verlies voor de maatschappij. ⁽³⁷⁾ Na de dood van het dier werd het vlees verkocht en het skelet ging naar de Gentse universiteit voor wetenschappelijk onderzoek.

Naast deze schenkers, die via hun beroep waren verbonden met de overzeese gebieden en dus gemakkelijk exotische dieren konden krijgen, waren ook plaatselijke kooplui bereid om aan de maatschappij schenkingen te doen, evenals aandeelhouders en leden. Zo werd door dhr. de Schietere-de Caprijke, een grondeigenaar uit Gent, een Nubische leeuw geschonken; dhr. Th. Bureau, lid van de bestuursraad, schonk een luipaard; dhr. Duclos, een Gents koopman, gaf twee rode patrijzen en dhr. De Jaegher, provinciegouverneur, gaf twee kraanvogels. ⁽³⁸⁾

In de periode 1852-1854 werd er ook melding gemaakt van de directeur van de zoo van Londen, dhr. Mitchell, die eveneens dieren schonk aan de Gentse maatschappij, o.a. een mannelijke hyena, een Barnardparkiet en enkele resusapen. ⁽³⁹⁾

Hoewel de Maatschappij van Natuurlijke Historie geen commerciële organisatie hoorde te zijn, evolueerde ze wel naar een commercieel gerichte instelling. Het streefdoel van een dergelijke maatschappij was en is nog steeds het bereiken van een uitgebreide collectie, met een zo groot mogelijke verscheidenheid. Maar door de bereikte voortplantingsresulta-

(34) *Gazette van Gent*, 15 okt. 1852.

(35) *Gazette van Gent*, 27 april 1855.

(36) *Gazette van Gent*, 11 okt. 1855.

(37) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ8(6), bestuursraadverslag, 20 dec. 1887.

(38) *Gazette van Gent*, 5 nov. 1852

U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d'animaux (1851-1856).

(39) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d'animaux (1852-1854).

ten en het gevaar voor inteelt, werd men genoodzaakt om dieren en vogels te verkopen. We kunnen wel concluderen dat de verkoop verder gaat dan enkel een ruilproces met andere belangstellenden, om tot een meer volmaakte collectie te komen.

Normalerwijze zouden we kunnen zeggen dat de handel tussen dieren- tuinen onderling voornamelijk afgestemd was op ruilhandel met vereffen- ning van het verschil, maar dat bleek niet het geval te zijn. De handel met de maatschappij van Antwerpen was intens over de hele lijn. Eerst werd er meer aangekocht vanuit Antwerpen, later was er overwicht bij de ver- koop, hoofdzakelijk sierhoenders, zoals allerlei soorten fazanten (goud- fazanten - zilverfazanten - swinhoëfazanten - bosfazanten - Lady Am- herstfazanten), soorten eenden (carolina-eenden); soorten kippen, pau- wen, zwanen en graseters, onder andere damherten, antilopen, een jonge moeflon, een jonge jak, een wapiti, een alpaca, zwijnherten, kangoeroes, buffels en lama's. (40) Het blijkt dat het overwicht van de sierhoenders gehandhaafd bleef. De transacties werden ook met toen bekende buiten- landse dierentuinen onderhouden, maar die waren niet zo noemens- waardig. De belangrijkheid van de Gentse dierentuin inzake siervogels en graseters bleef een belangrijk gegeven. Men kende blijkbaar succesvol- le resultaten met de voortplanting van deze diersoorten.

De dieren verkocht aan particulieren verschilden van de dieren die wer- den verkocht aan dierenhandelaars. Soorten waarvoor particulieren inte- resse toonden, vallen onder de categorie van de erfdieren, dit wil zeggen verschillende soorten kippen, eenden, fazanten, ganzen, zwanen, pauwen en konijnen. Maar ook exotische vogels werden aan particulieren ver- handeld o.a. parkieten en zangvogels.

Ook het aandeel verkochte cavia's en konijnen mag niet onderschat wor- den. Zo ook werden met een zekere regelmaat vanaf 1890 cavia's door de universiteit aangekocht. De aankopen van cavia's door de universiteit varieerde tussen de 40 en 60. (41) Deze diertjes werden waarschijnlijk gebruikt als proefdieren in de laboratoria.

Wat gebeurde er dan met de grotere dieren die de maatschappij niet kon verkopen aan andere dierentuinen? Hiervoor kwam de interesse vooral uit het buitenland, met als belangrijkste vertegenwoordiger dhr. Jamrach uit Londen. Hem vinden we doorlopend terug in de bronnen. Zijn aan- dacht ging vooral uit naar de grotere graseters, zoals moeflons, lama's, alle soorten herten (zwijnherten, damherten, wapitiherten), antilopen en jaks. Naast deze graseters zijn er ook aankopen van fazanten en parkie- ten. (42) Deze aankopen verschilden sterk van de dieren die hij verkocht aan de maatschappij, die hoofdzakelijk exotische vogels en roofvogels betroffen.

(40) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d'ani- maux, 1888-1903

(41) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d'ani- maux, 1889-1890-1891-1892- 1893-1894-1899-1900-1901- 1902-1903

(42) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ9(7), registre d'ani- maux, 1874-1875-1878; IJ5(3), registre d'animaux, 1890-1891- 1892-1893-1894-1895-1896- 1897-1898-1899-1900-1901- 1903

3.3 Wat gebeurde er met de overleden dieren?

Het gebeurde en het gebeurt nog steeds, dat er dieren sterven in een dieren tuin. De dieren overleden ten gevolge van een ziekte, klimaatsaanpassingsproblemen of van ouderdom. Ten gevolge van ziekte zijn er gevallen vermeld van een geperforeerde lever bij een moeflon en een longontsteking bij een Durhamkoe. ⁽⁴³⁾ Sterfte ten gevolge van problemen bij klimaatsaanpassing kwam hoogstwaarschijnlijk geregeld voor, aangezien men niet de nodige voorzorgen kon nemen bij de verzorging van exotische dieren: een krokodil, die aan de maatschappij werd geschonken door twee heren uit New Orleans, at niet gedurende 5 maanden en stierf tenslotte van uitputting. ⁽⁴⁴⁾ Natuurlijke dood, ten gevolge van ouderdom, trachtte men te verhinderen door de oudere dieren te verkopen en door jonge dieren te vervangen.

Maar wat vangt men aan met de dode dieren en vogels? Toch waren er genoeg geïnteresseerden die deze dieren in hun bezit wensten te hebben. De particulieren die deze dode dieren kochten, lieten ze opzetten en pronkten ermee in hun woning. Van sommige dieren werden enkel de huid met de koperaan behouden, door een leerlooier bewerkt en door de eigenaar gebruikt als tapijt of decoratief element. Dhr. Steels bv. had belangstelling voor enkele dode dieren en kocht een dromedaris en een zeboe en merkwaardig genoeg eveneens het vlees van de olifant Betsy. ⁽⁴⁵⁾ Huiden, horens en koppen zijn de meest voorkomende aankopen door particulieren; ze werden gebruikt als pronkstukken in de woningen.

Het is opvallend dat de maatschappij pas na 1876 met een zekere regelmaat dode dieren verkocht. Voorheen werd er geen melding gemaakt van een dergelijke verkoop. Eveneens werden vele dode dieren afgestaan aan de Gentse Universiteit, voor anatomisch onderzoek of ter uitbreiding van de diersoortencollectie. Deze ter beschikkingstelling van dode dieren voor wetenschappelijk onderzoek verliep meestal rechtstreeks; maar toch zijn er vermeldingen van personen die kadavers bij de maatschappij kochten en die later doorverkochten aan de universiteit. Zo vonden we terug dat ene dhr. De Mey de olifant van de maatschappij had gekocht, die in de winter van 1887-1888 zou gestorven zijn. Deze heer verkocht het dier dan aan de universiteit. ⁽⁴⁶⁾

De diersoortencollectie verkregen van de "Maatschappij voor Natuurlijke Historie te Gent" was omvangrijker. Maar ook hier komen er dieren, behorende tot de maatschappij, in de universiteit terecht door een tussenpersoon. In dit geval was dat dhr. Docker(s). Hij voorzag de universiteit van een maki, een zeearend en een meerkat; de twee laatste door hem bewerkt en opgezet. De dieren die rechtstreeks van de dieren tuin naar de universiteit werden gebracht, waren vooral exotische zoogdieren, vogels en enkele reptielen. ⁽⁴⁷⁾

(43) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslagen, 31 juli 1857 - 19 okt. 1861

(44) Gazette van Gent, 17 sept. 1852-19 jan. 1853-4 maart 1853

(45) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ5(3), registre d'animaux, 3 jan. 1888

(46) Museum voor Dierkunde, Anatomische Collectie, register 1, deel 2

De bestuursraad stelde voor om een museum te openen, naar het voorbeeld van het museum in de Amsterdamse en Antwerpse dierentuinen. Men was zelfs van plan om de zoölogische collectie van de universiteit over te brengen binnen de dierentuin. Met deze bedoeling schreef men een brief aan het stadsbestuur om hiervoor toestemming te krijgen. ⁽⁴⁸⁾ Dit voorstel werd au sérieux genomen en er werd een delegatie naar Amsterdam gezonden om de organisatie van het museum met eigen ogen te zien. ⁽⁴⁹⁾ Het museum van de maatschappij had blijkbaar niet het succes dat men verwachtte; de voorstellen voor de afschaffing van het museum en de transformatie ervan tot een volière voor een collectie kleine vogels, zijn daar een bewijs van. De opgezette dierencollectie werd aangeboden aan het college van Melle, maar dat was niet van plan de gevraagde som te betalen, of het college was niet geïnteresseerd. ⁽⁵⁰⁾ De transformatie van het museum tot volière werd niet gerealiseerd wegens te hoge kosten voor de transformatie en het onderhoud van de collectie vogels. ⁽⁵¹⁾ Het natuurhistorisch museum van de maatschappij bleef behouden tot de ontbinding van de maatschappij in 1904.

4. Het belang van de dierentuin voor de landbouw

De dierentuin van Gent vormde meer dan enkel een park waar men naar exotische dieren kon gaan kijken; de maatschappij zette zich ook in voor de landbouwverbeteringen. Natuurlijk bleven deze verbeteringen beperkt, wat het uitvoeren op grote schaal betreft, maar men kan niet zeggen dat de maatschappij oogkleppen droeg en zich enkel inzette voor het eigenbelang. Er werden niet enkel experimenten uitgevoerd op viseieren, maar ook op eieren van kippen, waarbij deze proefnemingen een ware lust voor het oog van de talrijke bezoekers waren: "Eergisteren zijn talrijke kipjes van onder hunne schelp te voorschijn gekomen, ter groote verwondering van de bezoekers". ⁽⁵²⁾ Het gebruik van een broedmachine om vogeleieren uit te broeden vormde in de Gentse maatschappij geen uitzondering; ook in de Antwerpse dierentuin maakte men gebruik van een dergelijk toestel. ⁽⁵³⁾

Op voorstel van enkele leden van de maatschappij besloot het bestuur een tentoonstelling over pluimvee te houden. Ook hier werd verwezen naar het grote belang dat pluimvee kon hebben als een hulpbron voor de vooruitgang van de landbouw. ⁽⁵⁴⁾ Deze tentoonstelling hield een wedstrijd in voor kippen, konijnen, duiven en fazanten. Naast de belangstelling voor de voortplanting van het pluimvee en de vissen, zette de maatschappij zich ook in voor een succesvolle acclimatisatie van uitheemse schapen en geiten, die van enig nut zouden kunnen zijn voor de landbouw en de nijverheidsvooruitgang.

De Graaf van Vlaanderen, erelid, liet duidelijk zijn bewondering blijken voor de gunstige resultaten die de maatschappij reeds had bereikt met de aanpassing van de angorageit aan ons klimaat en het belang van de ango-

(47) Museum voor Dierkunde, Diersoort Collectie, register 1, delen 1-3

(48) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslag, 6 juli 1860

(49) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslag, 17 nov. 1860

(50) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslag, 2 aug. 1895

(51) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslag, 10 april 1896

(52) *Gazette van Gent*, 11 juni 1854

(53) Baetens R.; *De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo*, Tielt, 1993.

(54) U.C.B.; Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslagen, 7 juli 1854-1 aug. 1854 *Gazette van Gent*, 5 juli 1854.

rawol voor de nijverheid. ⁽⁵⁵⁾ De acclimatisering van dieren, in het bijzonder met als doel domesticatie ervan, kreeg eveneens in de maatschappij van Londen ruime aandacht. Van bij de startperiode van de Londense zoo werd hierop de aandacht gevestigd door Sir Stamford Raffles, medestichter van deze maatschappij. ⁽⁵⁶⁾ De proefnemingen met betrekking tot de kunstmatige voortplanting van de vis maakten gunstige vorderingen, zodat de bestuursraad besloot een aanvraag voor een subsidie in te dienen bij het Ministerie van Binnenlandse zaken. ⁽⁵⁷⁾ Over het toekennen van deze subsidie werd verder niets meer vermeld.

Er werd op gewezen dat de gunstige voortplantingsresultaten die de maatschappij tot nu toe had bereikt, van groot belang en nut waren voor de landbouw en de dierkundigen. ⁽⁵⁸⁾ De aandacht die de maatschappij ontving voor haar inzet met betrekking tot verbeteringen op landbouwgebied, zouden ertoe leiden dat de raad een stap verder zette en een modelstal bouwde om er verschillende runderrassen te herbergen en deze dieren als voorbeeld te laten fungeren voor de talrijke boeren die de maatschappij op zondag kwamen bezoeken. ⁽⁵⁹⁾ Door de talrijke reacties op de initiatieven van de maatschappij, zou er in april 1858 een landbouwconferentie gehouden worden in de maatschappij met als doel het bewerkstelligen van verbeterde runderrassen in de veeteelt. ⁽⁶⁰⁾

5. Besluit

Het feit dat Gent in de 2de helft van de 19de eeuw de tweede universiteitsstad was en van de ingesteldheid van de Gentse burgerij en intellectuelen om een handje toe te steken bij de ontwikkeling van de wetenschap, hadden tot gevolg dat op 12 april 1851 de officiële akte werd ondertekend van de 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie te Gent', een dierentuin die instond voor de vooruitgang van het zoölogisch onderzoek en het bevorderen van het stedelijk schoon ten dienste van de burgerij.

De maatschappij zou geen dierentuin genoemd kunnen worden als de collectie niet voldeed aan de eisen van een volwaardige dierentuin. Toch kan het begrip 'dierentuin' op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Een dierentuin voor mensen van de 21ste eeuw is een park waar men ernaar streeft de zeldzame en de met uitsterving bedreigde dieren te conserveren in een zo goed mogelijke nabootsing van hun leefmilieu en de bezoekers te wijzen op het belang van de verscheidenheid van de species, dit in tegenstelling met het beeld dat een 19de-eeuwse burger zich vormde van een dierentuin. Voor hem was een bezoek aan de dierentuin meer een vorm van bevredigen van nieuwsgierigheid, het bekijken van de grote en monsterachtige dieren. Maar ook de ordinaire dieren en vogels vonden een plaatsje in het dierenpark, waarbij de aandacht ging naar de schoonheid van het uiterlijk. De dierencollectie had een duidelijk over-

(55) *Gazette van Gent*, 27 juni 1855.

(56) Zuckerman S.; *The Zoological Society of London, 1826-1976 and beyond*, Londen, Academic press, 1976, pp.321-322.

(57) U.C.B.; *Fonds Vliegende Bladen*, 117(5), bestuursraadverslag, 19 juli 1855.

(58) *Gazette van Gent*, 3 aug. 1856.

(59) *Gazette van Gent*, 12 nov. 1857.

(60) *Gazette van Gent*, 1-2 feb. 1858.

U.C.B.; *Fonds Vliegende Bladen*, 116(4), verslag van de Algemene vergadering, 31 jan. 1858.

wicht van sierhoenders en graseters, niet enkel ten gevolge van de gemakkelijke verzorging, maar ook door de aandacht die aan deze dieren werd geschonken van buitenuit. Na de domesticatie van de dieren als hulpmiddel voor de belangen van de mens, zou er een andere vorm ontstaan, namelijk de dieren als 'gezelschapsdier' en pronkstuk. Deze evolutie werd ook duidelijk zichtbaar bij de verkoop van de dieren uit de dierentuin. De particulieren tonen interesse voor de kleurrijke soorten vogels (fazanten - eenden - zwanen - pauwen - parkieten en papegaaien). Niet enkel de levende kleurrijke dieren genoten de belangstelling van de burgerij, ook de koppen, hoornen en huiden vormden een geliefd object om de status van de burgerij te bevestigen. De dieren die in de tuin niet konden overleven, werden niet enkel gebruikt als sierobjecten; de maatschappij zette zich ook in voor de bevordering van de biologische wetenschap, waardoor er vele gestorven dieren werden afgestaan aan de universiteit voor anatomisch onderzoek. Na 1860 bleven de dieren binnen de tuin en kregen een plaatsje in het natuurhistorisch museum van de maatschappij. De wilde en exotische dieren waren eveneens vertegenwoordigd in de dierentuin, hoofdzakelijk om publiek te lokken.

De ondergang van de Gentse dierentuin kan te wijten zijn aan een verlies aan interesse van de burgerij of aan het feit dat de aanpak van de organisatie niet zozeer gebaseerd was op wetenschappelijk onderzoek, maar op het verwezenlijken van een ontspanningsplek voor de burgerij en daardoor haar grootste inkomsten zag verwateren. Andere zoölogische instellingen, ontstaan in de 19de eeuw, hadden zich veel eerder toegelegd op de wetenschappelijke onderbouw en hebben hierdoor hun voortbestaan weten te verzekeren.

Vergadering van het jongerengEZELSchap uit de Gentse Begijnengracht in 1707

W.L. Braekman

Inleiding

In een verzamelhandschrift waarin het werk van de Gentse rederijker Jacobus Hije (1667-1749) wordt bewaard en dat zich nu in de Gentse Universiteitsbibliotheek bevindt, komen op fols. 158v-160 een merkwaardig gedicht en lied voor ⁽¹⁾. Ze maken het onderwerp van onderhavige bijdrage uit.

Jacobus Hije was in zijn geboortestad bijzonder actief betrokken bij de heroprichting van de aloude rederijderskamer De Fontaine in 1701. In de Arteveldestad was hij in zijn tijd een graaggeziene figuur. Bij allerlei vermakelijkheden, optochten, inhalingen, feestelijke gelegenheden en merkwaardige voorvallen was hij present en steeds bereid om met een klucht, een monoloog, een lied of een one-man show zijn stadsgenoten te amuseren ⁽²⁾. Zijn verzameld oeuvre is zeer gevarieerd van inhoud en niet onverdienstelijk, zeker niet als men het vergelijkt met dat van zijn tijdgenoten. Toch heeft zijn werk tot op heden weinig belangstelling gewekt; tot voor enige tijd was er zo goed als niets ook in druk toegankelijk en het is pas de laatste jaren dat daarin verandering is gekomen ⁽³⁾.

Hije, van beroep kuiper en azijnlegger, woonde met zijn groot gezin in de Begijnengracht te Gent. Gedurende enkele jaren was hij, toen reeds op gevorderde leeftijd, ook deken van deze buurt. Maar reeds tientallen jaren te voren was hij met zijn gezin een van de stimulerende krachten bij het organiseren en opluisteren van de aldaar gehouden buurtfeesten. In het gedicht dat we hierna laten volgen, beschrijft Hije de vergadering die door de ongehuwde jongeren uit deze straat of buurt in 1707 werd gehouden. Het was een wellicht jaarlijkse, maar zeker driejaarlijkse bijeenkomst in een 'dekenij' die er door de jongeren was opgericht als tegenhanger en equivalent misschien, van de eveneens jaarlijkse vergadering van de volwassenen die in dezelfde buurt de echte dekenij vormden.

Bij de jongeren uit de Begijnengracht speelden vermoedelijk Hijes kinderen (met de vader op de achtergrond of achter de schermen) een belangrijke rol. Deze ongehuwde jongelui hadden er zich wellicht georganiseerd en vormden vermoedelijk een al dan niet goed gestructureerde groep. Deze zal dan wel gekopieerd zijn op de dekenijen van de volwassenen die toen in alle buurten of straten van Gent bestonden.

(1) U. Gent, hs. 2421, nr. 73 van het inhoudsoverzicht (zie volgende noot).

(2) Over Hije en zijn werk, zie W.L. Braekman, *Leven en Werk van de Gentse Rederijker Jacobus Hije (1667-1749)*, Fac. Univ. St. Louis, Studiecentrum 18de-eeuwse Zuid-Nederlandse Letterk., Cahier 21 (Brussel, 2002).

(3) Zie W.L. Braekman, "Bedelaars bij de Gentse of Ekkergermese Ommegang", *OvZ* 76 (2001), p. 27-31.

Feitelijke gegevens over deze groeperingen van jongeren zijn onbestaan- de, zodat de tekst die hierna volgt informatie bevat die, hoe frustrerend vaag en hopeloos onvolledig ook, van uitzonderlijke waarde is. Hier van- gen we immers een glimp op van een aspect van deze buurtgroepen, hun jaarlijks feest en hoe het er daar aan toe ging. De vergadering van deze jongeren had plaats in 1707, zo deelt de titel van het gedicht ons mee, maar wanneer precies in dat jaar vernemen we niet. Het blijkt dat er om de drie jaar een nieuw bestuur werd aangesteld (v. 44) en er dan zeker een dergelijke vergadering plaats had, maar vermoedelijk werd er jaarlijks een feest georganiseerd, zoals we reeds vermeld hebben.

Het feest

De vergadering, in feite een echt feest, duurde niet minder dan vijf dagen. De eerste dag begint met de “jonsten” of giften en schenkingen in ont- vangst te nemen van de deken, de dekenin, de baljuw en de twee “ofmees- ters”. Zij waren het die het festijn financieel haalbaar maakten en hun gif- ten blijken dat jaar te “sijn gheweest veel grooter als voor desen” (v. 65). Het doel van de vergadering was niet alleen de samenhang van de bewoners van de straat te vergroten. De directe aanleiding was wel, in dat jaar althans, de installering van een nieuw driejaarlijks bestuur van de dekenij. De jongeren kozen op hun beurt dan eveneens hun eigen bestuur en daarrond werd een dagenlange ‘happening’ gebouwd in de herberg Het Moorelant (4). Deze verkiezing van de nieuwe deken en dekenin werd gevolgd door de “jonsten liberael” (v. 21) van de twee nieuwverkozenen om daarmee ook de volgende dagen het feest voort te zetten.

De eerste dag wordt opgevrolijkt door een monoloog. Deze is tekst nr. 65 uit het verzamelhandschrift van het werk van Jacobus Hije. De gebulte, gebogen spreker met in zijn zak een hondje, herinnert bovendien sterk aan wat Jacobus in zijn berijmde biografie over zichzelf als toneelspeler vertelt (5). Het is dus waarschijnlijk dat vader Hije zelf deze monoloog a.h.w. als gastspreker, voor de jongeren van zijn straat heeft gedebiteerd. Deze eerste dag eindigt met het feestelijk - en wellicht luidruchtig - naar huis begeleiden van de nieuwverkozen dekenin.

De tweede dag (vv. 29-40) wordt een kippenfestijn gehouden met als des- sert “suijckerwerck, verheven ende schoon”, zgn. “pièces montées” die de hele tijd op de tafels tentoon stonden, lang vóór ze in stukken werden gesneden, rondgedeeld en verorberd. Ook op deze dag voerde men een monoloog op, nu over “een man draghende vrouw”, een humoristisch commentaar op de traditionele man-vrouwrelatie die we ook in de genoemde verzamelbundel aantreffen (nr. 76). Op het einde van de dag brengt men weer de dekenin wellicht in stoet naar huis.

(4) Zie noot 16 bij de tekst.

(5) W.L. Braekman, “Leven en Werk ...”, inhoudsoverzicht nr. 1.

De derde dag (vv. 41-56) ontvangt het vergaderd gezelschap het bezoek van de deken van de echte buurtdekenij alsook van de jongelui die in de loop van de vorige drie jaar in het huwelijk zijn getreden en daardoor het gezelschap hebben moeten verlaten. Uit dit laatste gegeven blijkt duidelijk dat de vergadering bedoeld was voor de "varlets à marier", de huwbare jongeren van de straat.

Het banket van deze dag bestaat uit vis, oesters, "en al 't best dat ons de zee kan gheven" (v. 46). Ook op deze dag ontbreekt de dagelijkse toneelvoorstelling niet: een luchthartige schoenlapper doet zijn beklag over de slechte tijd, maar blijft optimistisch. Ook deze monoloog is in het reeds een paar maal genoemde handschrift bewaard ⁽⁶⁾. 's Avonds worden de deken en de dekenin naar huis begeleid in een stoet waaraan alle aanwezigen deelnemen ⁽⁷⁾. De feestvierders keren dan naar hun lokaal terug en eindigen de dag of nacht met dansen, muziek maken, springen en elkaar toedrinken. Het suiker "abbondant" dat ondertussen werd rondgedeeld, droeg eveneens bij tot de uitgelaten stemming waarin deze dag een einde nam.

De vierde dag (vv. 57-64) wordt er nog maar eens overvloedig gegeten en gedronken, en ook nu volgt na het eten van de "suijpen", d.i. rijst en pap, een dramatische monoloog. Een kuiper (vader Hije of een van zijn zonen?) verschijnt vóór de disgenoten 'gehuld' in een kuip waaraan onderaan alle soorten gereedschap vastgemaakt waren die hij bij het uitoefenen van zijn beroep nodig heeft. Hij houdt een toespraak waarvan het onderwerp niet nader wordt aangegeven. Vermoedelijk was het een lofspraak op het kuipersambacht, waarvan de tekst ook in het verzamelhandschrift voorkomt ⁽⁸⁾. Het kuipersambacht met de familie Hije op de eerste plaats (de vader en drie zonen die eveneens kuiper waren) was blijkbaar goed vertegenwoordigd en ook bijzonder actief binnen de vereniging.

De vijfde en laatste dag (vv. 65-76) is er een wafelenbak en een oesterfeestijn. Dit duurt tot in de late uren, tot wanneer de nachtwacht zijn ronde doet en komt melden dat het tijd is om naar huis te gaan. Wat er bij deze nachtelijk tocht "in een doncker hol" of "tusschen blende mueren" eventueel tussen deze jongens en meisjes kan zijn gebeurd, dat zal alleen bij het Laatste Oordeel bekend worden. De dichter is hierover dan ook zeer discreet, maar toch laat hij het een en het ander vermoeden ... In de loop van de volgende maanden en jaren zal het getal der nu nog huwbaren, maar nog niet gehuwden met een aantal eenheden zijn afgenomen.

Hije besluit dan zijn verslag van het feest (vv. 77-88). Hoewel, zegt hij, de deelnemers de "joncheijt" zijn geweest, is op het feest alles toch in eer en deugd verlopen. De waard van Het Moorelant heeft niemand moeten borgen, want elke deelnemer heeft prompt zijn schulden betaald. 'Leve de jongeren van de Begijnengracht' is dan ook de goedkeurende kreet waar-

(6) W.L. Braekman, "Leven en Werk ...", Inhoudsoverzicht nr. 11.

(7) De tekst laat er twijfel over bestaan of de jongeren in paren de deken begeleidden ofwel, of de deken en de dekenin als paar door hen begeleid werden.

(8) W.L. Braekman, "Leven en Werk ...", nr. 19 of nr. 70.

mee de dichter als met een stoot uit een “faembasuijn” (v. 57) of lof-trompet zijn gedicht afrondt.

Vermelden we nog dat op het gedicht een lied volgt. Hierin wordt de informatie uit het gedicht nogmaals, zij het nu op een wat lichtere toon herhaald, maar nieuwe bijzonderheden komen er niet in voor. We laten het hier volledigheidshalve eveneens volgen

Hijes gedicht en lied

De vergaederijng van de jonckheijt van de
Begijnnegraght in het jaer 1707

Komt Musa, mij ter hulp en wilt mijn penne drijven,
Opdat ick in het kort den lof en eer magh schrijven,
De blijtschap, liefd' en vreught, en 't saemen de eendracht
Van meest al de ghebueurs van de Begijnegracht.
De jonsten sijn gheweest veel grooter als voor desen, 5

Van deken, dekenin, met den balju ghepresen,
Waerbij met een goet hert de jonsten sijn ontfaen,
Van die int selve ampt als nu sijn afgegaen,
D'ofmeesters allebeij, en magh ick niet vergeten,
Die met sorghvuldigheijt hun soo hebben ghequeten 10

Dat iederen ghebuer hun eere schuldigh is.
Ick komme tot den lof der joncheijt noijt volpresen,
Aen wien d'ofmeesters oock hun jonst hebben bewesen,
Als sij vijf daeghen lanck, seer lustigh en plesant
In d'herbergh sijn vergaert, ghenaemt Het Moorelant, 15

En op den eersten dagh het wiltbraet wiert gheschoncken,
Oock met ghemeene voijs, soo veel de jonckheijt raect,
Wiert eenen deken ende dekenin ghemaect
Jonsten liberael van hun alsdan ghegeven,
Dat heeft als op een nieuw de jonckheijt doen ervaren, 20

Waernaer, kommedi-wijs, des sweerelts ijdelheijt
Wiert als in eenen sot verthoont en uutgheleijt
Die was ghebuijckt, ghebult, met vele sotte treken
Een hont wel opghetoyt sagh m'in sijn maelsack steken,
Dan wiert de dekenin, seer praghtigh t'huys gheleijt, 25

5. *jonsten*: gunsten, tekenen van genegenheid in de vorm van het betalen van een vrij door hen te bepalen financiële bijdrage in de kosten. 15. *Het Moorelant*: deze herberg komt niet voor in N. Kerckaert, *Oude Oostvlaamse Herbergnamen* (Gent, 1976). 17. *gemeyne voijs*: algemeenheid van stemmen. 19. *liberael*: vrijgevig. 20. *als op een nieuw*: opnieuw. 23-24. Deze monoloog komt in hs. 2421 voor als nr. 77. 23. *treken*: streken, grappen, poetsen. 24. *maelsack*: tas of zak in een kledingstuk, ook reistas (cf. Fr. malle).

- Dat was den eersten dagh, maer al in 't kort gheseijt.
Den tweeden dagh verschijnt, en sonder iet te missen,
Soo siet men wederom de kieckens daer opdissen
Daerbij een suiijckerwerck, verheven ende schoon,
Dat admiraebel was, op taeffel stont ten thoon. 30
- Nogh eens al wederom, al schuijft mer gheen gordijnen,
Men siet komediwijs iedt nieuws alweer verschijnen,
Een man draghende vrouw, een vrouw aen wel naer wensch,
Waerop wiert uutgheleijt 't heel leven van den mensch,
Vierpannen ende licht dat gijnck men daer bereijden, 35
- Om soo de dekenin weer prachtigh thuijs te leijden.
De kamer overal die was met licht beset,
En op de taeffel stont weerom een nieuw bancquet.
Den derden dagh komt aen, alweder nieuwe gijften,
Den deken der ghebuert thoont oock sijn goede drijften, 40
- Met de ghetrouwde, die te saemen sijn ghepaert,
Naer dat 's over drij jaer, oock hadden me vergaert.
Weer nieuwen apetijt op taeffel wordt ghegeven,
Vijs, hoesters, en al 't best dat ons de zee kan gheven,
Door een schoenlapper, die seer sleght was int abbijt, 45
- Wiert wederom verthoont den schraelen, sleghten tijt,
En 't saemen oock pouaen, die stack vol listen en laeghen,
Noghtans men hoort van hem meer lagghen als beklaegen,
Dan leijde men naer huijs den deken paer en paer,
En wiert van volle vreught ghevolght van allegaer. 50
- Daer wast weer nieuwe vreught met danssen en met sprijnghen,
En elck eens uutter borst een glaesken om te brijnghen,
Het suiijcker abbondant dat is eenieders vrient,
Daervan wiert elck persoon partickelier ghedient.
Den vierden dagh, nogh eens, de taeffel met salade, 55

---

35. De monoloog "Een man draeghende vrouw" komt voor in hs. 2421 als nr. 76; *aen wel*: wellicht te lezen welaen, voorwaar. 35. *Vierpannen*: met olie gevulde schotel waarin een wiek in brand werd gestoken. 40. *drijften*: intenties, neigingen. 45. *sleght*: eenvoudig, armtierig (cf. Dt. schlicht); int abbijt: gekleed. 47-48. De monoloog van de schoenlapper komt in hs. 2421 voor als nr. 11. 47. *pouaen*: pochhaan, snoever (?); mij niet van elders bekend. 49. *paer en paer*: de deken en de dekenin, gevolgd door de deken en de dekenin der jongeren. 52. *om te brijnghen*: om op iemand te drinken, iemand toe te drinken. 54. *partickelier*: in het bijzonder. 57. *suijpens*: soep, pap. 58. *onlustigh*: zonder lust (om te slapen). 59. *verthoogh*: vertoning, opvoering; wat dit verthoogh was is onzeker (misschien nr. 19 of 70 uit hs. 2421).

Den verschen kabbeljau, ghesoden en ghebraden,
 De suijsen, nieuwe jonst, die quaemen wel te pas,
 Want 't was den vierden naght dat men onlustigh was.
 Alweer een nieuw verthoogh, naer 't eten van de suijsen,
 Daer comt een voor den dagh gheheel ghekleet met kuijsen. 60

De frienjen van het lijf van onder aenghedaen,
 Daer was van alle sort, jae gheel den wijncken aen.
 Den vijfden dagh, al ist gheweest den alderlesten,
 Ten was den sleghsten niet maer ver den alderbesten,
 Soo dat in overvloet de waeffels sijn vereert, 65

En al gheduerigh aen het ijsen wiert ghekeert.
 Hoesters in groot ghetal, dat waeren al gheschijncken,
 Om een ghelaesken wijn, daerop met vreught te drijncken.
 Ten lesten dan soo det de waecker een vermaen,
 Dat het was tijd en stont om haest naer huijs te gaen. 70

En watter al ghebeurt alst sijn de doncker hueren,
 En in een doncker hol en tusschen blende mueren,
 Hoe eens verthoonen sal dien dagh, die joncxsten dagh,
 Die al uutbrijnghen sal wat dat int duijster lagh.
 De vreughden van dees feest, al die daer sijn bedreven, 75

Die heb ick hier aleen maer in het kort beschreven,
 Dogh al in eer en deught, met alle treffelickheijt
 Al ist dat wiert geheseijt 't is joncheijt sonder sorgen,
 Den weert noghtans en heeft gheen hoortjen moeten borgen,
 Te weten wie het leeft dat dit nogh eens ghebeurt, 80

Al heeft het wat ghekost daerom nogh niet getreurt.
 D'onneijndelicken lof van al dees vreught bedreven
 Sal uut de asch en stof tot aen de sterrren sweven,
 De faembasuijn die sal uutblaesen metter maght:
 Lang leeft de jonghe jeught, viva Beggijnegraght ! 85

---

61. *frienjen*: franjes, afboordsel; hier wel allerlei instrumenten die de kuiper gebruikt. 66. *aen ... ghekeert*: met het wafelijzer werd gedraaid. 69. *det ... vermaen*: kwam ons vermanen, erop wijzen; *de waecker*: de nachtwaker. 73. *die joncxsten dagh*: de dag van het Laatste Oordeel. 77. *treffelickheijt*: eerbaarheid. 79. *Den weert*: de waard uit Het Moorelant; *hoortjen*: oordje, klein muntstukje. 80. *leeft*: beleeft, meemaakt. 82. *vreught bedreven*: vreugde bedrijven, - uiten.

Liedeken

Stemme : Sa musiceen

Al wat 't ghedaght oijt blijtschap acht,
 Heeft men nu sien bedrijven
 Van joncheijt op de gracht,
 Dat weirt is om beschrijven,
 Als sij in eer en deught,
 Tesaem waeren verheught,
 Met een bovenmaeten vreught
 Men heeft in hondert jaer, met paren (bis)
 Hun noijt soo sien vergaeren
 In de de[u]ght bestiert, wel ghemaeniert,
 Oock stellen ver ter sijen,
 Het momgheslacht, die dagh en naght,
 Met leet en spijt, de vroijelickheijt,
 Misachten en benijen.

Gheen bal plesant, oijt soo galant,
 Kan meerder vreughden gheven,
 Als nu int Moorelant,
 Is in de feest bedreven.
 Eenieder, wie het sij,
 Die was van herten blij,
 En oock sonder jeloesij.
 Het snaerspel hoort men spelen, en quelen,
 Wie soud dat oijt vervelen,
 Dit was ghelijck een hemelrijck
 Het danssen op de snaeren,
 Elck met sijn meijt, reghtuut gheseijt,
 Quam daer ten thoon, seer net en schoon,
 Al oft het engels waeren.

Elck was om 't meest verheught van geest,
 Vol vreughden en plesieren,
 Op dese blijde feest

De taeffel sagh men eieren,
 Met hoesters, vlees en vis,
 En alles wat ghewis
 Sulcken taeffel noodigh is
 Dan een sante gheschoncken, ghedroncken, (bis)
 Sonder daer op te proncken
 En Bacchus wiert daer wel gheviert,
 Hij is die gheest moest gheven,
 Aen al die jeught, die daer met vreught,
 Waeren te gaer, elck met sijn paer,
 Om soo in vreught te leven.

De echte dekenij

In zijn werk maakt de Franse socioloog Pierre Bourdieu (9) onderscheid tussen economisch (uitdrukbaar in geld), cultureel (b.v. onderwijskwalificaties) en sociaal kapitaal. Dit laatste is het geheel van hulpbronnen dat wordt gegenereerd door een netwerk aan relaties of door het lidmaatschap van een groep, een buurtorganisatie, een ambachtsgilde of een broederschap.

In elke groep bestaan min of meer geïnstitutionaliseerde vormen van dagelijks beheer van het kapitaal. Deze ene of meerdere beheerders handelen als gevolmachtigde(n) in naam van de hele groep. Dit beheer was in Gentse wijken of buurten georganiseerd in de vorm van een op geregelde tijdstippen te houden verkiezing van een deken en een paar helpers (een dekenin en een baljuw, eventueel een knape), de beheerders van het symbolisch of sociaal kapitaal van de dekenij of buurt.

De buurtgroeperingen werden te Gent tot op het einde van het Ancien Régime door het stadsmagistraat beschouwd als de verplichte en kosteloze helpers en uitvoerders van de bestuurlijke en rechterlijke macht (10). In het algemeen bestond een gebuurte uit één straat eventueel met haar zijstraten en steegjes. De deken was de onmisbare schakel tussen de schepen en de bewoners van de buurt. Om de drie - soms om de twee - jaar werd de dagelijkse leiding in een algemene vergadering van alle buurtbewoners vernieuwd (11). Meestal werd ook elk jaar een vergadering van de bewoners belegd met een maaltijd die de onderlinge verbondenheid versterkte (12).

Slechts in uitzonderlijke gevallen zijn "gebuerteboeken" bewaard, registers waarin de materiële sporen van het beheer van de deken worden vastgelegd. Dit is bv. het geval voor de gebuurte van het Veerleplein, de eraan grenzende Burgstraat en de Begijnendries (13). Deze laatste grenst aan de Begijnengracht. Van de laatstgenoemde straat is echter geen gelijkaardig document bewaard. Wel weten we met zekerheid dat die Begijnengracht eveneens een dekenij vormde, waarvan Jacobus Hije op het einde van zijn leven deken was.

Jongeregezelschap

De "jonckejt" die vijf dagen lang een "vergaederijng" hield, behoorde wel tot een min of meer georganiseerd gezelschap van jongelui. Dergelijke groepen van ongehuwden hadden in de pre-industriële maatschappij een belangrijke inbreng bij het organiseren van feestelijkheden. Ze waren bovendien, zoals iemand het ooit formuleerde, "de aangewezen opruimers van maatschappelijk vuil en de rituele herstellende van geschonden waarden en normen" (14).

(9) P. Bourdieu, *Le sens pratique* (Paris, 1980), p. 180-183 en "Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal", in : P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip. Gekozen door Dick Pels* (Amsterdam, 1989), p. 120-141.

(10) M. Jacobs, "Rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (zeventiende-achttiende eeuw)", *Volksk. Bulletin* 22 (1996), p. 149-176.

(11) E. Varenberg, "Les Voisinages de Gand", *Bullet. de l'acad. de Belgique* 2de Reeks, 21 (1868), p. 364-386 en G. Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijleven te Gent vroeger en nu* (Gent, 1977), p. 19.

(12) M. Jacobs, *Op.cit.*, p. 155 en 156.

(13) In de tweede helft van de 18de eeuw werd de dekenij opgesplitst. Er was toen blijkbaar ook een deken "vande gebuurte de Nederlandstraete ... met den begijnendriesch ende het begijnhof" (M. Jacobs, *Op.cit.*, p. 167)

(14) A. Sermon, "Bloei en snoei van het Gentse carnaval", *OvZ* 75 (2000), p. 245-284 (p. 249).

Wijkverenigingen in de stad en gelijkaardige groepen op het platteland worden verder beschouwd als de voorlopers van de “zottengilden”, die vooral rond nieuwjaar en ‘vastenavond’ grote activiteit aan de dag legden. Geleidelijk kregen ze ook een plaats toegewezen binnen de stadshiërarchie met daaraan verbonden voorrechten.

In Frankrijk zijn de huwbare jongeren, de “varlets à marier”, vooral bekend uit gerechtelijke dossiers en daarmee soms gepaard gaande gratieverzoeken, wanneer om de ene of de andere reden een door hen georganiseerde manifestatie wat uit de hand liep ⁽¹⁵⁾. Ze eisen afkoopgeld wanneer een jongen uit een ander dorp één van hun meisjes komt opvrijen en ook wanneer het daarbij tot een huwelijk komt. Tijdens de huwelijksnacht brengen ze met een heus ceremonieel het jong koppel een versterkende drank, de zg. “chaudeau” ⁽¹⁶⁾. Ze houden toezicht, soms met goedkeuring van de overheid, op de goede zeden. Mannen die bekend staan als pantoffelhelden worden door hen op een ezel door het dorp rondgevoerd. Deze en andere vormen van charivari ⁽¹⁷⁾ hoorden thuis bij de meest opvallende en ruchtmakende activiteiten van deze jongerengeselschappen.

Over de organisatie en praktische inrichting van deze groepen in Frankrijk, soms “bachelleries” of “abbayes de la jeunesse ou des conards” genoemd, zijn we in de regel heel onvoldoende ingelicht ⁽¹⁸⁾. En niet alleen bij onze zuiderburen is dat het geval. Zo was er in de vroege zestiende eeuw te Gent een “Ghezelschepe vanden Drooghen” actief, waarover buiten de naam geen informatie beschikbaar is. Wel zeker is dat deze gezelschappen elk jaar op een bepaald tijdstip een algemene vergadering belegden waarbij een koning, een abt of een hoofdman werd gekozen.

Een van de gezelschappen waarover, bij wijze van uitzondering, betrekkelijk veel bekend is, zijn de Gibeanen van Poperinge. Op tweede kermisdag 1653 (9 juli) had een optocht door de stad plaats, en werd in een herberg een proceszitting gehouden. De aanleiding daartoe was een inwoner die zich aan niet-aanvaardbaar geacht sociaal gedrag had schuldig gemaakt. Het proces eindigde met een vonnis, maar bij de uitvoering ervan kwam het tot incidenten. Opmerkelijk daarbij is dat de Gibeanen deel uitmaakten van een rederijkerskamer, de Victorinen of het “Gilde van de Longhoirie” die ook aan toneelwedstrijden deelnam en bij feesten allerlei literair-geïnspireerde taken op zich nam.

Op de wijk Castel te Moerzeke werd vele jaren lang elk jaar een volksgericht gehouden ⁽¹⁹⁾. Ook hier waren jongelui de organisatoren. Zij vaardigden een pseudo-kerkgebod uit vanuit het venster op de bovenverdieping van een herberg. Daarin werden dorpsgenoten die op de ene of

¹⁵⁾ R. Vaultier, *Le Folklore pendant la Guerre de Cent Ans d'après les lettres de rémission* (Paris, 1965).

¹⁶⁾ *Idem*, p. 27 e.v. Cf. ook H. Pleij, *Het Gilde van de Blauwe Schuit* (Amsterdam, 1979), p. 33 e.v.

¹⁷⁾ M. Jacobs, “‘Charivari’ : aanzet tot interdisciplinaire studie van volksgerichten in Vlaanderen”, *DvZ* 61 (1986), 85-104.

¹⁸⁾ W.L. Braekman, *Spel en Kwek in vroeger Tijd* (Gent, 1992), p. 62 e.v. en Le Roy Ladurie, *De Carnaval van Romans* (Amsterdam, 1985), p. 293-308.

¹⁹⁾ W.L. Braekman, “Volksgericht met charivari op de wijk Castel te Moerzeke (17de en 18de E.)”, *Volkkunde* 99 (1998), 73-80.

de andere wijze aanleiding hadden gegeven tot sociale of morele correctie gemaand om op het dorpsplein te verschijnen en hun vonnis te horen voorlezen. In het ergste geval werden ze daarna op een slede gezet en het dorp rondgevoerd. Deze jaarlijkse 'dingdag' ging ook gepaard met een volksfeest, met o.m. toekenning van nep-ambten en met het voordragen van literaire spotteksten en het zingen van ludieke liederen.

Ook elders zijn sporen gevonden van het bestaan van dergelijke jongeregezelschappen. Zo was een dergelijke vereniging actief te Moerbeke-Waas in de eerste helft van de achttiende eeuw. In februari 1738 werd een volksgericht gehouden en elk jaar blijkt een dergelijke activiteit er te hebben plaatsgevonden, wat wijst op een min of meer permanent karakter van dit gezelschap. In Sinaai-Waas had men een gelijkaardige groepering die er elk jaar op "sotten maandag" (de eerste maandag na Driekoningen) een volksgericht met charivari organiseerde⁽²⁰⁾. Daarbij werd ook een lied gezongen, een van de weinige gelegenheidsliederen waarvan we niet enkel het bestaan kennen, maar waarvan ook de tekst zelf tot ons is gekomen. Hierbij moet nog worden opgemerkt dat in de tweede helft van de achttiende eeuw te Sinaai-Waas ook een toneelvereniging bekend is. Ze droeg als zonderlinge naam "de vorte schinkels". Ze voerden een toneelstuk op te Belsele. Vermoedelijk was het ditzelfde Sinaaise gezelschap, "de Bende van de Commune van Sinay", zoals ze in die tijd ook spottend genoemd werd, dat ook het jaarlijkse volksgericht organiseerde.

Opvallend is dat uit de schaarse informatie waarover we beschikken, blijkt dat dikwijls, althans bij ons, een toneel- of rederijdersgezelschap in verband staat met de "Abbeyes de la jeunesse" of "bachelleries". Bij de dagenlange vergadering in *Het Moorelant* te Gent is de band met het toneel en de rederijkerij in het algemeen eveneens nadrukkelijk aanwezig.

Toneelgezelschap

Op drie van de vijf dagen diende in het *Moorelant* naast de gewone smulpartij een monoloog tot tijdverdrijf van het gezelschap. Deze duidelijke belangstelling voor het toneel en het dramatische op de Begijnengracht blijkt trouwens niet alleen op het jongerenfeest van 1707. Een paar decennia later, in de kerstdagen van 1725, voerden vermoedelijk dezelfde jongeren (of hun nakomelingen) van deze buurt in *Den Druijftack*, een herberg die ook *Het Land van Belofte* genoemd werd⁽²¹⁾, een toneelstuk op, het "treur eijndigh blijsspeelken" van David en Abigail. Het werd door "sessentwintigh acteurkens der jonckeijt" van de Begijnengracht opgevoerd (nr. 3). Het is een van de weinige toneelstukken die in de bundel van Jacobus Hije bewaard zijn⁽²²⁾.

Van de vier monologen die in 1707 in *Het Moorelant* werden gebracht, zijn er drie van de hand van Jacobus Hije. Ze komen ook in het verza-

(20) W.L. Braekman, *Spel en Kwel*, p. 62-77.

(21) N. Kerckaert, *Op.cit.*, p. 55 : "de Herberghe ghenaeemt den Druyftack ofte Land van Belofte staende op de Beggynengracht" (1708).

(22) De andere zijn nr. 74 en 75.

melhandschrift voor: “De man draeghende vrouw” (nr. 76), dat ook werd vertoond in *Het Gansken*, de plaatselijke schouwburg die met een smalle gang (vandaar de naam) in de Mageleinstraat uitkwam, “Des weirrelts ijdelheijt” (nr. 77) eveneens in hetzelfde lokaal en de monoloog van de schoenlapper over “den sleghten tyt” (nr. 11). Deze drie stukken moeten dus vóór 1707 geschreven zijn. De vierde tekst op de vierde dag is moeilijker te identificeren. Mogelijk gaat het om de “Cuijpers lof” (nr. 19) of het gelijkaardige nr. 70.

Vermelden we nog dat er zeker in 1766 en misschien nog later, in de herberg *Het Land van Belofte*, een andere naam voor de *Druiftak*, een rederijderskamer gevestigd was. Die heette wel niet toevallig *De Jonkheden van den Begijnengracht* ⁽²³⁾. Het was wellicht nog steeds dezelfde rederijderskamer die reeds bij het begin van de eeuw bestond en toen in *De Moriaan* gevestigd was. ⁽²⁴⁾

Uit het voorgaande blijkt duidelijk de nauwe band tussen een rederijderskamer, in ons geval De Fonteine, en de buurtvereniging of rederijderskamer van de jongeren van de Begijnengracht. Dit gezelschap had zich in navolging van het dekenijbestuur van de volwassenen ook op die wijze georganiseerd. Ook zij hadden een deken, een dekenin, een baljuw en vermoedelijk ook nog een knape, net dezelfde ambten die tot het dekenijbestuur van de volwassenen behoorden. Bovendien was het ook een toneelgezelschap of een rederijderskamer van jonge buurtbewoners.

(23) [H. Keurvels], “Oude Kamers van Rhetorika in Vlaanderen”, *Gentsch Museum I* (1895-1896), p. 78-80. In de periode 1761-1766 waren er op Ekkerghem vijf rederijderskamers.

(24) Had de *Moriaan* intussen zijn naam veranderd in *De Druiftak of Het Land van Belofte*? Of zijn het toch steeds twee verschillende herbergen geweest?

Besluit

Het gedicht van Hije is een zeldzame beschrijving van hoe het er te Gent en, naar analogie daarmee, vermoedelijk ook in andere steden, aan toe ging bij de pseudo-dekenijen van jongeren. De informatie in verband met de activiteiten die, buiten het uitvoerig feesten, door hen in de loop van het jaar werden aan de dag gelegd, ontbreekt hier helaas volledig. Ook al blijven vele vragen onbeantwoord, toch is dit soort getuigenis zo zeldzaam dat elke aanwinst, hoe beperkt ook, een bijzonder welkome aanvulling van onze kennis genoemd moet worden.

Voor u geknipt

Antoon Naert

Deze keer nemen we u mee in de wondere wereld van de lichaamscultuur. We grasduinden even in enkele kranten en verzamelden heel vlug veel informatie. Wij willen er wel op wijzen dat wij om wettelijke redenen niet langer volledige artikels en evenmin foto's zullen opnemen, tenzij we de uitdrukkelijke toestemming van de rechthouder hebben. Dit om eventuele problemen met auteursrechten te vermijden.

Rijen grote mannen en vrouwen, sommigen half gekleed, anderen naakt. Afgetrainde lichamen, geen gram vet, beschilderd met blauwe patronen, de haren met rode klei rechtgezet in pieken op het hoofd, gouden halsbanden schitterend in het zonlicht rond hun gespierde nekken. De Picten, een Keltische volksstam, een verschrikking voor de arme Romeinse legioensoldaat, staan opgesteld voor de aanval.

Eeuwenlang heeft lichaamscultuur de mensen in de ban gehouden. Soms was ze bedoeld om de band tussen de stam- of clanleden aan te duiden door haardracht, klederdracht of lichaamsversiering, soms was ze bedoeld om functioneel de vijand af te schrikken of om standen- en kasteverschillen duidelijk te maken, soms weer was ze enkel esthetisch in bedoeling.

Wetenschappers zijn al eeuwenlang gefascineerd door wat we met onze lichamen uitspoken, bestuderen onze lichaamscultuur, onze bedoelingen, de onderliggende drijfveren. We gingen even na wat er in onze huidige Vlaamse maatschappij nog rest aan vormen van lichaamscultuur.

Stammen bezitten we niet langer meer, hoewel de colors van motorbendes als Hell's Angels nog typische clanmotieven blijken te zijn, driftig door andere gangs overgenomen. Niet alleen kledij helpt ons dergelijke groeperingen te herkennen, ook lichaamsbeschilderingen, tatoeages. Toch blijkt niet iedereen geneigd om zijn lichaam tot het einde van zijn dagen met één of ander motief te laten versieren. In het volgende artikel wordt een alternatief gegeven voor de postmoderne mens, die zich liever niet lang wil binden (Het Volk, 12/13.10.2002).

Gilbert en Nele Vanthournout
demonstreren airbrush

(Het Volk, 12/13.10.2002)

„Tijdelijke tatoeages zijn de nieuwste rage”

■ KOEKELARE

Tijdens het hobbyfestival van zondag 13 oktober demonstreren Gilbert Vanthournout (57) en zijn dochter Nele (15) een nieuwe hobby met als naam airbrush temporary art. In mensentaal betekent dit het spuiten van tijdelijke tatoeages met speciale verf op gelijk welke plaats op het menselijke lichaam.

Soms geven dergelijke praktijken ook het ontstaan van werkelijke urban legends. Die worden in het ene artikel ontkracht, in het andere bevestigd (Krant van West-Vlaanderen, 4.10.2002).

Klopt dat of klopt dat niet ?

Van piercings en tatoeages kan je aids krijgen

DOOR STEF DESODT

Bodydesign. Geef toe : het woord klinkt als een klok. Het is een hype geworden. In elke stad vind je wel minstens een tattooshop. Nu is er een wetsvoorstel om minderjarigen te verbieden een tattoo te laten plaatsen. En wie de leeftijd van zestien heeft bereikt, mag dat alleen als de ouders de schriftelijke toestemming geven. Omdat tatoeages overdraagbare ziektes kunnen veroorzaken. Net als piercings trouwens.

Dat klopt. Slecht geplaatste tatoeages kunnen ontstekingen en hepatitis of aids veroorzaken. Je kunt momenteel overal een tatoeage laten zetten : in tattoostudio's, op festivals, op straat. Zelfs goed uitzierende tattooshops kunnen onveilig zijn. Onder meer bij gebrek aan steriele naalden. Of door de onbekwaamheid van de tatoeëerder. Of door de behandeling van meerdere klanten in één ruimte. Ervaren tatoeëerders gaan wel strikt hygiënisch te werk. En een tattooshop die zichzelf respecteert, wil zelfs geen tekening plaatsen, waarvan de klant later spijt krijgt. Ook het piercen moet dringend worden aangepakt. Zo zijn er nog altijd piercers die de piercing met een pistooltje schieten. Daardoor is de kans op ontstekingen groot.

(Krant van West-Vlaanderen,
4.10.2002)

Maar in de huidige maatschappij is de voornaamste drijfveer van vele vormen van lichaamscultuur nog steeds het geldende schoonheidsideaal. En dat dit eigenlijk nog niet onmiddellijk aan veel verandering onderhevig is blijkt toch wel uit volgende artikeltje (Het Volk, 4.10.2002)

(Het Volk, 4.10.2002)

Barbie redt zichzelf

Sinds Barbie in 1959 voor het eerst in de winkel lag, is ze ontelbare keren heruitgevonden. Maar ze is lang niet meer het blonde doetje meer. Zo bijvoorbeeld Rapunzel, de laatste aanwinst in de Barbie-collectie die een van dé eindejaarshits belooft te worden. In het sprookje raakt Rapunzel opgesloten in een toren, waarna ze haar haren uit het raam laat hangen, zodat de prins haar kan komen redden. Barbie Rapoensel doet het anders: ze klautert zelf uit de toren.

«WIE DIK IS, moet het zelf maar weten»

Vroeger waren dikke mensen alleen maar lelijk. Nu zijn dikke mensen ook nog erg onverstandig bezig. Want iederéén weet intussen toch dat overgewicht kan leiden tot: diabetes, hartkwalen, gewrichtsproblemen, rugklachten, kanker, noem maar op. Gisteren nog raakte bekend dat zwaarlijvige veertigers drie jaar van hun leven inboeten en als ze roken zelfs tot dertien (!) jaar. 'Kom op tegen Kanker' gaat dit jaar over... overgewicht. De sensibllserlngsmachline draalt op volle toeren en terecht: in Vlaanderen alleen al zijn al anderhalf miljoen mensen te zwaar. Overgewicht is even slecht als roken, weet men nu. En daar hamert men op. Maar worden dikke mensen strakseven erg met de nek aangekeken als rokers nu? Is het hun eigen schuld als ze vroeger doodgaan - 'Je wéét dat dat het risico is, waarom doe je er niks aan?'. Wij ondervroegen drie experts over het nut van zwaar sensibllseren én over de psychologie van de 'gesensibllseerde'. Kruipt de dikke medemens straks van schaamte nog dieper in de snoepkast!

(Het Laatste Nieuws, 9.1.2003).

Af en toe kan het wel eens eerder cassant aan de mensen worden overgebracht, zoals het artikel op de vorige bladzijde bewijst (Het Laatste Nieuws, 9.1.2003) met alle gevolgen vandien (Krant van West-Vlaanderen, 11.10.2002), soms zelfs tot in het absurde toe (Het Laatste Nieuws, 25/26.1.2003). Kwakzalvers en wonderdokters zijn blijkbaar van alle tijden, want ook in deze trend zien ze wel brood (Het Laatste Nieuws, 31.1.2003). Het blijkt soms zelfs noodzakelijk te zijn hier via politieke weg paal en perk aan te stellen (Het Volk, 28.12.2002). Maar geen actie zonder reactie. De wonderdokters en kwakzalvers durven ook wel eens wild om zich heen te slaan en hun inkomsten te verdedigen. Dit levert de media dan zo af en toe een stukje prachtige emo-TV op (Het Laatste Nieuws, 23.10.2003).

Klopt dat of klopt dat niet ?

Belgische vrouwen laten vooral buikje corrigeren

(Krant van West-Vlaanderen, 11.10.2002)

DOOR STEF DESODT

Stapt de Belgische vrouw naar de plastische chirurg, dan is dat niet in de eerste plaats om de borsten te laten vergroten, niet om het achterwerk op te trekken, evenmin om een oog- of neuscorrectie te laten uitvoeren. Waarom dan wel ? Om het buikje te laten wegwerken.

Dat klopt. Je dacht aan de borstvergroting ? Die komt op de tweede plaats. Liposuctie of het wegzuigen van vetcellen staat in ons land bovenaan de lijst van de meest voorkomende schoonheidsingrepen. En dat niet alleen bij de vrouwen. Ook bij de mannen.

In Argentinië is het andersom. 1 op 30 Argentijnse vrouwen liet de borsten vergroten. In Brazilië gebeurt precies het omgekeerde. De donkerhuidige samba-danseressen laten bij voorkeur de borsten verkleinen. De verklaring ? In de vroegere Portugese kolonie betekende kleinere borsten zoveel als behoren tot de blanke middenstand en niet tot de van slaven afkomstige rondborstige zwarte vrouwen. Hetzelfde geldt er voor het optrekken van de billen. Voor Japan is al wat uit het Westen komt — voorlopig toch — toonaangevend. Je raadt het al : de spleetvormige ogen worden vertimmerd... En in India zijn de neuscorrecties zeer geveerd. Gekke mensenwereld toch.

LYNN MUFFET (53) onderging 20 plastische ingrepen in 15 jaar

De vrouw van 100.000 EURO

BRENTWOOD — Driefacelifts. Drie neuscorrecties. Drie borstoperaties. Drie oogcosmetica-ingrepen. Plus een buikcorrectie, twee liposculpturen in de heupen, een lipvergroting, twee huidverstrakkingen en een tandcorrectie. De Britse Lynn Muffet (53) heeft meer dan twintig plastische ingrepen achter de rug, die samen 100.000 euro kosten (4 miljoen frank). Een kwart van de operaties mislukte, maar Lynn denkt niet aan stoppen. «Het kan altijd beter».

*(Het Laatste Nieuws,
25/26.1.2003)*

Wonderpil tegen vetzucht, roken én alcoholisme op komst?

BRUSSEL — Is er een echte 'wonderpil' op komst? Bij een studie naar de effecten van cannabis op de eetlust ontdekte het Franse farmabedrijf Sanofi-Synthelabo een molecule die niet alleen helpt vermageren, maar ook bij het stoppen met roken en mogelijk zelfs werkt tegen alcoholisme. Momenteel wordt de pil getest.

Uit onderzoek bleek dat cannabis de eetlust bevordert door bepaalde receptoren in de hersenen te stimuleren. Die piste werd gebruikt om een molecule te ontwikkelen die deze receptoren zou blokkeren. Zodoende wordt de eetlust afgeremd. Volgens Sanofi-Synthelabo kan men met de molecule het verbruik van vetten en suikers verminderen en verliest men dus gewicht. Momenteel gebeuren er proeven op 6.000 zwaarlijvigen.

NEPMIDDEL

Rimonabant werd ook getest op zijn mogelijkheden bij stoppen met roken. Bij 360 proefpersonen kreeg de ene helft de nieuwe molecule, de andere een placebo (nepmiddel). Na één maand bleek in de eerste groep 30,2% gestopt met roken tegen slechts 14,8% in de tweede. Bovendien verloor men in de eerste groep gemiddeld 1,2 kg. Uit proeven op ratten blijkt voorts dat de molecule kan helpen in de strijd tegen alcoholmisbruik. (PC)

(Het Laatste Nieuws, 31.1.2003)

Geen borstvergrotingen onder 18, zegt SP.A

Vier weken nadenken over nieuwe borsten

Plastische chirurgen die een operatie voor een rijkgevulde boezem voorstellen alsof het om een bezoek aan de kapper gaat: voor de SP.A kan het niet door de beugel.

Parlementsleden Magda De Meyer en Kathleen Van Brempt waarschuwen voor de risico's van een borstvergroting. Zij bepleiten een reclameverbod en een minimumleeftijd van 18 jaar.

Van '99 tot 2001 lieten in België naar schatting 10.000 vrouwen hun borsten bijvullen. „Wij geloven best dat dat borstimplantaten almaar veiliger worden”, zegt Europees parlements lid Van Brempt. „Maar er blijven risico's.” Amerikaanse cijfers tonen aan dat 23 procent van de vrouwen al drie jaar na de operatie de implantaten moet laten verwijderen wegens lekken of scheuren. Na tien jaar is dat al opgelopen tot 75 pro-

cent.

De patiënt hoort dat te weten, vindt de SP.A. „De overheid moet objectieve, correcte informatie verspreiden via de website van het ministerie van Volksgezondheid”, zeggen De Meyer en Van Brempt. „Of ze kan er een campagne rond voeren.”

Misleid door reclame

Want vandaag worden veel vrouwen misleid door de verlokkelijke reclame in vrouwen-

bladen zoals Elle, Marie-Claire of Privé. „Privéklinieken stellen de operatie vaak voor als een kleine ingreep en hun informatie is vaak niet meer dan reclame”, zeggen de SP.A-sters.

Ze bepleiten daarom niets minder dan een reclameverbod voor borstimplantaten, die tenslotte vergelijkbaar zijn met medische hulpmiddelen zoals medicijnen, waarvoor de wet al lang elke reclame uitsluit. De SP.A vindt ook dat een borstvergroting pas kan na een bedenktijd van vier weken. Tenslotte willen ze voorkomen dat pubers al tot borstvergroting beslissen door een minimumleeftijd van 18 jaar in te voeren. (PDB/B.)

(Het Volk, 28.12.2002)

DE TV-RUZIE VAN HET JAAR

BRUSSEL/GENK — «Na het debat had ik een flinke borrel nodig. Nooit voelde ik me zo geïntimideerd, ja zelfs vernederd, als afgelopen dinsdag in 'Recht Van Antwoord'.» Europees parlements lid Kathleen Van Brempt (SP.A) is er nog niet goed van. Samen met partijgenote Magda De Meyer kruiste ze eergisteren in het VTM-discussieprogramma de degens met de bekende plastisch chirurg Jeff Hoeyberghs. De twee SP.A-dames willen esthetische klusjes aan het menselijk lichaam immers strenger reglementeren. En dat dit niet naar de zin van de chirurgen is, bewees Hoeyberghs uitgebreid op het scherm. Nog voor het debat goed en wel begonnen was, barstte hij in razernij los: «Ga godverdomme voor een ander hol keffen», beethij de politica's tijdens de tv-ruzie van het jaar toe.

(Het Laatste Nieuws, 23.10.2003)

Maar goed, we doen het niet langer voor de stammenstructuur waar we in thuishoren, noch om personen de schrik op het lijf te jagen. De voorname drijfveer vinden we toch wel in de stukjes op de volgende bladzijde terug (Het Wekelijkse Nieuws, 21.06.2003 en Het Laatste Nieuws, 12.02.2003).

Precies 30 jaar na verkiezing van moeder

Emilie Germonpré is nieuwe Mieke Garnaal

Emilie Germonpré (17) wordt vandaag officieel voorgesteld als de nieuwe Mieke Garnaal. Daarmee treedt ze in de voetsporen van haar moeder, die precies dertig jaar geleden verkozen werd.

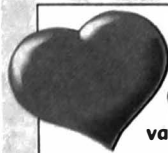
(Het Wekelijkse Nieuws,
21.06.2003)

Beste versierzin

«MAG IK JE EEN DRANKJE AANBIEDEN?»

BRUSSEL — Vrijgezellen hebben nog precies 2 dagen en nachten omeen Valentijn aande haak te slaan. Misschien kan een Britse enquête naar de beste versierzinnen daarbij van pas komen. Volgens duizend ondervraagden is het vrij traditionele 'Mag ik je een drankje aanbieden?' nog altijd de beste openingszin. U weet wat u te doen staat. (DB)

De beste 5

- 1 Mag ik je een drankje aanbieden?
- 2 Je kent me niet, maar ik heb vannacht van je gedroomd.
- 3 Deed het pijn toen je uit de hemel viel?
- 4 Mag ik je een drankje aanbieden of wil je gewoon het geld?
- 5 Geloof je in liefde op het eerste gezicht, of zal ik nog eens voorbij wandelen?

De slechtste 5

- 1 Hoe heb je je eltjes het liefst? Bevrucht?
- 2 Is dat een ladder in je kous, of een trap naar de hemel?
- 3 Dit lichaam vertrekt over 5 minuten, zorg ervoor dat je erop zit.
- 4 Jouw kleren zouden geweldige passen bij de vloer van mijn slaapkamer.
- 5 Is het hier echt zo warm, of ligt dat aan jou?

(Het Laatste Nieuws,
12.02.2003)

Volkskunde, de studie van de volkscultuur, bestudeert in grote mate datgene wat leeft onder de grote massa. Nogmaals hebben we pogen aan te tonen dat kranten een prima middel zijn om door te dringen tot nieuwe trends en veranderende levenswijzen. Wij houden de vinger aan de pols van onze maatschappij en stellen u in elke uitgave van Van Mensen en Dingen weer op de hoogte van de nieuwste ontwikkelingen in het Vlaamse volksculturele landschap. Volgende keer besteden we extra aandacht aan eetcultuur of soms wel eetanticultuur.

Museum in de kijker

De Torhoutse Stedelijke Musea

Torhout, een provinciestedje in het centrale deel van West-Vlaanderen, midden in het historische Houtland, herbergt een schat aan historische gegevens. De relieken van Sint-Donaas en de vroegmiddeleeuwse abdij die er gevestigd was, bezorgden Torhout een prominente functie in het Vlaamse land van de Merovingische periode. Het verloor die plaats aan Brugge toen Boudewijn met de IJzeren Arm daar zijn toevlucht zocht na zijn escapade met Judith, de dochter van Karel de Kale. Hij liet de relieken van Donaas naar zijn nieuwe hoofdstad overbrengen en beroorde daarmee Torhout van zijn levensbloed. Het duurde nog een grote tweehonderd jaar vooraleer de stad die slag te boven kwam en de toestemming kreeg een jaarmarkt te organiseren in de cyclus van Europese jaarmarkten. Daartoe bouwde de graaf van Vlaanderen niet alleen het kasteel van Wijnendale, maar zorgde hij ervoor dat hij ook in de stad vaste voet kreeg. De traditie van de jaarmarkten zette zich door in de paardenmarkten, maar kon Torhout toch nooit meer de belangrijkheid van de vroege Middeleeuwen bezorgen.

Torhout heeft zijn roemrijke verleden aangegrepen om zich op de toeristische markt te profileren. Toch moeten we toegeven dat een aantal kansen niet werden of worden benut. Zo heeft Torhout nog maar weinig monumentaal erfgoed bewaard in de stad zelf en kon het als onderwijscentrum van West-Vlaanderen misschien toch wel aanspraak hebben gemaakt op het onderwijsmuseum dat zich nu in Ieper bevindt. Zo heeft het eveneens een bloeiende weegindustrie gekend die misschien zou moeten worden gevaloriseerd.

Aan de andere kant heeft het ook vele kansen gegrepen. Het kasteel van Wijnendale, het museum voor Torhouts Aardewerk, het landbouwmuseum op de kinderboerderij, het oudste arbeidershuisje. Het zijn museale verwezenlijkingen die de recreant naar de stad moeten lokken. We maken even kennis met de verschillende Torhoutse musea.

Het kasteel van Wijnendale

De imposante waterburcht van Wijnendale is minstens vanaf de elfde eeuw door de graven van Vlaanderen gebouwd en gebruikt als pleisterplaats op hun tochten door het Vlaamse land. Controle van doorgangswegen en beveiliging van de jaarmarkt zijn zeker motieven die de aanleg hebben beïnvloed, evenals de bosrijke omgeving die hen de mogelijkheid verschafte de burcht ook als jachtslot te gebruiken. Het nog steeds bewoonde kasteel is gedeeltelijk voor het publiek opengesteld. Er is gekozen voor een weergave van de geschiedenis van het kasteel door middel van opstellingen met poppen tussen originele objecten. Achtereenvolgens passeren de folterkelders, de kasteelkeuken, de Bourgondische zaal, de zaal van Leopold III, de zaal van Graaf Boudewijn Hapkin, de zaal van Gwijde van Dampierre en de zaal van de Vrijgeweidakte de revue. Even kunnen we ook meekijken in de slaapkamer van de dienstmeid van de familie Matthieu uit de 19de eeuw. We maken er kennis met de middeleeuwse rechtspraak, met de dagelijkse levensomstandigheden en eetgewoonten van de kasteelbewoners, met het verhaal van de jammerlijke dood van Maria van Bourgondië, met de aanzet tot de koningskwestie in de Tweede Wereldoorlog, met de vele legenden rond de Vlaamse Graaf met de Bijl uit de twaalfde eeuw, met de plaats van het kasteel in de troebelen rond 1302, met de levensomstandigheden van de plattelanders in de uitgestrekte heidegebieden van het Vrijgeweid en met de familie Matthieu, die na de verwoestingen van de Franse Revolutie het kasteel in al zijn glorie herstelde.

Aansluitend bij het kasteelmuseum kan tevens een bezoek worden gebracht aan het Bourgondische Kaashuis, met een grote verzameling zuivelobjecten uit het Vlaamse land.

Het Museum voor Torhouts Aardewerk

In het Ravenhof, in het centrum van Torhout, heeft de stedelijke verzameling Torhouts aardewerk een onderkomen gevonden in een modern ingericht museum. Vanaf de zeventiende eeuw, en waarschijnlijk ook vroeger, ontwikkelde zich in Torhout een keramiekindustrie die het aanzicht van de Vlaamse aardewerkproductie zou veranderen. Terwijl de zeventiende – achttiende-eeuwse familie Roose zich nog inpaste in de productie van gebruiks-aardewerk zoals dit overal in Vlaanderen kon worden teruggevonden, gingen hun opvolgers in de late achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw, de familie Willemys, zich toeleggen op sterk versierd aardewerk met witte pasta en gelig loodglazuur. Deze waar moest de populaire Engelse creamware vervangen, die door de

continentale blokkade van Napoleon niet langer het land in raakte. Ook de eerste telg van de familie Maes, de opvolgers van de Willemysen, bakte in deze traditie verder. De zoon echter, Leo Maes, associeerde zich met de Kortrijkzaan Laigneil en enkele kunstenaars uit de Art Nouveau traditie en ging over tot de aanmaak van een geheel nieuw soort aardewerk dat tot na de Tweede Wereldoorlog het Vlaamse keramieklandschap zou gaan bepalen. Aan de hand van vele tientallen stukken aardewerk wordt de geschiedenis van deze industrietak geschetst. Naar het einde van de tentoonstelling toe wordt ook even verwezen naar de andere productiecentra van Vlaams aardewerk : Brugge, Bredene, Roeselare, Sint-Niklaas, Kortrijk. Bij het naar buiten gaan kan de bezoeker tevens kennis maken met een grote collectie Vlaamse haardtegels.

Domein D' Oude Smelterij

Op het domein van de kinderboerderij D' Oude Smelterij, een vroeger vilbeluik, bevinden zich nog twee landbouwmusea. Enerzijds werd een stuk van de uitgebreide collectie objecten in kleine kamertjes opgesteld. Een tabaksfabriekje, een maalderij, een hoefsmid en enkele andere beroepen en ambachten staan er met hun materialen te kijk. De maalderij en de hoefsmisse werken zelfs van tijd tot tijd nog even. Aan de andere kant van het domein vindt u het museum "Honderd jaar landelijk leven", een museum opgebouwd rond een tijdelijke tentoonstelling over 100 jaar Boerenbond. Deze vrij eenzijdige tentoonstelling werd door de diensten van stad Torhout gedeeltelijk herwerkt om een algemeen overzicht te geven van een eeuw landelijk leven in Vlaanderen. U wordt er ondergedompeld in verschillende fasen van ontwikkeling van de landbouw, startend vanaf de zuiver traditionele landbouw uit de late Middeleeuwen tot de meest moderne technieken van vandaag.

Het oudste arbeidershuisje

Net tegenover de Gravenwinkel, de residentie van de Graven van Vlaanderen in het centrum van Torhout, bevindt zich het Gravenwinkeltje, het oudste huisje van Torhout, ingericht zoals het honderd à honderdvijftig jaar geleden moet zijn geweest. Woonplaats, keuken en voutekamer geven ons een impressie van het leven in Torhout zoals het in de vorige eeuw moet zijn geweest.

Meer gegevens over de Torhoutse musea en geschiedenis komt u te weten via de Dienst voor Toerisme (Ravenhof te Torhout, 050/220770) of via Cultuurbeleidscoördinator en archivaris Michiel Mestdagh, die een aantal historische werken over de geschiedenis van Torhout op zijn actief heeft staan (050/221122) en u zeker met uw vragen verder kan helpen.

Voor u gekozen

Willy P. Dezutter

Vier gebrandschilderde ramen (1929) uit de voormalige apotheek van Paul Vande Vyvere (Brugge)

In 1975 werd voor het Stedelijk Museum voor Volkskunde de inboedel aangeworven van de voormalige apotheek van Paul Vande Vyvere (1897-1973), gevestigd op het adres Hoogstraat 39 in Brugge. In 1989 werd deze officina (zaal 4) nauwkeurig gereconstrueerd. (1)

De officina Vande Vyvere (1863-1973)

Paul Vande Vyvere, officina-apotheker tegen wil en dank, genoot grote faam als plantkundige. (2) Zijn voornaamste studie *De Flora van West-Vlaanderen* verscheen in West-Vlaanderen (Meddens, Brussel, 1958) onder hoofdredactie van A. Viaene. Vanaf 1 januari 1926 tot 31 december 1969, van de 4e jaargang tot de 47e jaargang, 44 jaar lang, was hij hoofdredacteur van het *Pharmaceutisch tijdschrift* (gesticht in 1923) en stond hij constant op de bres voor de beroepsbelangen.

Als plantkundige trad hij in het voetspoor van zijn overgrootvader, Ernest Vande Vyvere (Veurne 1811-Brugge 1853), apotheker bij het Bureel van Weldadigheid te Brugge. (3) Diens zoon, Richard (1837-1912) en grootvader van Paul, was eveneens apotheker en stichtte in 1863 de officina in de Hoogstraat. Hij was onder meer secretaris van het Laboratorium van de Eigenaars- en Landbouwersbond van Brugge en voorzitter van de *Cercle Militaire*. De vader van Paul Vande Vyvere, Georges, werd geboren te Brugge op 24 maart 1866 en zou later het beroep van zeepzieder en van verzekeringsagent uitoefenen. Op 4 oktober 1912 overlijdt Richard en op 20 november 1912 neemt Georges met zijn gezin (zijn vrouw Maria Vander Heyde (1861-1926) en de twee zonen Paul (geb. 16 september 1897) en Ignace (geb. 24 juli 1900) zijn intrek in de ouderlijke woning in de Hoogstraat 39 en de *Apotheek Vande Vyvere* wordt er voortgezet door *drogist* Georges Vande Vyvere. (4) Waarschijnlijk werkte hij met een apotheker-provisor. Georges overlijdt op 13 mei 1924 op 58-jarige leeftijd en de apotheek wordt kortstondig voortgezet door de weduwe, maar het jaar daarop, in 1925, is het de zoon

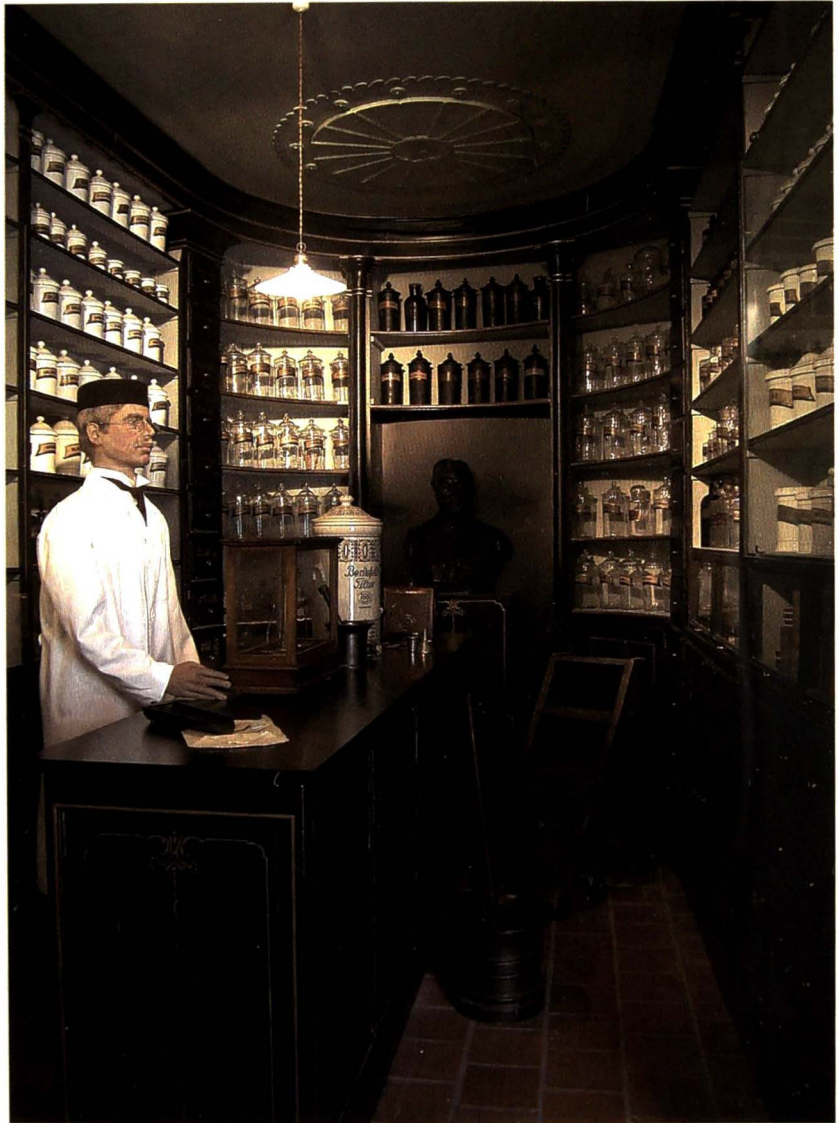
(1) W.P. DEZUTTER, *Nieuwe afdelingen in het Stedelijk Museum voor Volkskunde*. In: Informatiebulletin van de Stedelijke Musea, jg. 9, nr. 1, april 1989, p. 1-3.

(2) L.J. VANDEWIELE, *Apotheker Paul Vande Vyvere 1897-1973. Een leven van strijd ten bate van de Vlaamse apothekers*. In: *Pharmaceutisch tijdschrift voor België*, jg. 50, nr. 6, 1973, p. 570-573 met lijst van zijn publicaties. Idem, *Paul Vande Vyvere, apotheker, botanist en farmaciehistoricus*. In: Nationaal Biografisch Woordenboek, deel VI, Brussel, 1974, kol. 1002-1004.

(3) Ernest VANDE VYVERE, *Plantes phanérogames indigènes et les plus cultivées de la Flandre occidentale*. Bruges, Imprimerie Vandecasteele-Werbrouck, 1837. Idem, *Flore de la Flandre occidentale ou Catalogue des plantes phanérogames indigènes et cultivées de cette province*. Bruges, Imprimerie de Joseph Vanhee, 1850.

(4) H. DEMAREST, *Een paar apothekers-penneridders*. In: *Koerier van de Beer*. Organ van de handelsgebuurtekring 't Beertje, jg. 8, nr. 1, 1978, p. 11.

Presentatie van de officina
VandeVyvere in het museum.
(foto Jan Termont)

Paul, inmiddels gehuwd op 18 februari 1925 met Paula Verberckt, die aan het hoofd komt te staan. In 1922 behaalde hij aan de Rijksuniversiteit te Gent *cum laude* het diploma van apotheker en in 1923 het certificaat van het eerste doctoraat in de scheikunde. Het overlijden van zijn vader in 1924 werd beslissend voor zijn loopbaan. De jonge geleerde zag zich genoodzaakt om zijn studies af te breken en de officina over te nemen. *Dit was voor hem, die schitterend zijn doctoraat had kunnen thuishalen, en met recht had kunnen verhoppen een leerstoel te bekleden aan een onzer Universiteiten, een gevoelige slag.* (5) Tot aan zijn overlijden op 20 november 1973 bleef hij getrouw op post. De apotheek werd niet overgelaten en verdween in 1974, maar leidt sinds 1989 een museaal bestaan.

5) Openingsrede van R. MULIER, n: Huldiging van Apoth. P. Vande Vyvere. Brugge 18 november 1956. Brochure, 71 pp., p. 38.

De glazenier Frédéric Roderburg (1884-1963)

In de apotheek waren vier gebrandschilderde ramen aangebracht, één boven de ingangsdeur en drie verspreid in de vensters aan de straatzijde. De afmetingen zijn gelijk, nl. 61 cm breed en 35 cm hoog. In de museumpresentatie werden de vier exemplaren samengevoegd in een lichtbak. Deze glasschilderingen worden vermeld in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 29 maart 1930. Deze datum geeft een terminus ante quem voor de datering. De glasramen, in glas-en-lood-techniek, werden door Paul Vande Vyvere besteld bij de Brugse glazenier Frédéric Roderburg, wellicht in 1929. Deze kunstenaar werd geboren op 16 april 1884 te Leuven en overleed te Sint-Michiels-Brugge op 19 december 1963. ⁽⁶⁾ Hij studeerde te Keulen en te München tussen 1902 en 1910. Als gevolg van een ziekte gedurende de Eerste Wereldoorlog werd hij doofstom. Het atelier Roderburg was in Brugge vooral actief tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog tot ca. 1958. Zijn tekenvaardigheid, vormen-taal en kleurenpalet worden geprezen. ⁽⁷⁾

In heel wat kerken in West-Vlaanderen en daarbuiten ⁽⁸⁾ is werk van hem terug te vinden. Hieronder geven wij een beknopte opsomming van het werk dat te Brugge in openbare instellingen bewaard bleef. In het Klooster van de Minderbroeders (Boeveriestraat 18, ongedateerd), in de Kliniek van Sint-Franciscus-Xaverius (Zwartzusters-Augustinessen, gedateerd 1955), in de kleine en in de grote kapel van het Bisdom (H. Geeststraat), in het Groot-Seminarie (een groot aantal werken uit 1936-1937), in het Vrij Technisch Instituut (Boeveriestraat 73), in de Sint-Catharinakerk van Assebroek (1957), in het klooster van de Benedictijnen (Baron Ruzettelaan, werk uit 1939). ⁽⁹⁾ Tenslotte zijn er dan nog de glasramen in de Sint-Andriesabdij van Zevenkerken. In de sacristie van de kloosterkerk bevinden zich acht glasramen uit 1931 naar ontwerp van broeder Bruno en in de kapittelzaal bevinden zich tien glasramen van heiligen naar ontwerp van Frank Brangwyn, daterend uit 1935, die, zoals de eerder vernoemde, allen werden uitgevoerd door F. Roderburg. ⁽¹⁰⁾ In 1963 nam G. De Lodder uit Brugge zijn atelier, opgericht in 1929 aan de Baron Ruzettelaan, over.

De glasramen uit de apotheek

1. De wetenschap van de artsenijbereidkunde

Het eerste glasraam verbeeldt de farmacognosie onder de vorm van een aandachtige monnik. Paul Vande Vyvere was zeer goed op de hoogte van de geschiedenis van de Brugse apothekers ⁽¹¹⁾ en we kunnen, vooruitlopend op de eindconclusie, nu reeds stellen dat hijzelf de ontwerper was van de glasramen die door F. Roderburg werden uitgevoerd. Hij kende ook zeer goed de inhoud van *Den Boeck vande neerynghe van de Cruyt-*

(6) Burgerlijke Stand, Brugge. Zijn vader Frédéric Charles Roderburg en zijn moeder Marguerite Drammer zijn beiden overleden te Bad-Honnef (D).

(7) IVO BAKELANTS, *De religieuze glasschilderkunst 1890-1940*. In: Catalogus "Gloed van Glas", Brussel, 1986, p. 183.

(8) Bijvoorbeeld in de H. Hartkerk van Vilvoorde. Vgl. Catalogus "Gloed van Glas", p. 170, afb. 10 en GEERT VANTHUYNE, *Openmonumentendag 2000*. In: *De Pannoeleef*, nr. 4, sept. 2000, p. 12.

(9) IVO BAKELANTS, *De glasschilderkunst in België in de negentiende en twintigste eeuw. Repertorium en documenten, deel B*. Wommelgem, 1986, p. 117-129.

(10) IVO BAKELANTS, *De glasschilderkunst in België*, p. 129.

(11) P. VANDE VYVERE, *Van kruidenier tot apotheker. Overzicht van de geschiedenis der Brugse apothekers*. In: *Pharmaceutisch tijdschrift voor België*, jg. 25, nr. 7-8, 1948, p. 93-101.

De farmacognosie verbeeld door
 een aandachtige monnik.
 (foto Jan Termont)

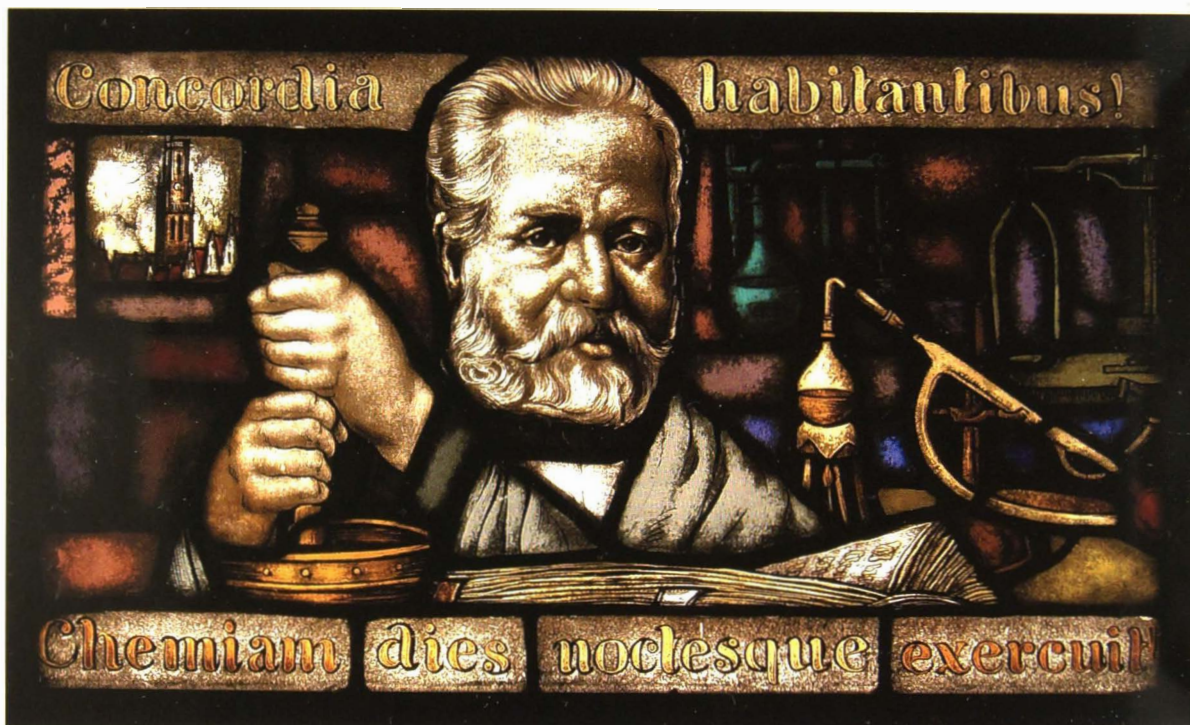
12) Dit register wordt bewaard in het Stadsarchief van Brugge. A. Vandewalle, *Beknopte inventaris van het Stadsarchief van Brugge. Deel I*, Oud Archief, Brugge, 1979, p. 141 en bespreking in *Catalogus Sint-Janshospitaal Brugge 1188-1976*, Brugge, 1976, deel II, p. 380.

13) Deze folio werd door P. Vandevyvere besproken in het *Pharmaceutisch Tijdschrift*, jg. 5, 1927, nr. 1 met afbeelding.

14) L. VANDENBUSSCHE en P. BRAECKMAN, *Gebruik van Farmaceutische en Volkse geneesmiddelen*. Menen, derde uitgave, 1976, p. 135-136.

halle der Stede van Brugghe. In dit inschrijvingsregister (1682-1792) komen een groot aantal mooi versierde bladzijden voor. (12) Op folio 29, waar de samenstelling van Deken en Eed in 1743 wordt vermeld, is er een rijke randversiering. Links onderaan wordt de kruidenstudie voorgesteld door een aandachtig schrijvende monnik. (13) Met het motief van de monnik grijpt hij dus terug naar de traditie. Hier houdt de monnik, gehuld in bruine pij, een vergrootglas in de hand terwijl hij het vingerhoedskruid bestudeert. Om de planten te ontleiden gebruikt hij verder een schaar en de microscoop. De *digitalis purpurea* of vingerhoedskruid werd veel gebruikt in de artseneijbereidkunde. *Digitalis* is een geneesmiddel dat de samentrekking van de hartspier vertraagt, regelt en versterkt in geval van hartinsufficiëntie. (14)

Dit glasraam bevond zich oorspronkelijk boven de ingang deur van de apotheek. Boven- en onderaan, in okergeel, bevinden zich spreukbanden: *Pax intransitibus. Salus exeuntibus* (Vrede aan hen die binnenkomen. Heil aan deze die buitengaan). De betekenis van de gehele voorstelling wordt samengevat met de spreuk *Ars cum Natura ad Salutem conspirant* (De kunst is eensgezind met de natuur tot heil (van de mens)).

Richard Vande Vyvere (1837-1912) in zijn officina.
(foto Jan Termont)

2. Richard Vande Vyvere (1837-1912) in zijn officina

De kleinzoon brengt hier hulde aan zijn grootvader die in 1863 de apotheek stichtte. De apotheker wordt voorgesteld terwijl hij met beide handen de stamper in de metalen vijzel hanteert. Voor hem ligt het receptenboek en links bevindt zich het distilleertoestel. Rechts achter verwijst een afbeelding van de Halletoren naar de Brugse context. Dit zeer gelijkend portret in glas werd overgenomen van het portret dat de Brugse kunstschilder Edouard Van Speybrouck (1845-1928) in 1902 schilderde.⁽¹⁵⁾ De spreukbanden luiden: *Concordia habitantibus!* (Eendracht aan de bewoners) en *Chemiam dies noctesque exercuit* (Hij beoefent de chemie bij dag en nacht). Deze laatste spreuk verwijst naar Herman Boerhaave (1668-1738), een Nederlands geneeskundige, botanicus en chemicus van internationale vermaardheid. Het herinnert aan het afmattende leven van de vroegere apotheker, die tot diep in de nacht aan het werk bleef.⁽¹⁶⁾

3. De natuurkunde verbeeld door Simon Stevin (1548-1620)

Dit glasraam toont de natuur- en wiskundige Simon Stevin, die in 1548 te Brugge werd geboren. In 1581 vestigde hij zich in Leiden. Hij overleed in 1620. In de linkerhand houdt hij een passer vast, in de rechterhand een rol papier met een meetkundige figuur. Op de achtergrond verwijst de

(15) Portret van Richard Vande Vyvere, olieverf op doek, 114 x 86 cm, door Edouard Van Speybrouck (1845-1928), gedateerd 1902. Verzameling Stedelijke Musea, Brugge inv. nr. 75.21. In de apotheek van het Stedelijk Museum voor Volkskunde staat ook een portretbuste van Richard Vande Vyvere vervaardigd door de Brugse beeldhouwer J. Goossens (bronskleurig beeld in gips, ca. 1930). Ook deze buste werd in opdracht van P. Vande Vyvere gemaakt om zijn grootvader te eren.

(16) De apotheker maakte toen nog overwegend magistrale bereidingen en verkocht geen voorverpakte geneesmiddelen.

De natuurkunde verbeeld door
Simon Stevin (1548-1620).
(foto Jan Termont)

aardcloot of werldebol naar zijn belangrijk werk over de aardbeschrijving. Bovenaan lezen we zijn leuze *Wonder en is gheen wonder*. Daarmee bedoelde hij dat ook de moeilijkste vraagstukken een heldere oplossing kunnen krijgen. Dit motto wordt vermeld op de titelpagina van zijn *De weeghdaet* uit 1586.

4. De H. Amandus, patroon van de nering van de kruideniers en apothekers

Dit kleurrijk glasraam ⁽¹⁷⁾ toont ons de H. Amandus in bisschoppelijk ornaat met in de rechterhand de bisschopsstaf en op de linkerhand een afbeelding van de Sint-Amandskapel. Het wezenlijke onderscheid tussen apotheker en kruidenier in het Brugse kruideniersambacht dateert pas van het einde van de 15de eeuw. Sinds de 14de eeuw beschikte het kruideniersambacht over een eigen kruidhalle, een eigen reglement en een eigen keure. In de 15de eeuw beschikten zij ook over een eigen gildekapel, toegewijd aan hun patroon de H. Amandus. De kapel was gelegen in de huidige Sint-Amandsstraat. In 1797 werd de kapel verkocht, in 1817 afgebroken en in de plaats kwam in 1820 de grote pomp, die er nu nog altijd staat. In het reeds genoemde inschrijvingsregister van de kruidhalle komt een voorstelling van Sint-Amandus voor,

(17) Het origineel werd in 1976 gestolen toen het zich nog in situ bevond in het leegstaande pand Hoogstraat 39. In 1988 werd het door een getrouwe kopie vervangen voorzien van het monogram van de Brugse glazenier Leo C.rul.

De H. Amandus patroon van de nering van de kruideniers en de apothekers.
(foto Jan Termont)

zowel op fol. 71 (een O.L.Vrouw, Sint-Amandus en de H. Dorothea met bloemen en zwaard, 1788) ⁽¹⁸⁾ als op fol. 73, een illustratie van J. Beerblock met Sint-Amandus, O.L.Vrouw met Kind en de personificatie van de flora gesymboliseerd door een vrouwenfiguur ⁽¹⁹⁾. De tekst op het glasraam luidt: *Sanctus Amandus O.(ra) P.(ro) N.(obis)* (Heilige Amandus bid voor ons).

Besluit

Paul Vande Vyvere was uitstekend op de hoogte van de geschiedenis van de farmacie en hij was dan ook de auctor intellectualis van deze vier glaszchilderingen die op de eerste plaats bedoeld waren als een huldebetoon aan zijn grootvader. De uitvoering door de Brugse glazenier F. Roderburg, weliswaar in de traditie van de middeleeuwse glazenierskunst, kan ook in artistiek opzicht geslaagd genoemd worden. In 2003 zullen de glasramen opnieuw geïntegreerd worden.

(18) G. MICHIELS, *Iconografie der Stad Brugge*. Brugge, 1968, deel III, p. 58-59.

(19) V. VERMEERSCH, *Titelblad uit het Kruideniersregister*. In: *Brugges kunstbezit*, Brugge, 1969, deel I, p. 217-219.

Boekbesprekingen en signaleringen

Het herbergleven in Kortrijk

G. Hoebeke

Het boek "Het herbergleven in Kortrijk" is het resultaat van een langdurig volgehouden inspanning. Om de massa gegevens en anekdotes, die in het tweede deel "Inventaris van de Kortrijkse Herbergen" vermeld worden, te verzamelen zijn wellicht jaren nodig geweest. Het boek is mooi uitgegeven op kunstdrukpapier (150 gr houtvrij glanzend maco), wat de talrijke foto's, uit heden en verleden, en de tekeningen haarscherp doet uitkomen. Zoals te verwachten met zo'n onderwerp, is veel aandacht besteed aan de mensen van Kortrijk zelf: zakenlui, vinkenzetters, duivenliefhebbers, waarden en waardinnen, de schrijver zelf (blz. 133), wielrenners, studenten, kaarters, biljarters, muzikanten, schutters, ... ze zijn er allemaal. De afwerking laat niets te wensen over. Ingebonden in vlaslinnen band en voorzien van een geplastificeerde stofomslag is het boek een sieraad voor elke bibliotheek. De auteur voegde er een uitgebreide bronnenlijst aan toe, informanten inbegrepen, en ook een lijst met gebruikte afkortingen. Achteraan zorgen de noten, de registers van persoons- en andere namen en de illustratieverantwoording ervoor dat het boek alle relevante informatie geeft.

"Het herbergleven in Kortrijk" bestaat uit twee delen: de reeds vermelde inventaris en het algemene deel I met een beschrijving van het herbergwezen in het Ancien Régime en in de hedendaagse tijd. In hoofdstuk I worden de herbergen in het Ancien Régime beschreven. Eerst komen de verordeningen aan bod, waarvan de vroegste dateren uit het begin van de 16e eeuw. In "De nering van de H. Laurentius" gaat de schrijver dieper in op de beroepsvereniging van de herbergiers. Toetreding tot de nering vereiste enkel de toelating van de magistraat en een minimumleeftijd van 25 jaar. Met de komst van de Franse revolutie werden alle neringen afgeschaft. Er waren twee soorten bier: "groot bier", ongeveer zoals het huidige bruine patersbier en "klein bier", dat meer op water leek dan op bier. In 1717 leverden de 16 grote Kortrijkse brouwerijen samen 743.000 liter bier. Op het brouwen moesten accijnzen betaald worden en er waren regelmatige controles van huizen die verdacht werden van clandestien brouwen. Om bedrog in de herbergen tegen te gaan werd vanaf 1687 bepaald dat potten, kannen en biermaten niet verkocht mochten worden als ze niet door de stadsijker geijkt waren. Blutsen en deuken moesten uit de bierpotten uitgeslagen worden! Op klein bier moesten geen lasten betaald worden, op groot bier daarentegen wel. Om de concurrentie te

vermijden met goedkope herbergen op het platteland, die geen stadsaccijnzen moesten betalen, werd in 1455 verordend dat de Kortrijkzanen binnen de keurstaken geen bier of wijn mochten drinken zonder accijnzen te betalen. Keurstaken waren staken die een gebied van een kwart mijl rond de stad afbakenden.

Het tweede hoofdstuk gaat over de hedendaagse tijd en handelt over tien aspecten van het herbergleven nu, gaande van reglementen, over bier en jenever tot ontucht en herbergnamen. In de *reglementen* behandelt de auteur de periode vanaf de Franse bezetting tot begin 2002. Hygiëne, sluitingsuren, belastingen, dronkenschap en de wet van 3 april 1953, waarin alle voorgaande wetbepalingen inzake dranksluiterijen werden samengebracht, komen aan de orde.

De voorloper van de huidige *beroepsvereniging* Fed.Ho.Re.Ca voor Zuid-West-Vlaanderen werd opgericht in 1941 voor Kortrijk alleen. Later breidde de vereniging uit tot de andere gemeenten in Zuid-West-Vlaanderen. In 2000 waren 285 horeca-zaken lid van de vereniging. *Bier en jenever* worden geleverd door de brouwerijen en stokerijen. In 1900 waren er in België nog 3.223 brouwerijen; nu blijven er nog een 120-tal over. In Kortrijk verdween de laatste brouwerij in 1968. Veel brouwers werden bieruitzetters. Men maakt onderscheid tussen de verplichte cafés, die verplicht zijn het bier van hun brouwerij af te nemen, en vrije cafés die eigendom zijn van de uitbater. In 1998 waren er te Kortrijk nog 51% verplichte cafés. Een tabel geeft het aantal Kortrijkse café's voor 23 brouwerijen in de jaren 1906, 1950 en 1998. Dit is een duidelijke illustratie van de teloorgang van het aantal brouwerijen door de jaren heen. Jenever werd overvloedig gedronken in de kroegen van de 18de en 19de eeuw. De Vlaamse jenevers waren van slechtere kwaliteit dan de Nederlandse, maar het verbod in 1831 op de invoer van Hollandse jenever, deed het aantal stokerijen toenemen. De enige nu nog bestaande stokerij in Kortrijk is die van Sint-Pol in de Gentsesteenweg.

Moeilijk te geloven, maar er worden 38 soorten etablissementen vermeld in *Terminologie*. Zo waren er de afspanning waar men paarden kon uitspannen en onderdak geven, de herberg waar reizigers onderdak vonden en de kroeg, een herberg van slecht allooi waar, behalve drinken, dobbelen en vechten, ook nog andere dingen gedaan werden. Aan café-chantant, nachtverblijf en hotel wordt een afzonderlijke paragraaf gewijd. Het café-chantant ontstond in 1773 te Parijs. Er werd voor het publiek gezongen. Vóór '14-'18 waren de Kortrijkse café-chantants voorzien van orgels en café- of straatzangers; na de oorlog werden die geleidelijk aan verdrongen door fonografen en orkestjes en nog later door de huidige hifi-installaties. De oudst bekende Kortrijkse liedjeszanger trad op in de jaren 1830. Albert Cattebeke was de laatste Kortrijkse zanger op de maandag-

markt in Kortrijk. Een andere zeer bekende marktzanger was “Tamboer” uit Eeklo. Hij zong tot in de jaren 1930. In die jaren waren er veel zangverenigingen, zodat dikwijls spontaan in een café twee tafels tegen elkaar geschoven werden en iemand van het gezelschap er op sprong en liedjes ten beste gaf, die door het hele gezelschap meegezongen werden. Na de bevrijding brachten de Amerikanen de eerste jukeboxen binnen; ze zijn nu bijna allemaal verdwenen. Orkesten waren ook een rage van na de Tweede Wereldoorlog. Vele zijn ten onder gegaan door de opkomst van de elektronische geluidsinstallaties.

Veel herbergen verschaften vroeger nachtverblijf. De aanleg van de spoorweg Kortrijk-Gent in 1839 verhoogde de mobiliteit gevoelig. Dezelfde reglementering was geldig voor hotels en voor herbergen. Sommige nachtverblijven hadden een specifiek cliënteel. Zo verbleven Noord-Afrikaanse tapijtleurders voor de oorlog in de Sionstraat. Door de opkomst van de auto verdwenen de meeste nachtverblijven. Er zijn nog enkele verblijven overgebleven, als permanent onderkomen voor mensen die het niet breed hebben. De belangrijkste hotels tijdens het Ancien Régime waren ook standplaatsen voor de postkoetsen. Nu zitten de hotels in Kortrijk in de lift: in 1980, 1999 en 2002 waren er onderscheidenlijk 161, 316 en 395 kamers.

Het *Uiterlijk van de herbergen* heeft in de loop van de jaren wel enige verandering ondergaan. De oudste afbeelding van een Kortrijkse herberg dateert van 1580. Het was “In die Swane”, een huis met twee verdiepingen. Latere schetsen tonen hotels met twee en drie verdiepingen. Buiten het stadscentrum waren de herbergen eenlaagswoningen met een strooien dak, later vervangen door pannen. De onderste rijen bakstenen werden zwart geteerd om vocht en insecten tegen te houden. Nu blijft er slechts één exemplaar meer over: “In de Lange Munte” aan de Oudenaardsesteenweg.

De inboedel van 17e eeuwse kroegen is ons bekend door schilderijen van Teniers en Brouwers. Staten van goed lichten ons in over de inrichting van herbergen in de 18e eeuw. In deze eeuw werd het bier uit vaten in de kelder getapt en naar boven gebracht in kruiken. Daarna werd er getapt d.m.v. bierpompen. Dit waren handpompen die het bier tot aan de tapkast brachten. Andere uitrustingen waren zinken kuipen om ijs in te leggen om flessenbier fris te houden, Leuvense stoven voor de verwarming en ook vuurpotten met gloeiende kooltjes om pijpen aan te steken, spuwbakken voor de “sjekers”, wekelijks te vernieuwen vogelpikblokken, enz...

De *Functies van de Herbergen* tonen duidelijk welk een grote rol de herbergen speelden in de maatschappij. Administratief deden herbergen dienst als gemeentehuis, hielden politici zitdag in café's of hadden en

hebben er notariële verkopen plaats. Sommige herbergen fungeerden als culturele centra, rol die nu overgenomen wordt door de gemeentelijke centra. Economisch waren herbergen belangrijk als stopplaatsen voor postkoetsen en vervoerdiensten en nu nog worden café's gebruikt om zaken af te sluiten. Voor alleenstaanden zijn de café's een mogelijkheid om aan de eenzaamheid te ontsnappen. Ze zijn een trefpunt voor het verzamelen en bespreken van nieuwtjes, waarbij leerlingen uit het middelbaar onderwijs niet ontbreken. Ook voor het familiale leven zijn ze onmisbaar zoals bij communiefeesten, geboortes, huwelijken, overlijdens ... Uit het verenigingsleven zijn de cafés niet weg te denken: supportersclubs, wielersclubs, schuttersgilden, duivenverenigingen, vinkeniers, kaartclubs, biljartclubs, spaarkassen en flipperkasten kunnen niet zonder.

Het Herbergleven tijdens het Ancien Régime was aan heel wat beperkingen onderworpen. De deftige herbergen waren sociale en economische contactpunten. Vreemde handelaars werden door de waarden op de hoogte gebracht van de plaatselijke reglementering en kooplui. In de jeneverkroegen ging het er veel wilder aan toe. Om de losbandigheid en het geweld in te perken was het verboden wapens te dragen, ook pluimen op de hoed waren niet toegelaten, ongehuwde meisjes mochten niet dansen en niet drinken, het sluitingsuur was 's winters om acht uur, ... In de 19de eeuw was het herbergleven veel levendiger dan nu. Zo hadden in de periode 1850-1910 tijdens de wintermaanden december tot februari te Kortrijk drie- of vierdaagse "saucissenkermissen" plaats. De herbergiers verspreidden uitnodigingen met het programma. Er waren allerhande spelen met prijzen en buiten de worsten waren er koteletten en biefstukken, zelfs oesters. Nu wordt er geen plezier meer gemaakt in de cafés: er zijn geen accordeonisten en geen zangers meer; de buurtkermissen verdwijnen en sommige cafés zijn enkel 's avonds nog open.

In de Middeleeuwen kon men de alcoholplaag nog terugvoeren op het besmette drinkwater, waardoor de mensen op bier aangewezen waren en er in de herbergen een overmatig bierverbruik was. In de 18de eeuw nam de plaag toe. Dit leidde tot beperkingen en in 1779 tot een strenge ordonnantie van keizerin Maria Theresia. De 19de eeuw was zo mogelijk nog slechter. Een onderzoek van E. Ducpétiaux uit 1853 toont echter aan dat in België een arbeider gemiddeld 2,2 % van zijn loon besteedde aan bier en jenever. Een vroege wet tegen het drankmisbruik was de wet Vandevelde uit 1919, die verkoop van sterke dranken, van meer dan 18%, verbood in openbare gelegenheden. In de laatste jaren hebben de strenge wetten op het alcoholgehalte in het bloed van autobestuurders, de dronkenschap sterk doen afnemen.

In Kortrijk ging het er blijkbaar altijd zeer levendig aan toe. Aan het aspect van *de ontucht* worden in het boek heel wat bladzijden gewijd. In de middeleeuwse gemengde stoven, waar mannen en vrouwen samen een

bad namen, was er nadien mogelijkheid om zich in een alkoof terug te trekken. Meer openbaar waren de eigenlijke bordelen, die reeds einde 15de eeuw vermeld werden. Feitelijke reglementering begint met Napoleon, die de lichte meisjes verplichtte hun beroep in vaste instellingen uit te oefenen. In de 19de eeuw werd onderscheid gemaakt tussen eigenlijke bordelen met vaste bewoonsters en rendez-vous-huizen voor losse meisjes.

De prostituees dienden zich in te schrijven in een register van de stad. Kenmerkend voor deze vrouwen waren de korte verblijfsduur van slechts enkele maanden en het rondtrekken van stad tot stad en het veelvuldige verhuizen van de bordelen zelf. De overheid onderscheidde vier soorten ontucht: de geheime prostitutie, die zeer moeilijk op te sporen was, het aansporen van minderjarigen tot ontucht, openbare zedenschennis door de waardin of een andere vrouw in de gelagzaal en rendez-vous huizen voor onregelmatige koppels. Tijdens de twee wereldoorlogen was er bijkomende controle door de Duitsers. Ze vreesden namelijk dat hun soldaten besmet zouden worden met een venerische ziekte, wat hun strijdbaarheid zou verminderen. In 1948 werd de prostitutie geliberaliseerd. Vrouwen kregen het recht zich te prostitueren op voorwaarde dat ze niet door derden werden uitgebuit. Tot in de jaren vijftig werden de bordelen uitgebaat door zelfstandige dames, die zichzelf opgewerkt hadden. Nadien trachtte het Rijselse milieu de controle over de rosse buurt over te nemen, maar in het begin van de jaren 1990 werd het verdrongen door de Noord-Afrikaanse maffia. Sedert de jaren 1960 is het aantal ontuchthuizen aan het dalen, waarschijnlijk te wijten aan de lossere zeden en aan het verschijnsel van meisjes die actief zijn in appartementen. Vlaamse meisjes zijn zeldzaam geworden. De meisjes komen nu uit Noord-Frankrijk, Thailand, de Filipijnen, Afrika en Oost-Europa.

Als voorlaatste kenmerk komt *het herbergenbestand* aan bod. Een grafiek van de evolutie van het aantal horecabedrijven en een van het aantal inwoners per horecabedrijf tonen een laagteperiode in het aantal bedrijven van 1800 tot 1850, een toename tot een piek in 1903 en daarna weer een daling tot in 2000. De oorzaken van de daling vanaf de jaren 1960 liggen wel in het tv-kijken thuis, de hoge prijs van het bier in de cafés, andere levenswijze (uitstappen i.p.v. cafébezoek) en strenge controles op het alcoholgehalte in het bloed.

De herbergnamen waren in het Ancien Régime allemaal in het Nederlands. Tijdens de Franse periode was er een natuurlijke verschuiving naar het Frans, met een hoogtepunt van 33,2% in 1898, en een gestage opgang van het Engels vanaf 1950 tot 11% in 1998. De namen werden gekozen uit plaatsnamen, uit persoonsnamen zoals Bij Dicke Marie, uit handel, nijverheid en ambachten, uit sfeerschepping bv. door internationaal bekende namen als Carlton, uit de natuur, uit volksgeloof en vele andere groepen, 16 in totaal.

Het tweede en grootste deel van het boek geeft de rijkelijk geïllustreerde inventaris van de 1.550 Kortrijkse herbergen, restaurants en hotels. De indeling is alfabetisch per straat en voor elke straat per huisnummer. Voor elke drankgelegenheid worden vermeld: de brouwer, de datum van opening en sluiting, gebeurlijk verschillende namen van het etablissement, soms wordt de waard of waardin vernoemd, worden de activiteiten en de inrichting beschreven en honderden anekdotes verteld tot en met negen moorden.

Het boek leest vlot tot aan de inventaris en geeft een goed inzicht in onvermoede aspecten van het horecaleven, doorspekt met beelden uit het leven gegrepen. Uiteraard is de inventaris geen roman en is niet in één ruk uit te lezen. Maar dat is ook niet de bedoeling. Van het tweede deel moet men bedachtzaam genieten. Het staat bol van inlichtingen over het leven in Kortrijk vroeger en nu en is als dusdanig een rijke informatiebron voor heemkundigen, volkskundigen en lokale geschiedschrijvers. Voor elke Kortrijkzaan, die iets of wat voor zijn stad voelt, is het boek een aanrader. Voor mij, als niet-Kortrijkzaan, was het een openbaring en gaf het terzeldertijd een goed beeld hoe het er in andere steden aan toeging. Eén enkel woordje van kritiek: voor een boek dat zoveel tijd gevraagd moet hebben om te schrijven, had er best wat meer tijd uitgetrokken mogen worden om de vele drukfouten er uit te halen. In het begin storen ze, maar nadien vallen ze niet zo erg meer op.

VAN HOONACKER (Dr. E.), *Het herbergleven in Kortrijk*. Kortrijk, Egied Van Hoonacker, 2002, 336 blz., 250 ill.

Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel, bij de auteur of door overschrijving van 32 euro op rekening 385-0527582-62 van E. Van Hoonacker, Stationsstraat 112, B 8500 Kortrijk.

Tweehonderd jaar circusbezoek in Brugge 19de – 20ste eeuw

W. P. Dezutter

Circus is cultuur. Dat was het motto dat de brochure “Circussen in Vlaanderen” (Brussel, 2002), samengesteld door Dr. Marc Jacobs, begeleidde. Sinds 2002 was er ook voor het eerst sprake van een oprechte ministeriële waardering door de afsprakennota tussen de Vlaamse minister van Cultuur en de Vlaamse circussen. In die richtlijnen wordt ook aandacht besteed aan het dierenwelzijn, maar de dierenrechtenorganisatie Gaia ziet liever een circus zonder wilde dieren. De volkscultuur werd en wordt gehumaniseerd door verordeningen, een terecht beschavingsproces. Het spanningsveld tussen wet en vermaak heeft dus zijn impact op het moderne circus.

Bijna gelijktijdig met het boek van Jaak Rau over tweehonderd jaar circusbezoek in Brugge verschijnt de publicatie “800 jaar meifoor Brugge” door Patrick Vanden Berghe. Het foorplein als een spiegel van de maatschappij met een link naar acrobaten en wondermensen.

De auteur Jaak Rau is de best gedocumenteerde historicus van de Brugse 19de en 20ste eeuw. Hij bewees dat nog zeer recent met de dubbelpublicatie “Een eeuw Brugge 1800-1900” en “Een eeuw Brugge 1901-2000”, uitgegeven door Marc Van de Wiele in 2001 en 2002. Ook nu presenteert hij een zeer vernieuwende studie en een compleet overzicht van het Brugse circusleven.

Het heropstarten van het moderne circus vond plaats in het Engeland van de 18de eeuw met als centrale figuur Philip Astley (1742-1814). Jaak Rau ontdekte dat twee van zijn topvedetten Bruggelingen waren, namelijk vader Peter en zoon Andrew Ducrow. Peter Ducrow, de verengelste artiestennaam, overleed in Londen in 1815. Jaak Rau vond hem in de Brugse parochieregisters terug als Joannes Craeije, in Brugge geboren op 23 februari 1765.

Jaak Rau, *Circusmagie. Tweehonderd jaar circusbezoek in Brugge 19de – 20ste eeuw*, Uitgeverij Marc Van de Wiele, Brugge, 2003

De Vier Jaargetijden in de kunst van de Nederlanden 1500-1750

Harry Van Royen

Zomer, herfst, winter en lente zijn seizoenen die tot ieders verbeelding spreken, dus zeker ook tot die van kunstenaars. In het kader van een tentoonstelling die zowel in 's-Hertogenbosch (Noordbrabants Museum, tot 21 april 2003) als in Leuven (Stedelijk Museum Vander Kelen-Mertens, tussen 10 mei en 3 augustus 2003) liep, maakten Yvette Bruijnen en Paul Huys Janssen en hun medewerkers met "De Vier Jaargetijden in de kunst van de Nederlanden 1500-1750" (Zwolle, Waanders, 2002; isbn 90 400 9642 2) een begeleidend boek dat als een zeer degelijke hoofdetappe naar een volwaardige synthese rond de vier jaargetijden mag gelden.

Het is een thema dat vooral iconografisch zeer goed tot zijn recht komt. De seizoenen kunnen immers in de vier hoofdgetijden worden ingedeeld, ofwel verder uitgewerkt worden in de 12 maanden van het jaar. Elk seizoen of elke maand wordt dan ingekleurd met een speciaal landschap en activiteit die de synthese van de tijd en het werk van dat seizoen of die maand moet vormen. Afbeeldingen uit de Oudheid zijn zeldzaam, vanaf de late Middeleeuwen begint het thema via gebeden- of getijdenboeken aan een indrukwekkende opmars. Etsen en schilderijen breiden daarna de iconografische rijkdom verder uit. De tijdsgebonden inspiratie maakt dat het niet alleen belangrijke bronnen zijn voor de kunst an sich, maar ook voor de ruime volkskundige gegevens die er in verwerkt zijn rond thema's als landbouw (inv. 124-125), slachterij, landschappen (inv. 149) of sociaal leven met tafelgerei of kleding (inv. 139-146) in de Noordelijke- en Zuidelijke Nederlanden. De in het Leuvense stedelijk museum Vander Kelen-Mertens bewaarde uur- en kalenderwijzerplaat (inv. 1) is daarbij een van de topstukken.

Yvette Bruijnen en Paul Huys Janssen, *De vier jaargetijden in de kunst van de Nederlanden 1500-1750*. Zwolle, Waanders, 2002.

Jan II Breughel en het Vuur. Een studie van de metallurgie in de zeventiende eeuw.

Harry Van Royen

Voorlopers van de encyclopedisten waren renaissancekunstenaars als Leonardo Da Vinci en Jan II Breughel (1601-1678). Deze laatste maakte onder andere een schilderij met als thema Venus in de smidse van Vulcanus. Johan Heirman ging hier verder op in en in zijn detailstudie "Jan II Breughel en Het Vuur. Een studie van de metallurgie in de zeventiende eeuw" (Hamme, Kunstacademie, 2002) belicht de handelingen en de gebruikte 17de eeuwse werktuigen in een smidse waar de moeilijkste metaalbewerkingen van voor de industriële revolutie worden uitgevoerd, namelijk het vervaardigen van wapens, zowel harnassen als wapentuig met kanonnen als technologisch meesterstuk. Het smelten en het gieten van ijzer werd niet uitgebeeld, enkel de ontginning en de bewerkingen in een smidse. Veel aandacht gaat onder andere naar de aandrijving, zoals een speciale rosmolen om de kanonnen uit te boren. De hamer- en polijstmolens komen eveneens uitgebreid aan bod, met voor molinologen een interessant wiskundig model van een door waterkracht aangedreven hamermolen (pp. 72-86).

Deze studie is niet via het handelscircuit verkrijgbaar, enkel mits storting van 20,00 euro op reknr. 000-1077634-61 van uitgever Dr. Jean-Pierre De Bruyn, die dit werk uitgaf in het kader van de Kunstacademie Hamme.

Johan Heirman, *Jan II Breughel en het Vuur*. Een studie over de metallurgie in de zeventiende eeuw. Hamme, Kunstacademie, 2002.

Klooster voor 'bekeerde' hoeren en bedrogen meisjes te Gent (17de eeuw)

W.L. Braekman

Een verzameling anekdotes, historische aantekeningen en allerlei andere gegevens, getiteld *Verdrijf der Droefheijt* en wellicht samengebracht door een Gentse augustijn, bevat de hiernavolgende, heel zonderlinge aantekening. (1)

De huijsinghen achter de Steenstraete behooren toe aen de paters Jesuiten alwaer eertijts in de selve gewoont hebben de nonnekens ofte bekeerde Sondaerressen, die al hoeren gheweest waeren, ende aldaer hun clooster hadden, de welcke daer niet wel levende, lietmen de selve uijsterven.

Wiens goederen de stadt aenghetrocken hebbende, heeft men een deel vande selve ghegeven aen de paters Jesuiten, die dan [der]wart ghecommen waeren, ende een deel aen het bisdom van Gendt ter tijde vanden bisschop Triest.

En de reste is ghebleven aen de stadt van Gendt, met sulck een conditie als dat de stadt moet betaelen aen vier dochters die hoeren [gheweest sijn], ofse hun laeten bedrieghen hebben, aen elck moet gheven vijfentwintich grooten tsiaers, om te worden nonnekens ofte om te leven nu een deughdelijck leven, ende dat voor so lanck sij commen te leven, waervan eenighe commende te sterven, men in hun plaetse andere stelt.

Dese dochters die willen nonnekens worden ofte andersints, die dese 25 gr. tsiaers willen proffytteren, moeten int collegie vander keuren comparereren, ende daer bekennen dat sij hoeren hebben gheweest, ende haer hebben laeten bedrieghen, ende daer van attestatie moeten hebben, soo dat sij seer groote moete hebben om tselve te becommen.

De "bekeerde prostituees" of Magdalenazusters waren vanaf het midden van de veertiende eeuw gevestigd bij de Grauwpoort op het einde van de Lange Steenstraat. Ze verdwenen er in 1589. Hun bezittingen werden overgenomen door de jezuïeten die ze – wellicht in de eerste helft van de achttiende eeuw – op hun beurt verkochten. Op die plaats werd dan het weeshuis voor meisjes 'de Rode Lijvekens' opgericht. (2)

1) U. Gent, hs. 1816, p. 55.

2) M. De Bleecker, *Binnen de oorten van Gent* (s.l., 1999), p. 25, 57 en 184.

'Onreynne beeldekens' bij de religieuzen van de St.-Pietersabdij bij Gent (1635)

W.L. Braekman

Een zekere Adriaen Panne, achtentwintig jaar, was zes jaar lang knecht bij de paters van de St.-Pietersabdij. In 1635 kwam hij in conflict met zijn oversten en werd hij door de Raad van Vlaanderen ondervraagd. De zaak werd als ernstig beschouwd, vermits het hoogste gerechtshof van Vlaanderen erbij betrokken werd, maar de reden van het proces, laster of eerroof, kunnen we slechts vermoeden. Uit het verhoor lichten we de volgende passage ⁽¹⁾:

Dan segt waerachtich te sijne dat hij, confessant, somwijlent inden pandt ⁽²⁾ heeft sien commen craemers ofte porte panniers die haerlieden curfven, onder ander coopmanschap voorsien hadden van onreynne beeldekens emmers eenighe figurkens van vrouwspersoonen, ghecleedt vp sijn fransche, met de borsten bloot.

Toch wil hij niet suggereren, zo voegt hij daar onmiddellijk aan toe, dat de religieuzen die prentjes ook kochten:

... hoewel hij niet en haudt ⁽³⁾ nochte en gheloofte dat de religieuzen ende vele min den prelaet eenighe vande voornoemde beeldekens soude ghecocht ofte daernaer ghetaelt ⁽⁴⁾ hebben ...

Wat kochten ze dan wel bij die rondtrekkende kramers?

Roosenhoeykens ende ander dierghelicke waeren om die te distribueren ande religieuzen ende andere gheestelicke personen.

Uit hetzelfde verhoor blijkt dat de jongeman, toen hij later op de ene of de andere manier in de abdij van "Affelghem", d.i. Affligem, terechtgekomen was, daar verwonderd was te zien "dat aldaer int clooster seer stille was", en zei

datmen up een ander maniere leefde t'Ste pieters tot Ghendt, dat de religieuzen hun dickmael recreerden, daeghelicx ghinghen wandelen binnen t'clooster, dat de ghone aldaer in officie ofte ministerie synde, dickwils wurden beschonken ⁽⁵⁾ en andere, allicht ergere dingen, die hij nu ontkent ooit te hebben gezegd.

Men heeft de indruk dat hij ook wilde insinueren dat hij door de prelaat of proost voor homoseksuele handelingen zou zijn benaderd. Wellicht werd hij daarom, wegens laster of eerroof, voor de Raad van

(1) RA Gent, Raad van Vlaanderen, nr. 8563.

(2) pandt : het klooster(pand).

(3) en haudt : voor waar houdt.

(4) ghetaelt : gevraagd, geïnformeerd.

(5) beschonken : dronken.

Vlaanderen gebracht. In verband met die gesuggereerde homoseksuele relaties ontkent Adriaen Panne nu echter ooit iets dergelijks gezegd of zelfs maar gedacht te hebben. Nu luidt het:

Verclaerende ooc dat den voorn. heere prelaet noynt de minste maniere ghemaect en heeft van hem, confessant, te mishandelen ende mistasten, ofte bij hem te doen ligghen, vele min eenich ghelt ghegheven om dat hij het selven niet en soude segghen, soe het ooc waerachtig is dat den voorn. prelaet hem confessant noynt eenighe onreynighe beeldekens gethoont en heeft.

Cauderlier

De Academie voor de Streekgebonden Gastronomie

De figuur

“Cauderlier” (1812-1887) is ongetwijfeld een “monument” in onze Belgische keuken. In zijn boek, “L’Economie culinaire”, dat voor het eerst in 1861 gepubliceerd werd en het meest bekende is, legde hij voor altijd de basis vast van wat de goede en klassieke Belgische (Vlaamse) burgerkeuken kan genoemd worden.

Philippe Edouard Cauderlier werd geboren te Antwerpen op 17 april 1812. Zijn moeder was van Waalse (Virelles nabij Chimay) komaf en op het ogenblik van de geboorte ongehuwde dienstmeid in het Brusselse. Hij monsterde op 18-jarige leeftijd voor één jaar aan bij de (Franse?) koopvaardijvloot. Nadien werkte hij als bakker te Brussel en te Gent. Na zijn huwelijk met een dochter van de Gentse uitgever Hoste vestigde hij zich in 1843 te Gent als charcutier, wat evolueerde tot tafelhouders. Hij verwierf er naam en faam en verzorgde vele prachtige banketten. Zo ondermeer de galadiners ter gelegenheid van de bezoeken van Z.M. Koning Leopold I aan Gent op 24 juli 1849 en op 31 augustus 1853.

Het boek “L’Economie culinaire”, evenals de vertaling “Het spaarzame keukenboek” werd een echte bestseller. Tussen 1860 en 1920 werden niet minder dan elf Nederlandstalige en twaalf Franstalige drukken uitgebracht. Uitgaven werden zowel in Gent als in Parijs gerealiseerd. Cauderlier overleed op 29 oktober 1887 te Gent, en liet ons naast zijn succesboek nog een aantal prachtige culinaire werken na, zoals:

La pâtisserie et les confitures (1883)

Les 52 menus du gourmet (1877)

La santé par les aliments (1885)

Le livre de la fine et de la grosse charcuterie (1877), met uitleg over charcuterie hoofdzakelijk bereid op basis van varkensvlees, waarvan hij trouwens ook de versnijding aangeeft.

Situering in de tijd

Een van de inspiratiebronnen van Cauderlier was ongetwijfeld de Franse grootmeester Carême, die in zijn boek “l’Art de Cuisine au 19e siècle” (1833) een uitgelezen kookstijl beschreef en veel vernieuwing bracht in het keukengebeuren. Ook Escoffier (1846-1935), een andere begenadigde kok, was een volgelinge van Carême, maar als we de systematische opbouw van de maaltijden bekijken heeft hij vast en zeker ook het werk van onze Cauderlier geraadpleegd (verschillende van zijn werken werden ook in Parijs uitgegeven) bij de samenstelling van zijn kookbijbel “Le Guide Culinaire” die in 1903 verscheen. Veel van de kookboeken die in de 19de

eeuw verschenen, waren bestemd voor professionelen. De werken van Cauderlier daarentegen waren veeleer bestemd en toegankelijk voor de goede burgerij en hadden de bedoeling de kookkunst dichterbij het volk te brengen. Vandaar zijn uitspraak "Wie mij zal lezen, zal koksbaas wezen".

***

De eer deze befaamde kok weer in de belangstelling te hebben gebracht komt ondermeer toe aan koksbaas Bert de Bruyne (restaurant de Gouden Ecu te Antwerpen), die in 1994, in eigen beheer, een facsimile van de 11de druk van "Het Spaarzame Keukenboek" van Cauderlier liet uitgeven en op de markt bracht.

L'Economie culinaire / Het spaarzame keukenboek

"Het spaarzame keukenboek" werd voor het eerst gepubliceerd in 1861 en kende meerdere herdrukken. Het kan terecht een kookbijbel genoemd worden. Cauderlier liet zich weliswaar leiden door de klassieke keuken, maar ontdeed ze van een aantal franjes, waardoor ze toegankelijk werd voor de burgerij. Die burgerkeuken steunde veelal op producten die algemeen beschikbaar waren voor die tijd. Bovendien had hij een voorkeur voor regionale producten en een aantal gerechten werden als "Vlaams" omschreven.

Hoewel klassiek van opvatting, toch schuwde hij ook het gebruik van nieuwe producten niet. Zo introduceert hij in zijn latere werken het gebruik van mondamine (de voorloper van het huidige maïzena) om soepen, sausen en puddingen te binden. Let ook eens op sommige benamingen als bv. goudappels voor tomaten, kampernoeliën voor champignons, enz... De structuur of indeling van zijn kookboek, met de soepen vooraan, de sausen, de vissen, de diverse vleessoorten om te eindigen met de desserts, werd later overgenomen door Escoffier en andere gerenommeerde koks en kookboekschrijvers.

Op het gebruik van enkele ingrediënten als truffels na, die te duur zijn geworden en delen van dieren als gehemelten van runderen en hanenkammen, die nauwelijks in de handel meer te verkrijgen zijn, is het kookboek nog steeds bruikbaar als een basiskookboek. De populariteit van "Het Spaarzame keukenboek" werd enkel geëvenaard door de kookboeken die later in de 20ste eeuw werden uitgegeven door KAV en KVLV.

***

De Academie voor de Streekgebonden Gastronomie voelde zich om meerdere redenen geroepen de figuur van Cauderlier en zijn werk opnieuw in de belangstelling te brengen. Een aantal leden maakte een

grondige studie van zijn leven en zijn werk. Ze zijn dan ook trots een lessenspakket te kunnen aanbieden, waarin de figuur van Cauderlier centraal staat en het praktische gedeelte een staalkaart is van een prachtig Vlaams kookboek dat generaties heeft getrotseerd. Deze lessenreeks wordt gepresenteerd als “historische vertelkookcursus” onder de noemer: “Traditionele vleesbereidingen naar Cauderlier - een Gents tafelhoeder uit de 19e eeuw”. Voor meer informatie, zie de agenda.

Ruzie tussen twee schilders: Oscar Colbrandt en Gust De Smet

Jan DE BRABANDERE

Een hoofdstuk Gents dialect in de stijl van "Eedje Anseele van de Gentse Vooruit"

Vechtpartijje in 't poitershol in 't caffei " 't Vagevier"

T'hé ter weer gestoven donderdag loatst om 1 uure snags in 't Poitershol, binst da zwarte Lola van 't Poitershol heur lietje an 't singen was: "Raak of oarme, moagd of gien moagd, ten kan mij nie schiele" ès ter een ruzie begonnen tusschen twie zatte-mouilen van 't Akademie. Scarre Colbrandt, nen klakpot van de Muie, zu zat as en kanon, ès an 't smijten googan tegen Gusten Smetten, nen andere klakschilder van Loatem. Hij ha em verweten dat hij mier mé stront schilderidge dan mé veirve. Staf Permeke, den dikke dan ze zeggen, mé zijn zeuge, zat ermee te lachen, binst da den Beirten Servois, den board dan ze zeggen, mé zijn voile pijepe, de lucht an 't verpesten was. Leon Smetten, den broere van Gusten, lag in de zetel te slopen, ha oit al zitten.

Scarre Colbrandt, ès bekend as nen nijdigoart en ès subiet griet om te boksen en te sloan, veural ois t'hij e stuk in zijn kragen hé. Woarom neu vechten? Wel, hij ha Gusten Smetten, den diene die altijt blute wijven schildert, verweten dat hij nie kost schilderen. En zu ès de ruze begonne. Gusten Smetten, die al ienigte pinten op hoa, liet em da nie zegge en gaf den Scarre Colbrandt zu een zwoare peire op zijn mouile, dat t'hij vijf tanden uitgesmeten woas. Scarre, woas zu zat da t'hij van niets en wist en 't bloet liep van zane smoel.

't Was ondertusschen al vrijdag morget geworden. Woa gedoan mé den Scarre? Hij bloetige vried en zijn vijf tanden loagen op 'de grond. Beirten Servois, diene kwezel mé al zijn krouisbeelden, die nog minst zat was, steldige veure om de Scarre bij nen dokter of nog beter bij nen tandentrekker te sleuren. Hij kendige der iene in de Keuninkstroate, nen zekeren Brabander, bekent as nogal ne vieze kadé, nen gruten tseef. Den deze wan nog nie gul woakker en was ter nie mé gediend da ze van s'morgens voroeg al mé zu nen voilaart in zijn schun hois toekwoamen, mé drei zatte loeders bij.

En zeen doar alle viere onder hun voeten gekregen: Beirten Servois, den dikke Permeke, Guste Smetten, die hoast op zijn voeten nie kost stoan, en de Scarre Colbrandt mé zoan mouile vol mé bloet, zu zat as

e pert. Den tandentrekker zei : “Zij de nie beschoomt van ulder gelijk veirkens te gedrogen, an den Colbrandt ès ter niets mier te doen, al zijn tanden stoan los, diene ezel. En uk wie goat er hier da spel betolen? Da goat hier azu moar nie. Ze geboarden alle viere van kromme hoaze, want s’han alle viere al hun seinten opgedronken. Allé, den tandentrekker Brabander steldige veure da de Scarre Colbrandt zan nieuwe valse tanden zoe betolen mé een schilderaje, moar Scarre was zu zat dat hij er geen fluite van verstond. Den tandentrekker nam e papier da ze alle viere moesten tekenen veur da ze vertrokken. Beirten Servois, kreeg nog miest van al onder zijn voeten, want hij was uk nen tseef en da veur nen huisvader mé zeven schopen van kinders in Loatem. “Zij de nie beschomt, gij luleken Beirten”, zei t’hij.

Drie moanden loater kwam den Scarre Colbrandt, deze kier nie zat, want hij was benijd van diene vieze tandentrekker, mé za schilderaje toe in de Keuninkstroate. ’t Was gien klijne, nen hile vierkante meter, in e voil bruin papier gedroid mé e kuurde rond, geschilderd op een planke van e ijwe kasse. Den tandentrekker Brabander, ha juist veil weirk en woas nogal vies geziend. “Es diene Colbrandt doar weire, hij hé zeker e schilderijje mé, ’t zal zekers wa zijn, ne kier kijke”, zei t’hij. Hij deed da pak open en wat groide gij? Hij werd bliek van koleire. “Es da nen Kristuskop, zij de nie beschomt, ’t es gelak nen mongol of nen schele Chinees en da veur al man schuun werk an heu tanden, ga kent er niets van, azu nen lelijkaard, ten treikt op niets, da n’ès gene Kruislievenhier, tes e monster, en da veur man schuun werk an heu tanden.” En hij smeeet hem an de deure. Hij was kwoad. Mé zijn stert tusse zan biene ès Scarre Colbrandt moar weire naar ’t Poitershof getrokken - naar ’t Vagevier en hé nog moar wa dreupels gedrunken op de gezondheid van diene vieze kadé, den tandentrekker uit de Keuninkstroate.

Scarre Colbrandt za in zan eigen: Den diene hé zekers nog nu-het niet geurd van Picasso! Ze zulle loater nog vechte veur man schilderijje. Ha gong trust zoeken bij Charelke Doedelet da was ter ienen die kost schilderen. Hij weundige uk in ’t Poitershof, was nen vrijmetselseire en ’t schant dat ha loater tseef gewordne is, en dat ze van coleire al zijn schilderijjen verbrand hén, Hij ha enbras met Rume. Charelke, was in fate den ienige echte vriend van de Scarre, en za ièm: “Al die dokteurs peinzen da zer iets van kennen - van de kuinste -, moar ze kennen der niets van. Scarre za: “Ze zullen veichte veur ma schilderijjen, huul zekers. Want tes mé vechten just mé diene lanterfanter Gusten Smetten, diene stoefor van Loatem, dak die schilderijje gemokt hé. In Loatem zit het vol mé blageurs die peizen da zer iets van kennen en da ze kunnen schilderen”.

Hoe dat 't kwam da den tandentrekker nie veur de Scarre Colbrandt was ès uit te leggen. Want hij spandige mé, mé de diej van 't Pand, 't krot van de dominikoanen, doar zaten al de Vijanden van de dieje van 't Poitershol. De dieje van 't Pand han huldere stamcafé in d'Helle, flak bij de Sint Michielsbrugge. Den Bruycker, nog zu nen armoezaaier, die al de torens van Gent krom en schief zettige. Den Julle, gelijk da ze hem hietigen, uk nen vieze kadé, hij ha een veurliefde veur lelijke vrijwen. En tons diene ander jonge stoefter, Camielke Dhavé, uk iene die peisdige dat hij kost schilderen. Den slechtste van al was de Koarel, in Gent hietige ze hem: "Karelke de vrijwenzot", hij hietige "Van Belle". Hij moest altijd schune modellen hen, en schilderde nie anders dan floddermodamen die er een beetje spoins uitzagen. Hij schilderde, om de pasters te vleien, uk Lieve Vrijwen, want hij was uk een beetje nen tseef gelijk Servois. Hij weundige in 't Begijnhof. Hij bewerde dat hij nen vriend was van Minne, nog zu nen vrijwenluper en nen grute blageur, die tot in Parijs ging gaan stoefen dat hij baron was. 'k Weet wel, zei Colbrandt, waarom da den tandentrekker van ma schilderijje nie moe hen, tes omda zijn hois vol hangt mé die voddemadammen van Van Belle, da vindt ha schuune. 't Geluve dat hij uk geiren schune vrijwen ziet en da veur nen gruten tseef! 't Schijnt dat ha veur de plegtige comune van iedere van zijn dra schuune dochters nen Van Belle kocht. Hij kendige van kunste nie veel mier, dan van valse tanden maken, tès gelak dak mé 't Belfort van Gent in mane mungd zitte, 't steikt langs alle kanten.

En azu woiast altad, de dieje van 't Poitershol - in 't Vagevier - tegen al de dieje van 't Pand - in d'Helle -, flak bij 't oud kluster van de dominikoanen, woar dan de ratten en de mouizen tussen hun bienen sproingen. In 't Potershol zaten der mier vleuien en louizen dan ratten en mouizen. Ron den Plottersgracht en 't Grovenkastiel zaten der mier woaterratten en doar weundigen de dieje van de Conservatoir, de lawijtmokers, de muzikangten, uk nen huup blageurs die 't huuge in den bol hen. Sainten De Zutter, dan ze den directeur hietigen, sprak frans om zijn plat Gents een beetje te camoufleiren. 't Jeef Tinel, uk nen rare kwast, die speeldige op den orgele van d'ogustijen, zu geweldig dan de poaters der zier aan hunne kowp van kreigen, en da de glasromen d'ervan kapotsprongen. Nen hielen broven was Pierke van Hecken, jongens wa kost den diene schuune spelen op zijn viole, de vrijwen zaten op hulder knieën voor hem.

De glorie van hiel 't Poitershol woas de blonte "Vina Bovi". Ze woas geboren op de Hoveniersberg op Sant Pietersplan. Z'hoa e gijwene stemme. Aol de manne waren in 't geheim verliefd op heur. Op nen goeien dag ho Keunink Leopold, de schuune, zoivere stemme gehoord van Vina Bovi. En somen mé Keuninginne Astrid, de schuunste van al de Keuninginnen van hiel de wereld, ha gevrogd of ze een

air van “La Bohème” en den air van “Mimi” zoe willen zingen. Vina Bovi begon en Keunink Leopold kost zijn ugen van heur niet afkieren, ha zag geiren schuune vrijwen. Ois den air van “Mimi” gezungen was, moest ha zane zakdoek uithalen en Keuninginne Astrid wois zudanig angedoin da ze begost te schriemen. Keunink Leipold, vroeg aan Vina Bovi of ze den “Air d’Amour” van Manon l’Escaut wildige zingen. Oist moar da ès, zie Vina Bovi, en ze begost. Ze keek recht in d’uugen van de Keunink. Uk Astrid woas vol bewonderinge veur die schuune zoivere tuunen. Keunink Leopold woist er van aangedoan. ’t Wois zu schuune, en ten ander oist schuune vrijwen woiren, keekt er hij geweenlijk uk nie nevens. Keuninginne Astrid ging naar Vina Bovi en embrasseerdige heur. ’t Wois ne gruuten dag veur Vina Bovi, ze verdiendige da. Den opera wos te klijne ois ze zij op de planken kwam. Ze gonk zingen tot in Ruume en Parais; in Monaco ès er zelfs nen Italoanse prins die zan vrijwe é loate zitten, ha kreeg ’t vier in de broek en wilde mé heur trijwe, zu schuune kost ze zingen. Ois ze den air van “Mimi” zong begosten al de Genteneirs “bravo” te roepen. Jungens, wa kost da mensch schuune zingen.

In ’t Poitershol zoten er nog ienige goeie muziekmoakers: Karelke Locufier kost zingen gelak Luis Mariano. A ès uk in den opera verzeild. Bij de concurrenten in ’t Pand zoter der uk felle mannen: Nolle de Munnyck, nen beir van nen vent mé een stemme gelak Klokke Roeland, maor uk altad zat, mé de flassche in zane zak, den diene zong altad schuune Vlomse lietjes, ’t woas nen Vlomschen Leeuw. In ’t Pand wois ter nog Cyriel van den Abeele, den diene speilde op den orgele van Sinte Nikloos. Jungens, wa kost den diene schuune speilen. De Genteneirs bleven mé honderden luistere ois t’ha aan ’t speilen was, hij ha zuveil inspiratie dat ha nie kost stoppen. Den Coppejans woas uk nen rone snuiter, die speeldige orgel in Sint Michiels. Hij speeldige zu luie da paster Lippens hem buiten gesmeten hé, zu nen lawaitmoker. Iedereen weet dat paster Lippens uk ne vieze kadé woas, zan missedienders kreigen nu en thons nen lap op hulder uren van hem as ze nie stille zoiën.

In ’t Pand klonkt er een schuun stemmeke - een maiske van 16 jaar - ’t Wois gelak de stemme van een engelke uit den hemel. Ze weunden op tweede verdiep op de zolder. Heur voader besteldige de pinten in d’Helle. Ritatje zaiën de mensen van ’t Pand “mé heur zilveren stemmeke”. Ois ze za zong kwam iedereen loisteren. Ritatje Geirnaert heure professor van de Conservatoir zei das ze heure nome een beetje moest veranderen in Rita Gohr, diene Geirnaert rookt te velen naar de vismijne. En ze werd de gevierde stemme van den opera. Rita Gohr, werd tot in Amerika en Milon en Florance bekend. Ze trijwe mé heuren directeur in ’t stadhois en veur de keirke. Nog nuut hen ze in Gent zu een stemme gehuurd. Dan ze nog zeigen dat er in ’t Pand

niets zat dat deugdige. Ze kropen op hun knieën om Ritatje t'huuren zingen. Heur voader, Neten Geirnaert, dé ze somtaids zingen in d'Helle, maar doarmé woist nie al.

Z'hé ne kier meuge zingen veur Keuninginne Elisabeth, gij weit wel de dieje mé heur lelijke hoeien, ze speilde zelf uk op de viole. Ritatje, zong de loatsten air van Modame Butterflai, veur dat da schoop mé a mes een einde moakt an heur leven, van pure mizerie en verdriet. Ze zong zu schuune, da de Keuninginne der nie goe van woas, s'hen ze moeten a glois woater brengen. In de Scala van Milon stonden d'Italionders rechte om heur toe te joichen. En da veur ons Ritatje van ons Pand, ge zoe soms zeigen.

Den Scarre Colbrandt, neu mé zan nieuwe valse tanden, wildige hem wreken op diene viezen tandentrekker, die hem uitmaaktige da zane klane Pieter beter kost schilderen dan t'jij. Es man schilderijje niet goe, heu valse tanden deugen uk nie, 't zan precies de tanden van nen moilezel in mijne mungd. Ze passen langs gien kanten. Ho den Brabander dà moeten huuren, hij schoot hem duud, want hij kost diene voile klakpotter van de moie nie mier huuren of zien. Dat hij nog ne kier hier komt. 'k zal hem ne kier zan lesse spellen, hij vrijt mé al de vrijwen van 't Poitershool, diene loeder! En a ès tons nog ne vriend van ne poater.

Moar spijtig veur den Scarre Colbrandt, 't gong mé en dag slechter mé hem. Hij begost het in zijn huuft te steken, arme sukkeleire, en ha dronk nog mier dan veurdien. Hij sliep mier in de goate dan in zijn bedde. Hij begon op van Gogh te gelijken in zan loatste moanden. 't Woas nen halve zot geworden, en de kleine snotneuzen van Gent woiren benijd van hem. Op nen loate novembernacht vonden z'hem in de greipe, veur de keirke van 't Seleskest. En tes nog zane moat Beirten Servois, gij weet wel diene tseef mé zijn kruiswegen, die hem hé loate opsluiten bij de zotten van Sang Ghislaing, dan alle Genteneirs goe kennen. Doar ét ha 't niet lange mier getrokken, zonder op tad zan dreupels binnen te lappen, en zan moaten van 't Poitershool: Gust De Smet, Leon Permeke en Servoois en zwarte Lola, die een goed hert ha veur hem, te zien.

En toch wois Scarre Colbrandt nen goeie veingt. 't Wois nen echte Genteneire! Loater zijn der nog velen gevolgd: Gust Lajoie, Walter De Buck en den felste van allemoal: Nonkel Miele, dien he de Genteneirs veel uren plezier bezorgd.

Uittreksel uit het boek "Gentse Figuren"

Personalia en samenvattingen

De oorsprong van de moderne duivensport

Thomas Verbeke

Brusselsepoortstraat 46, 9000 Gent

Samenvatting

Het artikel is een bescheiden, maar interessante bijdrage tot de historiografie van de duivensport, het populairste volkse amusement in de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw. Behalve aan de eigenlijke sport wordt ook aandacht besteed aan het domesticatieproces, dat het uiteindelijk mogelijk heeft gemaakt met de duiven te spelen. Ter wille van de volledigheid en omdat het bepalend is geweest voor de relatie tussen mens en duif, worden nog een aantal aspecten bediscussieerd zoals de regio's waarin de domesticatie is gebeurd, de duif als communicatiemiddel, de duif als symbolisch, allegorisch of sacraal element en het ontstaan van de moderne 'duivenmelkerij'. Ook worden een aantal biologische en fysiologische karakteristieken van de duif, zoals haar uitzonderlijke gevoel voor richting, onder de loep genomen.

Summary: The origin of modern pigeon racing

This article is a modest, yet interesting contribution to the historiography of pigeon racing, popular amusement number one in the 1920s and 1930s. In addition to the actual sport, the writer also deals with the underlying domestication process, which enabled the (modern) pigeon fancier to play with his animals. For the sake of completeness and as they have been decisive for the man-pigeon relationship, he discusses some aspects such as regions of domestication, the pigeon as a means of communication, the pigeon as a symbolic/allegorical and sacral theme, and the origin of contemporary pigeon racing as well. Some biological/physiological characteristics of a pigeon, e.g. its extraordinary sense of direction, are also considered, because they are the basis of pigeon racing.

Biggenmarkten en de varkenshandel Bafcop

Mark Adriaen

Oude Brusselseweg 99, 9050 Gentbrugge

Samenvatting

Biggenmarkten werden in heel wat steden en gemeenten van Vlaanderen op regelmatige tijdstippen gehouden. Deze markten, waarbij de jonge biggen fysiek aanwezig waren en verhandeld werden, kwamen voor tot en met het derde kwart van de 20ste eeuw. Het fenomeen behoort zodoende tot de recente geschiedenis. Voor de bespreking van dit verdwenen gebruik werd in dit artikel één familie varkenshandelaars exemplarisch beschreven met hun gebruiken en gewoonten. Een belangrijk gebruiksvoorwerp bij het tentoon-

stellen van de biggen was de biggenmand, een heel grote korf in mandenmakerswerk, waarin een nest biggen op stro gezet werd. Door het verankelijk materiaal zijn maar een beperkt aantal biggenmanden bewaard gebleven. Het werd dus hoog tijd om de wetenswaardigheden over deze mensen en dingen te publiceren.

Summary: Piglet markets and the Bafcop pig trading company

Piglet markets were held regularly in many Flemish towns and cities. These markets, on which the young piglets were physically traded, existed well into the third quarter of the twentieth century and are therefore an example of recent history. The following article illustrates this lost custom by focusing on the practice of a single family of pig traders.

An important utensil for the displaying of piglets was the piglet basket, a large hamper in wickerwork, in which the pig litter could lie on straw. Due to the perishable nature of the material only a few piglet baskets have been preserved. It was high time, therefore, to shed a light on this aspect of folk history.

Vlaamse haardtegels uit Poperinge

Mark Adriaen

Oude Brusselseweg 99, 9050 Gentbrugge

Samenvatting

Vlaamse haardtegels met slibversiering zijn een typisch product van de Vlaamse volkscultuur. Haardtegels van roodbakkend aardewerk met inleg van witbakkende klei met heel traditionele afbeeldingen werden vooral in West- en Frans-Vlaanderen eeuwenlang vervaardigd. Poperinge was destijds een belangrijk pottenbakkerscentrum dank zij de aanwezigheid van roodbakende klei in de bodem. De productie van Vlaamse haardtegels bleef er het langst in stand. Dankzij bewaarde tegelvormen kon een groot aantal haardtegels met slibversiering toegewezen worden aan de Poperingse pottenbakkerij Ver Elst-Dupont. In het artikel wordt het productieproces van deze haardtegels nauwkeurig toegelicht en geïllustreerd met talrijke afbeeldingen.

Summary: Flemish Hearth Tiles from Poperinge

Flemish hearth tiles with slib decoration are a typical product of Flemish folk culture. The slib decorations consist of traditional illustrations made by the deposit of white baking clay in tiles of red baking pottery. The hearth tiles were manufactured for centuries, mainly in West and French Flanders. At the time, Poperinge was an important centre for pottery due to the presence of red baking clay in the soil. It was also in Poperinge that the production of Flemish hearth tiles survived the longest. Because a number of tile moulds have been preserved, it is possible to attribute a large number of hearth tiles to the pottery Ver Elst-Dupont of Poperinge. This article is a well illustrated discussion of the production process of these hearth tiles.

Het ontstaan van de dierentuinen, een nieuw fenomeen

Heidi Albrecht

Meirlare 25, 9930 Zomergem

Samenvatting

We kunnen het fenomeen dierentuin zien als 'een verzameling van "aparte" dieren die ten dienste staan voor wetenschappelijk onderzoek en waarbij de collectie toegankelijk is voor het publiek'. De 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie' te Gent is daar een voorbeeld van in het midden van de 19de eeuw. We moeten wel stellen dat de dierentuin zich in het bijzonder toelegde op een uitgebreide collectie sierhoenders, waarbij de verkoop van de dieren belangrijk was. De wetenschappelijke onderbouw was echter niet voldoende aanwezig om het verdere bestaan van de Maatschappij te verzekeren. Ook mede door de veranderingen in ontspanningsmogelijkheden voor de burgerij kwam er in het begin van de 20ste eeuw een einde aan de 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie'.

Summary: The emergence of the zoo, a new phenomenon

A zoo may be seen as "a collection of "peculiar" animals which is used for the purpose of scientific research and which is open to the public". The 'Company for Natural History' in Ghent in the middle of the nineteenth century is an example of this. It should be noted that the zoo specialised on an extensive collection of ornamental fowl, and that the sale of the animals was very important. However, there was no substantial scientific basis to ensure the continuity of the company. Thus, also partly due to the changing recreational facilities for the middle classes, the 'Company for Natural History' disappeared in the beginning of the twentieth century.

Vergadering van het jongerengezelschap uit de Gentse Begijnengracht

Willy L. Braekman

Eeklostraat 69, 9030 Gent-Mariakerke

Samenvatting

Het artikel handelt over een opmerkelijk gedicht en lied, waarin de auteur, Jacobus Hije, een late 'rederijker', de bijeenkomst in 1707 beschrijft van de jonge vrijgezellen uit de Begijnengracht, een bekende Gentse straat. De bijeenkomst was misschien een jaarlijkse, maar zeker een driejaarlijkse sociale gebeurtenis, georganiseerd als een soort van 'tegengewicht' voor soortgelijke bijeenkomsten voor de volwassenen van dezelfde buurt. De tekst van het gedicht en lied levert heel wat interessante informatie over dergelijke bijeenkomsten: de uitbundige viering ervan met eetfestijn en drinkgelag, opgeleusterd door toneelactiviteiten.

Summary: Meeting of the company of young people from the Ghent Begijnengracht in 1707

This article deals with a remarkable poem and song, in which the writer, Jacobus Hije, a late 'rhetorician', describes a 'meeting' arranged by young bachelors from the Begijnengracht, a well known Ghent street, in 1707. This 'meeting' was probably an annual, but certainly a triennial social gathering, organised as a counterpart of the annual 'meeting' of adults from the same neighbourhood. The text of the poem contains information, which, though hopelessly incomplete, is nevertheless extremely valuable, because it deals with an aspect of these associations, their abundant annual celebrations, lasting for five days, their copious gorging and drinking, but also their interest in all kinds of theatrical activities. Along with similar groups in country areas, these associations are considered the predecessors of the 'guilds of fools'. Gradually they were granted a place and privileges within the municipal hierarchy.

De Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw (KBOV) is opgericht in 1926 met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. Haar belangrijkste verwezenlijkingen zijn: het oprichten van het tijdschrift *Oost-Vlaamse Zanten* en de Volkskundige Bibliotheek in 1926; de oprichting van het Museum voor Volkskunde (nu Huis van Alijn) in Gent in 1927; de organisatie van de Kantwerkclub Sint-Katelijne sedert 1969 en de Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen sedert 1983.
(Zie: <http://users.pandora.be/kbov/>)

Contact KBOV:

Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen)
tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@pandora.be

De Bond van de West-Vlaamse Volkskundigen vzw (BWV) is opgericht in 1936 met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. De BWV lag aan de basis van het Museum voor Volkskunde in Brugge en publiceert sedert 1937 de volkskundige almanak / jaarboek "*'t Beertje*". Sedert 1993 werd ook het blad "*Mengelmaren*" uitgegeven.

Contact BWV:

Danny Vanlooce, Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek,
tel. 050-36 16 09 - e-mail: d_vanlooce@hotmail.com

Het Huis van Alijn in Gent

Kraanlei 65, 9000 Gent (tel. 09-269 23 50; fax 09-269 23 58;
e-mail huis.alijn@gent.be; <http://www.huisvanalijn.be>)

Openingsuren: elke dag open van 11u tot 17 u (op zondag vanaf 10u);
gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), 1 januari en
25 december. Het museum is ook gesloten de dinsdag na de Gentse
Feesten.

Het Stedelijk Museum voor Volkskunde in Brugge

Balstraat 43, 8000 Brugge (correspondentieadres: Rolweg 40, 8000 Brugge;
tel. 050-33 00 44; fax 050-33 54 89;
email musea@brugge.be;
<http://www.brugge.be/musea/nl/mvoln.htm>)

Openingsuren: elke dag van 9.30u tot 12.30u en van 14u tot 17.30u;
gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), 1 januari
en 25 december.